JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra geografie

Martina Muchová

AUSTRÁLIE A OCEÁNIE – UČEBNÍ TEXT PRO 2. STUPEŇ ZŠ A NIŽŠÍ ROČNÍKY VÍCELETÝCH GYMNÁZIÍ

Diplomová práce

Knihovna JU - PF

3115172644

Vedoucí práce: RNDr. Jiří Čekal

České Budějovice 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

Děkuji RNDr. Jiřímu Čekalovi za odbornou pomoc při zpracování této diplomové práce.

M. Mucková

Anotace

První část diplomové práce je zaměřena na didaktickou analýzu vybraných osmi zeměpisných učebnic pro 2. stupeň ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií s učivem o Austrálii a Oceánii. Z výsledků této analýzy a platných vzdělávacích dokumentů pak vychází druhá hlavní část práce – návrh vlastního učebního textu, jehož součástí je i pracovní sešit. Diplomová práce obsahuje také metodiku tvorby učebního textu.

The first part of my thesis focuses on the didactic analysis of selected highschool textbooks of geography which deal with the topic of regional geography of Australia and Oceania. The second and main part of my thesis is the proposal of my own textbook about Australia and Oceania together with a workbook. The textbook is based on this analysis and on the valid educational documents. The part of the thesis is also the methodology of teaching text production.

OBSAH

1. Úvod 6

2. Analýza zeměpisných učebnic pro 2. stupeň ZŠ a nižších ročníků víceletých gymnázií 8

2.1 Voženílek, V., Demek, J. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů s komentářem pro učitele 11

2.1.1 Austrálie a Oceánie 13

2.1.2 Pracovní sešit 17

2.2 Lorenc, P. (1998): Daleké světadíly a oceány 18

2.2.1 Austrálie a Oceánie 21

2.3 Červinka, P., Braun, R. (2001): Afrika, Austrálie a Antarktida 24

2.3.1 Austrálie a Oceánie 26

2.4 Holeček, M., Jánský, B., Tlach, S. (1999): Zeměpis světa 1 29

2.4.1 Austrálie a Oceánie 32

2.5 Bujnová, H., Novotný, J., Skokan, L. (1998): Afrika, Amerika, Austrálie 35

2.5.1 Austrálie a Oceánie 36

2.6 Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv (1999): Zeměpis – Světadíly 40

2.6.1 Austrálie a Oceánie 43

2.7 Demek, J., Mališ, I. (2000): Zeměpis - Zeměpis světadílů 46

2.7.1 Austrálie a Oceánie 49

2.8 Dvořák, J., Kohoutová, A., Taibr, P. (2005): Zeměpis 7 51

2.8.1 Austrálie a Oceánie 53

2.9 Shrnutí didaktické analýzy 58

3. Tvorba vlastního učebního textu 61

3.1 Grafická úprava textu 62

3.2 Motivace 63

3.3 Výklad 64

3.4 Upevňovací otázky a úkoly 69

3.5 Pracovní sešit 70

3.6 Mapky, tabulky, grafy, fotografie 71

3.7 Slovníček pojmů.....72
3.8 Odkazy na jiné zdroje informací.....72

4. Vlastní učební text.....73
4.1 Pracovní sešit.....93

5. Závěr.....105

6. Seznam literatury.....106

1. ÚVOD

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala tvorbu vlastního učebního textu o Austrálii a Oceánii. Dnešní doba nám umožňuje cestovat i do tak vzdálených krajů jako jsou právě Austrálie a Oceánie. Inspirací pro výběr tohoto tématu mi byly také vlastní zážitky z cest. Cestování a poznávání jiných kultur je jeden z nejlepších způsobů, jak se vzdělávat i mimo školu a učit se dívat na svět z různých pohledů.

Cílem mé diplomové práce je analýza aktuálních učebnic zeměpisu pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia týkající se regionálního zeměpisu Austrálie a Oceánie a v návaznosti na tuto analýzu pak vypracovaní vlastního učebního textu na toto téma v souladu s platnými vzdělávacími programy.

Učebnice nejprve hodnotím jako celek a poté se již detailněji zaměřuji na hodnocení konkrétních kapitol o Austrálii a Oceánii. Učebnice posuzuji jak po obsahové tak po grafické stránce. Zaměřuji se na strukturu učebnice, hodnotím přehlednost a uspořádání textu, kvalitu obrazového materiálu. U konkrétních kapitol o Austrálii a Oceánii mě zajímá didaktická úroveň učebního textu, jeho srozumitelnost a přitažlivost. Všímám si vzájemného poměru fyzickogeografické a socioekonomické složky, velkou pozornost věnuji grafickému zpracování učebnic a jejich estetické hodnotě. Pozoruji, jak je učivo v textu graficky, ale i obsahově rozčleněno na základní a rozšiřující a to zda obrazový materiál je vhodně provázaný s textem a je podporována další činnost sním. U tabulek, grafů a schémat mě navíc zajímá přehlednost a věcná správnost, u map pak také zejména kartografická správnost a objem podávaných informací. U fotografií a naukových ilustrací si všímám toho, zda jsou výstižné, poutavé a odpovídají realitě. Za důležité považuji, aby učebnice žáky dostatečně motivovaly, a to v průběhu celé vyučovací hodiny a zároveň v nich probouzely touhu po poznání a objevování nového.

Po této části následuje tvorba vlastního učebního textu o Austrálii a Oceánii, které předchází metodická kapitola *Tvorba vlastního učebního textu.* Při tvorbě vlastního textu vycházím především ze syntézy hodnocení předchozích učebnic, z platných vzdělávacích dokumentů a z odborných didaktických publikací, encyklopedií a jiné geografické literatury. V současné době již přicházejí v platnost rámcové vzdělávací programy, které dávají větší prostor školám a učitelům uspořádat si výuku podle svých představ.

Většina žáků základních škol se v tomto věku již začíná zajímat o dění kolem sebe, o vztahy mezi sebou, mají potřebu více diskutovat, formují své životní cíle. To vše tedy vyžaduje vhodnou motivaci a také tvořivější přístup v hodinách zeměpisu ze strany vyučujícího. Proto jsem se pokusila pojmout učební text tak, aby více podporoval aktivitu žáků při výuce, nutil je více přemýšlet, vybírat podstatné informace a propojovat je. Jeho obsah volím spíš větší, aby měl učitel možnost vybrat, na co bude klást důraz. Zařazuji také některá aktuální témata týkající se tohoto regionu.

Vlastní učební text je rozdělen na dvě základní kapitoly – *Austrálie*, která se dělí do dvou podkapitol o přírodě a o obyvatelstvu a hospodářství a *Oceánie*. Učební text je propojen s konkrétním školním atlasem, který považuji za důležitou součást každé vyučovací hodiny zeměpisu. Velkou pozornost věnuji obrazovému materiálu, zejména pak fotografiím, které vždy vhodně doplňují právě probírané učivo. K učebnímu textu jsem dále vypracovala pracovní sešit, ve kterém žáci najdou jak úkoly na procvičení probraného učiva, tak ty, které jsou zpracované spíše zábavnou formou. Na konec učebnice jsem zařadila tabulky, slovníček pojmů a odkazy na jiné zdroje informací.

2. ANALÝZA ZEMĚPISNÝCH UČEBNIC PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍCH ŠKOL A NIŽŠÍCH ROČNÍKŮ VÍCELETÝCH GYMNÁZIÍ

V této části diplomové práce se zaměřuji na didaktickou analýzu vybraných učebnic zeměpisu a pracovních sešitů určených pro 2. stupeň základních škol a nižší ročníky víceletých gymnázií, které obsahují učivo o regionu Austrálie a Oceánie.

Zajímá mě zejména vlastní obsahová stránka, grafická úprava textu i obrazových příloh a didaktická hodnota otázek a úkolů pro žáky. Inspiraci pro analýzu jsem čerpala zejména z těchto publikací:

Kalhous, Z., Obst, O. (2003): Didaktika sekundární školy. UP, Olomouc

Kühnlová, H. (1997): Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I.. UK, Praha

Průcha,J. (1998): Učebnice: Teorie a analýzy edukačního media. Paido, Brno

Šupka, J. (1986): Přehled didaktiky geografie ve cvičeních a úlohách. Díl I. Obecná didaktika geografie. UJEP, Brno

Nejprve hodnotím celkovou estetickou úroveň učebnice, její vizuální stránku, protože je to aspekt, který při prvním setkání s učebnicí upoutá pozornost. Zaměřuji se na provedení obálky, kvalitu papíru, fotografií a ilustrací, vhodné použití barev pro odlišení různých částí textu. Z praktického hlediska si také všímám kvality vazby. Ze zkušenosti vím, že jestliže učebnice nedrží rozevřená na lavici, žáci mají tendenci nechat ji zavřenou a ztrácejí tak o ni zájem. Při výběru učebnic je první dojem velmi zrádné kritérium, protože učebnice může být přitažlivá svou formou, ale obsahově méně kvalitní.

Při rozboru obsahu nejprve hodnotím učebnici jako celek. Pro přehlednost její obsah dělím podle *Z. Kalhouse a O. Obsta (2003)* na verbální a grafickou složku. Verbální složka by měla obsahovat úvodní motivační část, výkladový text základní i doplňující, shrnutí učiva k jednotlivým kapitolám či celkům, otázky a úkoly za kapitolami a celky, slovníčky pojmů, odkazy na jiné zdroje informací (doporučená literatura, internetové odkazy). Zajímá mě rozdělení učiva na tematické celky, kapitoly, podkapitoly, neboť to vše žákům usnadňuje orientaci v učebnici. Do grafické složky řadím piktografické značky vyznačující například zajímavosti, skupinovou práci, domácí úkol apod., dále užití zvláštní barvy pro určité části textu, užití zvláštního písma pro zdůraznění

podstatných informací. Hodnotím přehlednost a uspořádání textu. Dále se zaměřuji na kvalitu map, grafů, tabulek, naukových ilustrací (schématické kresby, náčrty, modely aj.) a fotografií. Domnívám se, že grafická stránka učebnice je důležitá i z hlediska motivace. Souvisí s ní celkový dojem z učebnice, která na první pohled buď zaujme, a tedy přinutí žáka se o učebnici blíže zajímat anebo naopak.

Poté se již zaměřuji na samotné kapitoly o Austrálii a Oceánii, jejich dělení. Zajímá mě kolik prostoru je tomuto makroregionu v učebnici věnováno. Detailněji se soustředím na jednotlivé části učebního textu – úvodní motivační část, výkladová část, upevňovací otázky a úkoly a dále na obrázky, mapy, grafy a tabulky. U všech těchto částí učebního textu zohledňuji didaktická hlediska jako přiměřenost věku žáků, aktuálnost podávaných informací, věcná správnost.

Podle mého názoru je motivace velice důležitou součástí každé učebnice, podněcuje žáky k další aktivitě, k trvalejšímu a hlubšímu zájmu o učivo, rozvíjí jejich poznávací schopnosti. Proto sleduji jestli jsou žáci v učebnici motivováni po celou vyučovací hodinu, tedy na jejím začátku, během výkladu i na konci. Podle *J. Průchy (1998)* může jít o různé typy otázek a úkolů, motivující předmluvu, instrukce a pobídky k určitým činnostem s učivem, ale také o druh a velikost písma, použití barev. Také to mohou být různé geografické hry nebo motivační vyprávění učitele.

Velkou pozornost věnuji analýze výkladu učiva. Všímám si poměru fyzickogeografické a socioekonomické složky, mezipředmětových vazeb a propojenosti s předchozím učivem. *J. Šupka, E. Hofmann (1990)* také zdůrazňují, že výuka regionální geografie vyžaduje odlišný přístup, jelikož zkoumá mikroregiony, mezoregiony i makroregiony. Při výuce však z nedostatku času často dochází k velkému zobecňování a zjednodušování. Žáci pak nesprávně chápou prostorové vztahy, nedokážou zhodnotit rozdíly mezi zeměmi, které spolu sousedí a tedy i souvisejí. Dále mám na zřeteli výstavbu textu, zda-li informace nejsou žákům podávány příliš izolovaně a text tak nepůsobí stroze. Sleduji také množství faktografických údajů a odborných termínů. Text jimi nemůže být přehlcen a žákům by měl být ponechán prostor pro tvořivé myšlení a vlastní úsudky.

U učebních úloh hodnotím zda-li nejsou zaměřené pouze na konstatování faktů, ale také obsahují otázky, které podněcují žáka k přemýšlení nad určitým problémem, úlohy, které vedou k rozvoji komunikačních schopností žáka a k tvořivému myšlení, jako například úlohy typu: *„Vysvětli...“*, *„Zdůvodni...“*, *„Srovnej...“*, *„Proč...“*,

„Pozoruj...“. Zajímá mě zda-li je také při upevňování vědomostí kladen důraz na propojenost nové látky s dříve získanými vědomostmi a dovednostmi.

Obrazová složka učebnice je jedním z nejvýraznějších faktorů, pomocí kterého se realizuje zásada názornosti *(M. Valenta, 1997)*. Mapy, grafy, tabulky, schémata napomáhají pochopení podávaných informací v textu a zpřehledňují vztahy mezi pojmy. Podmínkou je tedy také vhodnost umístění, aby obrazový materiál vhodně doplňoval informace v textu. Podle knihy *Kartografická tvorba (J. Kovařík, B. Veverka, 1980)* hodnotím kvalitu map. Všímám si názvu, legendy, měřítka, objemu podávaných informací, souladu se skutečností, kvality kartografického vyjádření a toho, zda v učebnici nejsou zařazeny samoúčelně a je podporována aktivní činnost s nimi. Některé tyto parametry mě zajímají též u grafů, tabulek, schémat. U fotografií mě zajímá jejich smysluplnost.

Během rozboru mám na zřeteli základní funkce učebnice, které by měla splňovat. Podle *M. Valenty s odvoláním na Zujeva (1986)* to jsou funkce: informační, systematizační, transformační, fixační a kontrolní, sebevzdělávací, integrační, koordinační a výchovná.

Jelikož cílem diplomové práce je vytvoření vlastního učebního textu, zajímá mě také rozsah a obsah učiva, které by měl žák znát. Bohužel je toto problém většiny učebnic, které jsou často přesyceny neúměrným množstvím faktografických údajů. To souvisí s problematikou vymezování tzv. základního učiva *(J. Průcha, 1998)*. Platné učební dokumenty, které jsem si našla na internetových stránkách Ministerstva školství *(www.msmt.cz)* jsou příliš obecné, například: *„Charakterizovat polohu, rozlohu, členitost pobřeží, povrch, podnebí, charakter a rozmístění vodstva, rostlinstva, živočišstva, přírodních zdrojů, obyvatelstva a hospodářských aktivit v Africe, Austrálii a Oceánii, Americe, Asii a v Rusku.“* Podle *M. Valenty (1997) s odvoláním na D. D. Zujeva (1986)* a jeho teorii o struktuře učebnice by měl výkladový text být rozdělen na základní, doplňující a vysvětlující. V některých učebnicích toto rozdělení ale není vždy patrné.

2.1 VOŽENÍLEK, V., DEMEK, J. (2001): ZEMĚPIS 2 – ZEMĚPIS OCEÁNŮ A SVĚTADÍLŮ (1) S KOMENTÁŘEM PRO UČITELE. PRODOS, OLOMOUC

Tato učebnice existuje ve dvou verzích: jednak pro žáky a také pro učitele obsahující navíc metodické poznámky k učivu a inspirující podněty pro práci s ní. Pro hodnocení jsem měla k dispozici právě verzi doplněnou o komentáře pro učitele. Součástí učebnice je i pracovní sešit.

Obálka je kvalitně obrazově zpracovaná. Na první pohled mne zaujal družicový snímek Země na její přední straně, na zadní jsou pak fotografie ze života lidí různých oblastí světa. Vazba je pevná a učebnice drží rozevřená na lavici. Barevně je učebnice vyvážená a dobře sladěná tak, že působí přirozeně. Text je přiměřeně doplněn kvalitním obrazovým materiálem. Jde o fotografie černobílé i barevné, dále mapky, tabulky, grafy či různé naukové ilustrace. Na první pohled je to přitažlivá a harmonicky působící učebnice.

Verbální složka

Učebnice je věnována jak kontinentům – Africe, Austrálii a Oceánii, Arktidě a Antarktidě, tak učivu o jednotlivých oceánech – Atlantském, Indickém, Tichém a Severním ledovém. Kapitoly vztahující se k jednotlivým kontinentům jsou dále členěny na podkapitoly, které obsahují přírodní a hospodářskou složku. Afrika je dále rozdělena regionálně na pět celků, poslední kapitola je věnována problémům současné Afriky. V závěru učebnice žáci naleznou tabulky k jednotlivým kontinentům, fotografie, doporučenou literaturu a také vybrané užitečné internetové adresy.

Každá kapitola je uvozena **motivačním úryvkem**, který žáky seznamuje s nějakou zajímavou skutečností z dané oblasti. Například v kapitole *„Arktida a Antarktida"* se hovoří o dobytí jižního pólu a výpravách Scotta a Amundsena. Pro větší přitažlivost jsou úryvky v některých kapitolách doplněné fotografiemi. Následuje část *„Co už víme"*, která zahrnuje stručná konstatování toho, co se již žáci naučili nebo poznatky, které jsou obecně známé. Této části může být využito například pro vypracování referátu či jako náměty k různým besedám apod.

Výkladovou část každého světadílu uvádí kapitola o poloze a rozloze, následují kapitoly o povrchu, podnebí, vodstvu a krajinách, obyvatelstvu a hospodářství. U regionů Afriky je pak ještě pojednáno o typických znacích, které jej charakterizují,

například u Arabské Afriky je to islám apod. Počet kapitol se liší podle objemu látky. Oceňuji snahu autorů zařadit kapitoly, kde kromě tradičního rozdělení na povrch, podnebí, vodstvo, apod. nalezneme i ty, které poukazují na současné problémy, zvláštnosti, a nejde tak pouze o pouhý popis kontinentu. To se týká zejména Afriky. Například v části o Sahelu jsou zařazeny kapitoly: *„Sahel před ničivými suchy"*, *„První problém – suchý rok 1973"*, *„Druhý problém – Sahel po katastrofě"* nebo kapitola o Tichém oceánu zahrnuje oddíl o znečištění světového oceánu. V kapitole o Arktidě a Antarktidě se mi líbí tabulka, která shrnuje a porovnává obě území na základě polohy, rozlohy, podnebí, ledového pokryvu, přírody, hospodářského využití a vědecké činnosti, která zde probíhá. Žáci si tak mohou lépe uvědomit rozdíly mezi těmito polárními oblastmi. Na konci každého výkladu je pak odstavec *„Zapamatujte si"*, kde jsou v bodech shrnuty nejdůležitější informace z probraného učiva.

Okraje stránek jsou určeny **komentářům pro učitele**, které jsou barevně odlišené a pomáhají učitelům zpestřit výuku. Obsahují různé podněty, úkoly jako *„Přibližte žákům využití barevných kovů (Cu, Zn, Mn, Ag...)"* anebo náměty k diskusi v hodině, například: *„Diskutujte s žáky o důsledcích špatného dopravního spojení"*. Komentáře mají též podobu metodických poznámek či zajímavých skutečností z daného regionu, kterými může učitel obohatit hodinu. Myslím, že je to dobrá pomůcka pro učitele, zejména ve chvíli, kdy se nedostává tvořivých nápadů a dané téma tak mohou ještě více dětem přiblížit. V těchto okrajích dále nalezneme rozmanité naukové ilustrace a fotografie s komentáři či jiné zajímavosti, které motivují žáka se o tento region blíže zajímat.

V závěru každé kapitoly nalezneme **otázky a úkoly na upevnění učiva**. Nejsou příliš pestré a většinou jde o otázky typu: *„Jaký... "*, *„Který... "*, *"Popište... "* zaměřené na reprodukci a popis faktů. V malé míře se vyskytují úkoly na porovnávání různých faktů a jevů. Zcela chybí úlohy na rozvoj komunikačních schopností žáka a ty, které vyžadují složitější myšlenkové operace typu: *„Zhodnoťte... "*, *„Odůvodněte... "* apod.

Přílohy v závěru učebnice obsahují části *„Africká nej... "* a *„Australská a oceánská nej... "*. Žáci zde najdou údaje o řekách, horách, sopkách, ostrovech, jezerech a národních parcích těchto kontinentů. Pro žáky budou poutavé barevné družicové snímky delty Nilu, Eyerova jezera, Grónska a Havajských ostrovů. Oceňuji stránku s doporučenou literaturou a internetovými adresami. Žáci tak mají snadnější přístup k informacím a možnost rozšířit si svůj okruh znalostí.

Grafická složka

Na první pohled zaujme grafická podoba učebnice. Vše je vkusně uspořádáno, barvy jsou jemné a učebnice působí „vesele". Jednotlivé nadpisy kapitol i podkapitol jsou odlišeny různou velikostí a barvou písma.

Úvodní motivační texty jsou odděleny kurzívou od odstavce *„Co už víme"*, který je na světle modrém podkladě, samotný nadpis pak na tmavě modrém. Ve stejně barevném provedení je pak část *„Zapamatujte si"*, která následuje za výkladovým textem. Výkladový text je přehledně uspořádaný do odstavců a jsou v něm tučně zvýrazněné podstatné informace. Otázky a úkoly za textem jsou oddělené nadpisem s tmavě šedým podkladem. Okraje učebnice mají světle žlutý podklad. Komentáře pro učitele, které se zde nacházejí jsou pro odlišení psány červeně, kurzívou a menším písmem než ostatní text.

Oceňuji kvalitu map, fotografií, grafů a různých naukových ilustrací, které jsou umístěny buď přímo ve žlutém okraji učebnice anebo v textu. Mapy jsou dobře barevně sladěné a obsahují všechny potřebné náležitosti jako popis, legendu a měřítko, které ve většině učebnic chybí. Nejsou přesycené údaji a jsou snadno pochopitelné pro žáky základních škol. Žáci zde najdou řadu zajímavých fotografií, které jim přibližují danou zemi a životy lidí v ní. Líbí se mi také naukové kresby, které vhodným způsobem zpestřují učebnici a rozvíjí žákovo poznání. Například ta v kapitole o Africe zobrazuje pro nás exotické plodiny jako jamy, batáty, maniok či podzemnici olejnou. Jsou poučné nejen pro žáky, ale i pro učitele.

2.1.1 Austrálie a Oceánie

Autoři zde rozdělili učivo o Austrálii a Oceánii do tří kapitol s výstižnými názvy. Kapitola *„Na konci světa"* je věnována přírodě Austrálie, kapitola obyvatelstvu a hospodářství Austrálie je nazvaná *„Jak se žije u protinožců"* a poslední kapitola pojednávající o Oceánii nese název *„Ostrovy, ostrůvky a samá voda"*.

Motivační část

Úryvek v první kapitole žáky seznamuje se snad nejznámějším australským přírodním útvarem, skálou Ayers Rock. V úvodu druhé kapitoly je pojednáno o zajímavé skutečnosti ze života domorodých obyvatel. Ti používali psy dingo za

chladných nocí k zahřátí a podle jejich počtu pak určovali teplotu vzduchu. Též úryvek v poslední kapitole o Oceánii seznamuje žáky se způsobem života domorodců na ostrově Fidži. Žáci tak mohou alespoň zčásti nahlédnout do mentality národa a poznat kulturní odlišnosti lidí v pro nás tak vzdáleném koutě světa. Úryvky jsou vhodně doplněny barevnými fotografiemi posvátné skály Ayers Rock, psa dingo a Havajských ostrovů.

Výkladová část

V první kapitole o přírodních složkách krajiny si žáci prostřednictvím části *„Co už víme... "* nejdříve připomenou velikost a polohu Austrálie a typická australská zvířata jako klokan a koala, která jsou též na fotografii. Následuje výkladová část, která žáky postupně seznamuje s polohou, povrchem, podnebím, vodstvem, krajinami kontinentu a ostrovem Tasmánie, zvlášť s jeho povrchem. Množství informací v textu odpovídá úrovni žáka základní školy. Text je psán srozumitelně a jasně a stavba vět jednoduchá. Autoři používají vžité české názvy, u cizojazyčných uvádějí fonetický přepis. Výhradu bych měla k věcnému obsahu v části o podnebí. Autoři se zmiňují o teplotách, uvádí však pouze maximální teplotu na kontinentu (50°C), ale pro lepší představu o teplotních poměrech a podnebí obecně již neuvádí teploty v jiných částech Austrálie. V mapce, která podnebí a vodstvo zobrazuje je též uvedena pouze maximální teplota. Část o floře a fauně je zpracována dle mého názoru spíše povrchně. Autoři zmiňují klokany, koaly a psi dingo, ale již neuvádí například pro Austrálii typické pojmy jako ptakořitní či vačnatci apod. Rovněž bych zařadila zmínku o ochraně přírody a názvy nejdůležitějších národních parků Austrálie. To podstatné z probraného učiva si žáci zopakují prostřednictvím odstavce *„Zapamatujte si... "* na konci výkladového textu.

V úvodu druhé kapitoly *„Jak se žije u protinožců"* si žáci zopakují fakt, že v Austrálii se mluví anglicky a to, že Austrálie je jednou z největších a pro nás nejvzdálenějších zemí světa. Tuto kapitolu pak uvádí oddíl *„Australský svaz"*, kde se žáci mimo jiné krátce dovídají o historii Austrálie jako trestanecké kolonii či jejich objevitelích. Následuje část o obyvatelstvu, jeho rozmístění, nejdůležitějších městech. V obsahu bych měla výtku k údaji o počtu obyvatel (18,5 milionů obyvatel). Tento údaj je již zastaralý a proto bych pro úplnost zmínila rok, ze kterého pochází. Žáky určitě upoutá zajímavost, že australské děti, které žijí na odlehlých farmách nechodí pravidelně do školy a učí se pomocí vysílačky, úryvek je doplněn fotografií. Způsob života původních obyvatel Austrálců původně sběračů a lovců přibližuje žákům

odstavec, který následuje. Nejpodstatnější informace o těžbě nerostných surovin, navazujícím průmyslu a australském zemědělství uzavírají tuto kapitolu.

V poslední kapitole o Oceánii si žáci nejdříve připomenou pomocí části *„Co už víme"* některá fakta o poloze a podnebí. Následují oddíly, které postupně žáky seznamují s jednotlivými ostrovními skupinami, a to: Melanésií, Mikronésií a Polynésií. Dále se hovoří o původu a vzniku pevninských, sopečných a korálových ostrovů. Odstavec o přírodě a hospodářství informuje žáky o typu vegetace v Oceánii, o nejdůležitějších plodinách a hospodářských odvětvích jako rybolov či cestovní ruch. V učivu o Oceánii je důležité zmínit koloniální minulost. Proto v části o obyvatelstvu oceňuji následující tabulky: *„Nezávislé státy Oceánie"* a *„Vybraná závislá území Oceánie"*. První tabulka obsahuje stát, rok nezávislosti a zemi, na které bylo území dříve závislé. Druhá tabulka obsahuje stát a statut území. Myslím, že je to dobrá pomůcka, ze které se dají odvodit další informace jako jazyk, kterým se na daném území hovoří, eventuelně zemi, kam směřuje vývoz z tohoto území. Samostatně je pak zařazen Nový Zéland. Autoři se však téměř výhradně soustředili na fyzickogeografickou složku. Krátce je zmíněno hospodářství. Naopak zcela chybí alespoň základní údaje o obyvatelstvu.

Upevňovací otázky a úkoly

Každá kapitola obsahuje pět otázek na upevnění učiva. Autoři se snažili zařadit úkoly různého typu. Objevuje se jak práce s mapou tak úkoly, které vyžadují delší čas a nutí žáky přemýšlet o daném problému jako například: *„Podle rozmístění oceánských proudů popište podnebí australského pobřeží."* Nechybí otázky, kdy žáci porovnávají Austrálii s jinými kontinenty, aby si lépe uvědomili, co je pro tuto zemi typické a pochopili různé vazby: *„Srovnejte dobu ročních období v Austrálii a v Evropě."*. Objevují se úkoly, které učí žáky urovnat si poznatky a obhájit svá stanoviska jako například: *„Odůvodněte rozmístění krajin v Austrálii."* Nechybí ani úkoly, které vyžadují reprodukci naučeného.

Obrázky, grafy, mapy, tabulky

V této učebnici velmi oceňuji propojenost a kombinaci obrazového materiálu s výkladovými texty. V první kapitole o přírodě najdeme fotografie červené skály Ayers Rock, která vhodně doplňuje motivační úvod. Australskou zvířenu a rostlinstvo představují snímky klokana a koaly či pro Austrálii typického blahovičníku, jehož listím

se koaly živí. Text o australské krajině doplňují fotografie pouštěmi a polopouštěmi pokrytého zvětralého povrchu Západoaustralské tabule, vyschlého slaného jezera a hornatou část Austrálie ilustruje snímek zimního lyžařského střediska Australských Alp. Také obrázek typických žlutých dopravních značek s klokanem a koalou poodhaluje žákům australskou realitu. Váže se k němu úkol, kdy žáci mají poznat, na co tyto značky upozorňují. V této kapitole také najdeme tři mapy, které zobrazují povrch, podnebí a vodstvo a krajiny Austrálie. Mapky jsou výstižné a odpovídají úrovni žáka základní školy. Výhradu bych měla ke kartografickému znázornění v mapce o podnebí a vodstvu, kdy matoucí může být fakt, že jsou zde červenou barvou zobrazeny nejnižší srážky a zároveň nejvyšší teplota. Nejvyšší srážky jsou zvýrazněny modře. I když je zde legenda, která vše vysvětluje, pro označení teplot a srážek bych volila dvě různé barvy.

Ve druhé kapitole o obyvatelstvu a hospodářství pak najdeme fotografii psa dingo, která opět vhodně doplňuje úvodní motivační úryvek. Dále je zde moderní budova australského parlamentu v Canbeře a pro Austrálii charakteristická budova opery v Sydney. Zajímavost o výuce pomocí vysílaček na vzdálených australských farmách doplňuje fotografie Australanky, která právě komunikuje pomocí vysílačky. Najdeme zde fotografii australského domorodce a kresbu bumerangu s poučným komentářem, který vysvětluje jeho vlastnosti a to, že domorodcům slouží k lovu zvířat. Australskou vlajkou začíná odstavec o australském svazu a doplňuje ho obrázek nejvýznamnějšího objevitele Oceánie Jamese Cooka. Dále je zde fotografie typického prostředku nákladní dopravy v Austrálii tzv. silničního vlaku, s komentářem, který mimo jiné připomíná, že v Austrálii se jezdí vlevo. Za nápadité považuji zařazení hlasovacího lístku referenda z roku 1999, kdy se Australané rozhodovali, zda se stanou nezávislou republikou. Autoři zařadili k tomuto regionu zajímavý graf. Zobrazuje růst počtu obyvatel v ČR a v Austrálii v období od 1780 do 2000 a klíčové události z historie, ke kterým v tomto období došlo. Je doplněn úkolem, kde žáci mají možnost více se zamyslet i nad historií a vysvětlit, proč počet obyvatel v Austrálii rostl rychleji než v České republice.

Kapitolu o Oceánii doprovází fotografie Havajských ostrovů, která ale není příliš kvalitní, dále obrázek pestrobarevných korálů a domorodce na ostrově Fidži. Část o hospodářství doplňuje fotografie typického oceánického obydlí, na jehož stavbu se používá materiál z kokosových palem, chlebovníků a trav. Část o Novém Zélandu je uvozena státní vlajkou a doplňuje ji fotografie novozélandských Alp. Kromě fotografií zde najdeme fyzickou mapu Oceánie s nejdůležitějšími ostrovy a schéma vzniku korálového ostrova s komentářem, který detailně popisuje proces jeho vzniku.

2.1.2 Pracovní sešit

K učebnici se váže pracovní sešit, který obsahuje rozmanitá cvičení ke každému z regionů. Struktura jednotlivých kapitol odpovídá struktuře kapitol v učebnici. Na konci sešitu najdeme přílohy s jednotlivými státy Afriky, jejich rozlohou, počtem obyvatel, hlavním městem, používanými jazyky a s hrubým domácím produktem na obyvatele. U údajů o počtu obyvatel a hrubém domácím produktu není uveden rok, ze kterého tento údaj vychází. Poslední stránka je pak vyhrazena výsledkům jednotlivých cvičení.

Každá kapitola začíná částí *„Z deníku cestovatele..."*. Jde o úryvky z různých cestopisů či časopisů se zeměpisnou tematikou. Za úryvky většinou navazuje úkol, který se jich týká. Poté následují různá cvičení, kdy žáci doplňují údaje do slepých map, přiřazují správné odpovědi, upravují věty, označují správná tvrzení, seřazují zeměpisné pojmy podle různých kriterií či pracují s tabulkami nebo luští tajenky. Oceňuji pestrost úkolů a jejich motivační charakter.

Grafická úprava je pro všechny kapitoly jednotná. Úryvky v úvodu kapitol jsou na modrém podkladě Úkoly, které se k nim váží jsou pro větší přehlednost označeny symbolem modré knihy. Zadání úkolů jsou od ostatního textu oddělen modrou čarou. Vše působí přehledně a kromě barev modré a odstínů černé v učebnici jiné nenajdeme. Děti mimo jiné pracují také se slepými mapami, černobílými fotografiemi, kresbami plodin a zvířat.

Hned v úvodní kapitole o přírodě **Austrálie** najdeme úryvek, který pojednává o problémech farmářů s králíky, kteří představují skutečnou hrozbu pro australské zemědělství. Následuje úkol, kdy mají žáci zjistit, zda-li je situace s králíky již vyřešena. Toto zadání se mi zdá pro žáky základních škol obtížné a proto bych přidala informaci, „kde" by žáci mohli tyto údaje vyhledat. Líbí se mi cvičení, kdy si žáci jakoby hrají na kartografy a vybarvují pastelkami jednotlivé státy a teritoria do slepé mapy, zakreslují a popisují hlavní města. Pomoci jim má atlas a tabulka, která uvádí názvy států a jejich hlavní města. Žáci si lépe uvědomí velikost jednotlivých území a zároveň procvičí orientaci na mapě. V dalším cvičení žáci procvičují nabyté informace tím, že škrtají z označených výrazů ty, které do vět nepatří. Lépe si tak uvědomí, co je správné a co ne. Dále zde najdeme tajenky a doplňovačky, úkoly typu *„Seřaďte oblasti"* či *„Přiřaďte krajiny"* s fotografiemi australských zvířat, se kterými žáci pracují.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA -8-
Husova 458, 370 05 České Budějovice

Ve druhé kapitole žáci procvičují informace o obyvatelstvu a hospodářství. Úvodní úryvek pojednává o Austrálcích jako dobrých stopařích a o bumerangu, který *„odjakživa používají."* Následuje úkol, kdy žáci mají říci jaký je život Austrálců v současnosti. Toto cvičení může být vhodné jako domácí úkol, jelikož vyžaduje delší čas, aby si žáci mohli informace vyhledat. V dalším cvičení mají žáci možnost si osvěžit i učivo dějepisu, kdy k jednotlivým událostem doplňují letopočet a následně zakreslují události na časovou osu.

Úryvek ze zeměpisného měsíčníku *Širým světem* z roku 1934 o kouzelnících na Nové Guinei v kapitole o Oceánii je sice zajímavý, ale úkol, který se k němu pojí se mi zdá pro žáky základních škol dosti obtížný a málo poučný. Úkolem je zjistit: *„Jaké je společenské postavení kouzelníků v současnosti? Patří jim stále určité výhody?"* V následujících cvičeních žáci opět luští tajenky, upravují věty, zařazena je i práce s mapou.

2.2 LORENC, P. (1998): DALEKÉ SVĚTADÍLY A OCEÁNY. MOBY DICK, PRAHA

Učebnice *Daleké světadíly a oceány* představuje žákům základních škol postupně Arktidu a Antarktidu, Afriku, Indický oceán, Austrálii a Oceánii, Tichý oceán, Ameriku a Atlantský oceán. Součástí je přiložený soubor slepých map a tabulek jednotlivých kontinentů.

Na první pohled upoutá obálka učebnice pestrými barvami a obrázkem vodopádů, který je na její přední straně. Text v učebnici doplňují fotografie, mapky, grafy a tabulky. Pro mapy a schémata zvolil autor na můj vkus širokou škálu barev, které jsou příliš zářivé na to, aby působily přirozeně. Vazbu učebnice jsem neshledala příliš kvalitní, při častém rozevírání učebnice vypadávají stránky. Kvalita papíru je dobrá.

Verbální složka

Obsah učebnice se dělí do čtyř následujících celků podle světadílů: *„Krajiny chladu a horka"* - učivo o polárních krajích a Africe, *„V zemi protinožců"* je kapitola, která obsahuje zároveň učivo o Austrálii a Oceánii a oceánech Indickém a Tichém. Kapitola *„Na severní i jižní polokouli"* je věnovaná Severní, Střední a Jižní Americe. Poslední

z nich *„Samá voda"* zahrnuje učivo o Atlantském oceánu. Kapitoly o Africe a Americe jsou kromě složkového pojetí rozděleny ještě regionálně. Jednotlivé kapitoly nesou opět poutavé názvy, například: *„S listem javoru na vlajce"* - kapitola věnovaná přírodě Kanady.

Společným znakem všech kapitol je, že zde chybí úvodní **motivační část**. V úvodu všech velkých kapitol je pouze barevná fotografie se stručným komentářem, která danou oblast představuje. Tato část tedy neplní dobře svoji funkci.

Výkladová část nemá pouze podobu souvislého textu, ale je pro žáky zpracována interaktivnější formou tak, aby žáci mohli více s učebnicí pracovat. To je patrné zejména v kapitolách o poloze a povrchu, kdy žáci doplňují chybějící údaje do neúplných vět. Jsou tak během výkladu vedeni k aktivní práci s mapou, jednotlivé úkoly je nutí přemýšlet o daném problému a samostatně jej řešit, nejde tak pouze o pasivní přijímání informací. Text v některých kapitolách prostupují barevně odlišené úkoly, kdy si žáci opakují již probrané učivo, které se váže k nové látce. Například v kapitole o podnebí a vegetačních pásech Severní Ameriky je úkol: *„!Zopakuj, jak vypadá krajina tunder a kdo ji obývá."* Na konci každého kontinentu pak najdeme část *„!Zapamatujte si"*, která shrnuje to nejdůležitější učivo z probraného regionu. Text je čtivý, informace nejsou podávány izolovaně a logicky na sebe navazují tak, že žákům usnadňují pochopení učiva. Naopak v učebnici není odděleno učivo základní od rozšiřujícího, chybí tak dvoustupňová diferenciace učiva.

Každá kapitola obsahuje závěrečná **upevňovací cvičení**. Jejich skladba odpovídá uspořádání učebního textu. Ve velké většině ale vyžadují spíše operace pamětního charakteru a často jsou uvozeny tázacími zájmeny *„Které... "*, *„Jak... "*, *„Proč... "* apod. Naopak jsou často zařazovány úkoly pro práci s mapou, což oceňuji, protože schopnost orientace na mapě je pro výuku zeměpisu klíčová. Objevují se také úkoly na práci s různou doplňkovou literaturou, což umožňuje rozšířit si svůj okruh znalostí. Za motivující pro žáky považuji úkoly spojené s jejich zájmovou činností jako například: *„Najdi v denním tisku tabulku hokejové kanadsko-americké NHL a vyber z ní kanadská města. Ukaž je na mapě a napiš, ve kterých provinciích leží."* Učivo o každém kontinentu pak uzavírají závěrečná shrnující cvičení, jejichž úkolem je si učivo procvičit a ještě více upevnit. Tato shrnutí se skládají jednak z testové části, kdy žáci vybírají z několika možností správnou odpověď a jednak jsou zde cvičení typu: *„Utvoř podle mapy dvojice z těchto pojmů."*, *„Oprav chyby v následujících výrocích."* Žáci též doplňují chybějící výrazy do vět, označují slova, která do dané skupiny nepatří apod.

Přiložený soubor map a tabulek obsahuje černobílé slepé mapy kontinentů Afriky, Austrálie a Severní a Jižní Ameriky. V tabulkách najdeme jednotlivé státy kontinentů, jejich rozlohu, počet obyvatel, dále hlavní město s počtem obyvatel a nakonec údaj o hrubém domácím produktu na obyvatele. Zvlášť jsou zařazeny zajímavosti ke každému státu USA. Výtku bych měla opět k údajům o obyvatelstvu a hrubém domácím produktu, kde není uveden rok, ze kterého údaj vychází ani to, že údaje o počtu obyvatel jsou uváděny v tisících, což myslím je pro žáky základních škol a jejich celkovou orientaci v učivu důležité.

Grafická složka

Text doplňují barevné fotografie, tabulky, schémata, mapky. Dle mého názoru ale autor zvolil příliš mnoho sytých barev, takže celkově grafická stránka působí spíše nepřirozeným dojmem. Pro přehlednost má každý region přiřazenu svou specifickou barvu v názvu, takže například učivu o Austrálii a Oceánii přísluší zelená. Stejně tak všechny dílčí nadpisy, komentáře k obrázkům a označení stránek jsou zeleně nebo mají zelený podklad.

Přehlednosti přispívá rozdělení výkladového textu na odstavce a zvýraznění důležitých informací v něm. Autor odlišil důležité pojmy v textu barevně, takže fialově jsou názvy států a hlavních měst, zeleně pojmy pro zemědělství, lesnictví a rybolov a modrá je určena pojmům z průmyslu, dopravy a cestovního ruchu. Domnívám se ale, že tato barevnost celkově znesnadňuje přehlednost a orientaci v textu. Text je dále prostoupen červeně zvýrazněnými úkoly typu: *„Zopakuj..."*, *„Vysvětli pojmy..."*, *„Doplň tabulku"* apod. Stejnou barvu má také odstavec *„!Zapamatujte si"* se shrnutím nejdůležitějších poznatků z každého kontinentu. Upevňovací úkoly na konci každé kapitoly jsou odděleny od základního textu kurzívou.

Barevné fotografie, mapky, schémata, které doplňují text jsou opatřeny stručným komentářem. Mapky obsahují všechny potřebné náležitosti včetně měřítka. Oceňuji vypovídací hodnotu fotografií, které vhodně doplňují informace v textu.

2.2.1 Austrálie a Oceánie

Kapitola *„V zemi protinožců"* se dále dělí do sedmi podkapitol včetně závěrečného shrnutí učiva. Na rozdíl od jiných učebnic je k Austrálii a Oceánii přiřazeno učivo o oceánech Tichém a Indickém, které břehy kontinentu omývají a žáci tak mají možnost pochopit učivo v širších souvislostech. Jednotlivé kapitoly jsou řazeny následovně: *Nejteplejší oceán* – o Indickém oceánu, *„Na opačné straně zeměkoule"* – poloha, povrch a nerostné bohatství Austrálie, *„Příroda ovlivněná suchem"* – podnebí, vodstvo a příroda Austrálie, *„Život u protinožců"* – obyvatelstvo, průmysl a zemědělství Austrálie, *„Oceán klidu – Pacifik"*, *„Všude žijí lidé"* – Oceánie a závěrečná kapitola patří *„Shrnutí učiva o Austrálii a Oceánii"*.

Motivační část

Úvodní motivační části chybí a v první kapitole ji nahrazuje pouze barevná fotografie hory Mt.Olga se stručným a podle mého názoru málo poutavým komentářem: *„Hora Olga v Austrálii"*.

Výkladová část

Austrálii a Oceánii uvádí kapitola o Indickém oceánu, kde se dovídáme o jeho poloze a jeho vlivu na podnebí okolních kontinentů. Zmíněny jsou také objevné plavby, přeprava ropy a v souvislosti s ní také ropné havárie. V další kapitole o poloze, povrchu a nerostném bohatství Austrálie souvislý text nahrazuje aktivní práce s mapou, kdy žáci doplňují chybějící výrazy do neúplných vět. Lépe si uvědomit polohu Austrálie vůči ostatním kontinentům také určitě pomůže následující tabulka, kam žáci doplňují světadíl a směr, ve kterém leží od Austrálie. V tabulce je zadáno šest různých míst na Zemi a jejich vzdálenosti od Austrálie. Určitou výtku bych měla k faktu, že autor u povrchu sice hovoří obecně o plošinách a pánvích, ale pro úplnost již neuvádí jejich zeměpisné názvy jako Západoaustralská plošina či Středoaustralská pánev. Zmíněny jsou všechny důležité nerostné suroviny, jejich naleziště pak v závěrečných úkolech děti samostatně zakreslují do slepé mapy a lépe si tak tyto informace zafixují.

Kapitola *„Příroda ovlivněná suchem"* seznamuje žáky s podnebím, vodstvem a přírodou Austrálie. Představuje Austrálii jako nejsušší světadíl s pouštěmi a polopouštěmi, savanami v Austrálii nazývanými „buš" a tropickými lesy, důležitou řekou Murray-Darling a zásobami artéských vod. O Eyerovu jezeru se autor zmiňuje

pouze jako o nejnižším bodu Austrálie. Pro úplnost se mi zdá vhodné uvést, že jezero leží pod hladinou moře, případně přidat číselný údaj. Výhradu bych také měla k tvrzení, že: *„Většina území se nachází v suchém tropickém pásu."* Podle klimatických map a některých publikací o Austrálii se ale přibližně tři pětiny území nachází v subtropickém pásu a zbylá severní část pak v pásu tropickém a to zčásti i humidním. Autor dále žáky seznamuje s nejdůležitějšími zástupci fauny a flory, ale zmiňuje se také jako v jedné z mála učebnic o požárech, které jsou v Austrálii častým jevem. Tyto informace však považuji spíše za rozšiřující, ale v textu je nenajdeme nijak odlišené. Jako ve většině analyzovaných učebnic zde postrádám zmínku o ochraně přírody, zvláště pak o některých národních parcích Austrálie jako například NP Uluru, NP Kakadu apod.

Kapitola *„Život u protinožců"* pojednává o obyvatelstvu, politickém zřízení a hospodářství Austrálie. Informaci o původním obyvatelstvu Austrálcích, která je shrnuta pouze v jedné větě, bych krátce rozšířila například o jejich minulost a současnou situaci. V části o průmyslu a zemědělství jsou zmíněny stručně základní informace, chybí průmyslová odvětví, avšak tento poznatek si žáci doplní z atlasu ve cvičeních na konci této kapitoly.

Kapitola o Tichém oceánu logicky zahrnuje též učivo o Oceánii. V úkolu, který předchází vlastní text si žáci nejdříve zopakují, co ví o zemětřesení a sopečné činnosti. Z následného výkladu se žáci dovídají jaké druhy pacifických ostrovů známe, podle toho, jakým způsobem vznikaly. Dále se seznámí s povrchem oceánského dna a s oceánskými proudy, které ovlivňují podnebí okolních světadílů. V souvislosti s oceánskými proudy se autor zmiňuje o bohatých lovištích ryb. Líbí se mi snaha autora dobře žákům vysvětlit souvislosti mezi oceánskými proudy a podnebím nebo to, kde jsou bohatá loviště ryb a nepodávat pouze izolované informace bez bližšího vysvětlení.

V kapitole *„Všude žijí lidé"* věnované Oceánii se žáci dovídají o jednotlivých ostrovních skupinách Oceánie: Melanésii, Mikronésii, Polynésii a Novém Zélandu a nejdůležitějších ostrovech, které je tvoří. Autor též zmiňuje koloniální minulost Oceánie, ale v odstavci není zvýrazněna ani jedna podstatná informace a text tak působí nepřehledně. V části o hospodářství bych měla výtku k větě: *„Na některých ostrovech se těží nerostné suroviny, bez ohledu na to, jaký dopad má těžba na přírodu."* Informace je příliš obecná a žáci se tak nedozví žádný konkrétní poznatek. Zčásti tento nedostatek nahrazuje úkol za výkladem, kdy je třeba si nerostné suroviny vyhledat v mapě. U Nového Zélandu je zmíněna příroda, hospodářství, obyvatelstvo a významná města Wellington a Auckland. Autor zde ale opět uvádí obecné informace když o přírodě

Nového Zélandu hovoří pouze jako o „pestré přírodě" a neuvádí příklad žádného zástupce či jiný zeměpisný pojem. Výklad učiva o Austrálii a Oceánii ukončuje odstavec *„Zapamatujte si"* se shrnutím nejdůležitějších poznatků z probrané látky.

Upevňovací otázky a úkoly

K upevnění nabytých vědomostí slouží cvičení na konci každé kapitoly. Najdeme zde úkoly na práci s mapou v atlase či s přiloženým souborem slepých map a tabulek. Často se ale vyskytují úkoly, které vyžadují prostou reprodukci naučeného jako: *„Jak se jmenuje průliv mezi Austrálií a Tasmánií? Co je to Tasmánie?"* Žáci tak odpovídají holými větami a nejsou příliš nuceni o daném problému přemýšlet. Líbí se mi úkol projektové povahy, kdy žáci mají uspořádat ve třídě výstavku australských živočichů a použít mají obrázkové knihy nebo figurky zvířat. Úkol vyžaduje delší čas, rozvíjí tvůrčí schopnosti a učí týmové spolupráci. Další úkol, který vyžaduje delší čas na vyřešení je práce s doplňkovou literaturou a může být zadán jako domácí práce: *„Z literatury zjisti co nejvíce informací o objevování Austrálie. Které evropské národy mají na objevení největší zásluhy?"* Žáci také mohou pracovat ve skupinách a poté se navzájem obohatit o nově získané poznatky. Tyto úkoly tak plní funkci sebevzdělávací a motivační. Závěrečná shrnutí učiva o Austrálii a Oceánii obsahují test s deseti otázkami převážně zaměřených na přírodní složku Austrálie, kde žáci vybírají z několika nabízených odpovědí tu správnou. Následují úkoly na práci s mapou jako určování polohy kontinentu podle souřadnic, výběr pojmu, který do dané řady nepatří či tvoření správných dvojic z uvedených zeměpisných pojmů.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

V úvodní kapitole o Indickém oceánu najdeme barevnou fotografii hory Mt. Olga - pro Austrálii typické oranžové zaoblené skály. Komentář k ní by zasloužil více pozornosti, jelikož žáci se z něj dovídají pouze jméno hory. To platí i pro komentáře k ostatním fotografiím, které jsou podle mého názoru příliš strohé, bez snahy žáky zaujmout a přiblížit jim tuto zemi. V kapitole o poloze, povrchu a nerostném bohatství nenajdeme žádný obrazový materiál. Kapitolu o podnebí, vodstvu a přírodě Austrálie doplňuje mapka rozložení srážek a artéských vod. Následující schéma zobrazuje vznik artéských vod. Komentář k němu je v podobě otázky, kdy žáci mají vysvětlit, co jsou artéské vody. Text o přírodě Austrálie vhodně doplňuje poutavá fotografie koaly a blahovičníku, kteří k sobě neodmyslitelně patří. Kapitolu o obyvatelstvu a hospodářství

Austrálie zpestřuje fotografie farmáře se stádem ovcí, opět ale pouze se stručným komentářem. Dále zde najdeme politickou mapu Austrálie s jednotlivými státy a jejich nejdůležitějšími městy. Avšak u Severního teritoria není uvedeno žádné. Jako příklad bych proto uvedla Darwin. V další kapitole o Tichém oceánu se žáci ze schémat dozví jak vznikají korálové ostrovy a také to jak vypadají tvary mořského dna jako hlubokooceánský příkop, oceánská pánev, středooceánský hřbet, apod. V poslední kapitole o Oceánii najdeme dvě fotografie zobrazující krajinu Nového Zélandu a domorodé Maory.

2.3 ČERVINKA, P., BRAUN, R. (2001): AFRIKA, AUSTRÁLIE A ANTARKTIDA. SCIENTIA, PRAHA

Jak již vyplývá z názvu, tento učebnicový pracovní sešit postupně provází žáky základních škol třemi světadíly – Afrikou, Austrálií a Antarktidou.

Učebnice má kvalitní pevnou vazbu. Obálka je vzhledově přitažlivá, je na ní vyobrazena část zeměkoule na černém a červeném podkladě. V učebnice najdeme zde kvalitní barevné fotografie, u map převládají jednoduché obrysy států či regionů. Přehledná a na první pohled dobře působící učebnice.

Verbální složka

V předmluvě autorů najdeme vysvětleny piktografické značky, které ulehčí orientaci v textu. Poznámka informuje učitele, že je v učebnici více textu záměrně, aby si mohli sami vybrat, které učivo probírat, které vynechat či ho ponechat samostudiu žáků. Úvodní kapitola popisuje jednotlivé komponenty přírodních a společensko-hospodářských složek regionálního zeměpisu. Následuje učivo o Africe, kdy jednotlivé kapitoly se nejdříve dělí tematicky na polohu, povrch podnebí,... a poté dle regionů: Severní Afrika, Tropická Afrika,... Následují kapitoly o Indickém oceánu, Austrálii, Tichém oceánu, Oceánii a Antarktidě. Za každým světadílem pak najdeme opakovací úkoly. Přílohy na konci učebnice obsahují tabulky a slovníček základních pojmů.

Každé kapitole v učebnici je přiřazena jedna tisková dvojstrana. V úvodu každé z nich nalezneme **motivační úryvek** v podobě historického ohlédnutí, úkolu pro žáky nebo zajímavosti. Úryvky vždy doplňují černobílé kresby vztahující se k danému

regionu. Následuje obrys mapky regionu s úkolem a v některých kapitolách pak mapku a úkoly nahrazují barevné fotografie.

Výkladová část je v podobě souvislého textu. Levá strana má spíše obsahový charakter, pravá strana pak spíše fixační. Při detailnějším zkoumání jsem zjistila, že do textu jsou v některých kapitolách zařazena doplňující cvičení. Nejsou však nijak graficky odlišena a splývají tak s výkladem. Kvalita naučného textu je dobrá, ale domnívám se, že text je pro základní školy až příliš náročný a občas nesrozumitelný. V některých kapitolách je textu mnoho a působí hutně. Byla by proto vhodnější interaktivnější forma, aby žáci mohli více s učebnicí pracovat. Výkladový text je vždy ukončen tučně vytištěným shrnutím toho nejpodstatnějšího z celé kapitoly.

Upevňovací část každé kapitoly se skládá jednak z pojmů, které by žáci měli umět najít na mapě a jednak jsou zde opakovací otázky a úkoly. Jsou převážně popisné, ale objevují se také ty, které podporují rozvoj myšlení. Žáci též vysvětlují pojmy, řeší křížovky, osmisměrky, spojují termíny, které k sobě patří a také pracují s tabulkami v závěru učebnice. Vědomosti z každého světadílu je možné si procvičit v závěrečných opakováních. Ta jsou dvě, zvlášť pro Afriku a zvlášť pro Austrálii a Antarktidu. Každému opakování je věnovaná jedna tisková dvojstrana. Žáci pracují s mapou, doplňují pravdivá a nepravdivá tvrzení, chybějící výrazy do vět. Z velké části se ale autoři zaměřili pouze na fyzickogeografickou složku.

V **přílohách** na konci učebnice žáci najdou tabulky s řadou potřebných a zajímavých údajů o jednotlivých státech Afriky, Austrálie a Oceánie, jejich rozlohu, počet obyvatel, hustotu zalidnění a hlavní město. Následují největší města kontinentů s počtem obyvatel, nejvyšší hory, největší ostrovy a poloostrovy s rozlohami, nejdelší řeky či největší jezera a přístavy. Na konci je pak užitečný slovníček základních pojmů.

Grafická složka

Po grafické stránce učebnice působí přehledně. Obrazový materiál je vhodně uspořádán a text je v každé kapitole dominantní. Motivační úvod je umístěn uprostřed k hornímu okraji stránky a je vždy doplněn po obou stranách černobílými kresbami, které prezentují daný region.

Text je rozdělen na odstavce a tučně jsou zvýrazněny důležité pojmy. V učebnici ale není nijak odlišeno základní učivo od rozšiřujícího a text tak celkově působí hutně. V některých kapitolách není navíc zvýrazněný ani jeden důležitý pojem, což nepřispívá k přehlednosti ani k dobré orientaci v učivu. Naopak v orientaci pomáhají černobílé

piktografické značky, které na konci výkladového textu označují tučně vytištěné shrnutí učiva vykřičníkem, ukazující ruka je pro pojmy, které by žáci měli umět najít na mapě a otazník je přiřazen upevňovacím úkolům.

V učebnici najdeme poutavé barevné fotografie, které vhodně doplňují text a inspirují žáky i učitele k následným diskusím ve třídě. Fotografie jsou opatřeny výstižným popisem. Ostatní grafický materiál jako grafy, mapky, tabulky v učebnici chybí. Myslím, že jsou důležitou součástí pro rozvoj studijních dovedností a žáci jsou tak ochuzeni o možnost s těmito názornými zdroji informací dále pracovat. Výjimku tvoří pouze obrysové mapky regionů.

2.3.1 Austrálie a Oceánie

Region Austrálie a Oceánie je rozvržen o tří kapitol: *„Austrálie"* zahrnuje fyzickogeografickou část, *„Australský svaz"* socioekonomickou část a poslední kapitola je věnována Oceánii. Kapitoly nenásledují jedna po druhé, ale je mezi ně začleněno učivo o Indickém a Tichém oceánu, které bych však z důvodu přehlednosti zařadila do samostatné kapitoly. Na druhou stranu ale mají žáci možnost pochopit učivo v širších souvislostech.

Motivační část

Úvodní motivační úryvky pojednávají o historii objevování kontinentů a jsou doplněny kresbami charakterizujícími Austrálii (klokan, budova opery v Sydney, ovce a portrét domorodého Austrálce). Oceánii pak představuje portrét novozélandské Maorky a obří kamenná socha na Velikonočním ostrově. Motivační úryvek v kapitole o australském svazu chybí a nahrazují ho údaje o rozloze, počtu obyvatel a hlavním městě. Za těmito úryvky následuje obrysová mapa kontinentu s úkoly, které podněcují žákovu aktivitu, kdy při určování polohy a rozlohy kontinentu pracují s mapou a tabulkami v závěru učebnice. V kapitole o Oceánii je obrysová mapka spíše samoúčelná, jelikož se k ní neváže žádný úkol. Podobná cvičení najdeme také ve výkladové části.

Výkladová část

První kapitola *„Austrálie"* nás seznamuje s fyzickogeografickou složkou kontinentu. To se ale žáci doví až při detailnějším průzkumu textu, který působí nepřehledně a jednolitě, jelikož jednotlivé složky přírodní sféry: povrch, podnebí, vodstvo, rostlinstvo

a živočišstvo,... nejsou nijak graficky odlišeny, například nadpisy. Toto platí pro všechny kapitoly.

Výklad začíná úkoly, které mají podnítit žákovu aktivitu a zájem o učivo. Žáci při určování polohy pracují s mapou v atlase a doplňují do tabulky souřadnice nejzazších bodů pevniny v jednotlivých světových stranách, určují důležité rovnoběžky a opakují si zeměpisné pojmy z již probraného učiva jako *„savana, poušť, proláklina, bezodtoká oblast,...“*, které s Austrálií souvisí. V části o povrchu se dovídáme o důležitých orografických celcích Austrálie. Za zbytečnou ale pro žáky základních škol považuji informaci, že: *„...polohy vyšší než 600 metrů netvoří ani 4% rozlohy země.“* nebo že: *„Hladina Eyerova jezera značně kolísá a po deštích se zvětšuje její plocha na 9,5 až 15 tis. km^2.“* Tyto informace považují spíše za rozšiřující. U vodstva se autoři zmiňují o vyschlých řečištích zvaných „creeky“, Eyerovu jezeru, řece Murray a Darling. V této části také najdeme informaci, že: *„V některých oblastech zajišťují vodu četné artéské studně.“* Domnívám se, že pro žáky základních škol by bylo vhodné tuto izolovanou informaci rozšířit tak, aby pochopili souvislosti, popřípadě připomenout, co jsou artéské studně. Podnebí je charakterizováno podnebnými pásy, ale pro lepší představu bych zařadila údaje o výši teplot či množství srážek na kontinentu. Nenajdeme zde ani graf či mapku, která by tyto údaje ilustrovala. U nerostných surovin se autoři zmiňují o těch nejdůležitějších. Současně tato část obsahuje kartografický úkol zakreslit do obrysové mapky největší naleziště nerostných surovin, příslušnými barvami pak vybarvit pohoří, vysočiny a nížiny a čísly označit do mapky uvedené moře a zálivy. Zadání tohoto úkolu se mi líbí, ale z grafického hlediska bych ho oddělila od ostatního textu, protože s ním splývá a vše pak působí značně nepřehledně. Žáci se dále doví o Velké útesové bariéře, o australských endemitech či zvířatech, která byla na kontinent zavlečena a přemnožila se. Autoři se však nezmiňují o ochraně přírody, jak předesílali v úvodní kapitole *„Regionální zeměpis.“*

Výkladovou část kapitoly *„Australský svaz“* zahajují opět cvičení s mapou. Žáci zakreslují polohu hlavního města, obratník Kozoroha, dopisují názvy jednotlivých států australské federace a též pracují se slovníčkem na konci učebnice, kdy se seznamují s pojmy jako *„federativní stát, rasy, hustota zalidnění,...“* Kapitola žáky seznamuje s obyvatelstvem Austrálie, důležitými městy, průmyslem, zemědělstvím a zmíněna je též doprava. Část o dopravě ale považuji za příliš obsáhlou, zvláště pak zmínku o železnici, která se odchyluje do strany jen o 12 m bych zařadila spíše jako zajímavost.

V kapitole o Oceánii se dovídáme o pevninských, korálových a sopečných ostrovech, které ji tvoří. Zmíněno je podnebí s pravidelnými pasáty a ničivými tajfuny. K jednotlivým ostrovním skupinám Melanésii, Mikronésii a Polynésii jsou uvedeny nejdůležitější ostrovy, které jsou jejich součástí. V obrysové mapce na začátku výkladového textu ale zcela chybí ostrovy Polynésie a Mikronésie. V textu ani v otázkách a úkolech nenajdeme podnět pro práci s mapou, aby si žáci uvědomili, kde jednotlivé ostrovní skupiny leží. Poměrně kvalitně je pak zpracovaná část o domorodých obyvatelích Oceánie. Žáci se naopak nedozví nic z koloniální minulosti Oceánie a s tím souvisejícím současném politickém uspořádání. U zemědělství a průmyslu je zmíněno to nejdůležitější. Samostatně je pojednáno o přírodě a hospodářství Nového Zélandu. Na konci všech kapitol jsou stručně shrnuty nejdůležitější poznatky, které by si žáci měli zapamatovat.

Hlavní nedostatek této učebnice vidím v tom, že text obsahuje pro žáky základních škol příliš mnoho informací a navíc zde není odlišeno základní učivo od rozšiřujícího, popřípadě od různých zajímavostí. Dále jsou v textu zvýrazněny pouze některé důležité informace. Týká se to například vodstva, v učivu o zemědělství není zvýrazněna ani jedna informace, taktéž u nerostných surovin či Nového Zélandu, takže není jasné, co je pro daný region nejdůležitější.

Upevňovací otázky a úkoly

Tato část začíná pojmy z probraného učiva, které by žáci měli umět najít na mapě a poté následují upevňovací otázky a úkoly. Každá z kapitol obsahuje jeden až tři upevňovací úkoly, což není mnoho pro to, aby žáci měli možnost si danou látku dostatečně zafixovat. Najdeme zde úkoly jak popisného charakteru tak úkoly, které vyžadují více se zamyslet nad problémem a pochopit souvislosti jako například: *„Uveďte na příkladech, jak se zdroje nerostných surovin odrážejí ve skladbě průmyslu okolních měst."* Žáci určují pravdivá a nepravá tvrzení a v poslední kapitole je pro zpestření křížovka, což je ale prakticky jediná možnost jak si zafixovat učivo o Oceánii. Celkově bych se u úkolů snažila o větší pestrost a zařadit například otázky typu: *„Vysvětli..."*, *„Zdůvodni..."*, *„Porovnej..."* tak, aby vyvolávaly celou škálu různých poznávacích aktivit.

Závěrečné opakování pak zahrnuje spolu s Austrálií a Oceánií učivo o Antarktidě a oceánech. Autoři se ale v těchto cvičeních zaměřili pouze na fyzickogeograficou složku a prakticky všechna cvičení jsou na práci s mapou. Žáci si procvičí i zeměpisné pojmy

z dříve probraného učiva regionálního zeměpisu, například když ke jménům přístavů z celého světa doplňují oceán, který omývá jeho břehy apod. Úkoly mají dále podobu hádanek, pravdivých a nepravdivých tvrzení, pojmů, které do uvedené řady logicky nepatří.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Obrazovou složku kromě obrysových mapek kontinentů reprezentují kvalitní barevné fotografie opatřené až na výjimky výstižnými komentáři. Žáci tak mají možnost lépe poznat tento region a pochopit vzájemné vztahy. První kapitola obsahuje dvě fotografie povrchových skalních útvarů Austrálie a fotografii přístavu, které však chybí popis. Kapitolu o obyvatelstvu a hospodářství doplňují tři fotografie, a to pouze australských měst Sydney a Melbourne. Výstižné fotografie sopečné krajiny na Havajských ostrovech, pohled na zpracování ovčí vlny na Novém Zélandu a jeho přírodu obsahuje poslední kapitola o Oceánii. Uvítala bych schéma, tabulku či graf, které by lépe znázorňovaly informace z textu a zároveň by tak žáci měli možnost s tímto materiálem dále pracovat.

2.4 HOLEČEK, M., JÁNSKÝ, B., TLACH, S. (1999): ZEMĚPIS SVĚTA 1. ČESKÁ GEOGRAFICKÁ SPOLEČNOST, PRAHA

Oceány, polární oblasti, Afrika, Austrálie a Oceánie jsou obsahem učebnice Zeměpis světa 1 určené žákům 6. tříd základních škol a víceletých gymnázií.

Na první pohled obrazově velice přitažlivá a harmonicky působící učebnice. Obálka s fotografií Sahary na přední straně zaujme vkusně sladěnými barvami. Na zadní straně obálky najdeme fotografie plovoucí ledové kry v Severním ledovém oceánu, dále novozélandskou krajinu se stádem ovcí a tundru jižního Grónska. Učebnice má kvalitní sešitovou vazbu. Žáky určitě zaujmou zajímavé fotografie, různé naukové ilustrace, mapky, grafy. Barevně je vnitřek učebnice vyvážený, barvy nejsou příliš syté. Na první dojem je ale někdy příliš mnoho textu, který místy působí hutně.

Verbální složka

Učebnice je věnována regionům: *„Světový oceán"*, *„Polární oblasti"*, *„Afrika"*, *„Austrálie a Oceánie"*. Úvodní kapitola se jmenuje *„Země – domov lidstva"* a stručně žákům připomíná předchozí poznatky o Zemi, tedy co je hydrosféra, litosféra, informuje je o rozdělení pevnin a oceánů na Zemi apod. Jako ve většině učebnic se i zde kapitoly dělí na polohu, povrch, podnebí,... Každé této podkapitole je věnována jedna tisková dvojstrana. Motivující pro žáky mohou být názvy těchto podkapitol, například: *„Od pralesů k pouštím"* – povrch Austrálie, *„Království divočiny"* – africká zvířena, apod. Poslední kapitola obsahuje závěrečné *„Opakování"* a *„Tabulky"* s přehledy jednotlivých států.

Jednotlivé regiony žákům přibližují zajímavé úvodní **motivační úryvky** z cestopisné literatury. Jde například o knihy Pavly Jazairiové, Miloslava Stingla či Zikmunda a Hanzelky.

Text ve **výkladové části** místy působí hutně a domnívám se, že pro žáky základních škol je ho velké množství. Autoři zde ale dobře graficky oddělili základní informace od rozšiřujících a zajímavostí, ty nalezneme za závěrečným shrnutím učiva na konci výkladového textu. Žáci se tak například dozví jaké nemoci sužují Afriku a který hmyz je přenáší, o dobyvatelích jižního pólu či o ledovcích v Oceánii. Na konci každé podkapitoly najdeme část *„Zopakujme si!"*. Má podobu několika otázek z již probraného učiva a měla by žákům usnadnit pochopení právě probírané látky. Tuto část bych proto spíše zařadila na začátek výkladového textu, kdy nová látka teprve přijde.

Následují **otázky a úkoly** na procvičení a upevnění učiva. Oceňuji jejich výběr od jednodušších po složitější a také jejich rozmanitost. Žáci pracují s mapou, přiřazují správná tvrzení jako například: *„Snovač je pták podobný vrabci – druh pavouka – hmyz podobný termitům"*. Úkol, kdy mají pracovat s naučným slovníkem a poté informovat své spolužáky pomáhá rozšířit okruh znalostí a rozvíjí komunikační schopnosti. V otázce *„Porovnejte část Afriky ležící mezi 20° a 30° j. š. a země při Guinejském zálivu. Čím se tyto oblasti liší a co mají společného?"* mají žáci možnost srovnání a uvědomění si vztahů a rozdílů mezi jednotlivými částmi Afriky. Tato cvičení jsou zpestřena v některých kapitolách různými osmisměrkami a křížovkami. Otázky jsou položeny jasně a srozumitelně. Vědomosti z probraného regionu mají žáci možnost si upevnit v závěru těchto kapitol. Žáci pracují například s údaji v tabulkách na konci učebnice a porovnávají je. Nechybí zadání pro práci s mapou, ale také otázky typu: *„Které..."*,

„Charakterizujte... ", *„Proč... "*, *„Jak... "* apod. Úkoly v závěrečném opakování na konci učebnice jsou doplněné barevnými fotografiemi a cvičeními, které se k nim váží.

V **tabulkách** v závěru učebnice žáci najdou jednotlivé státy, jejich rozlohu a počet obyvatel, u každého regionu pak nejvyšší hory, nejdelší řeky, největší jezera a největší národní parky. Výhradu bych měla k aktuálnosti dat, kdy údaje o počtu obyvatel jsou tři roky staré vzhledem k roku vydání učebnice.

Grafická složka

Každé kapitole je věnována jedna tisková dvojstrana. Jednotlivé regiony jsou odlišeny v levém horním rohu piktografickými značkami na barevném podkladě. Takže například Austrálii a Oceánii je přiřazen klokan na zeleném podkladě, polárním oblastem náleží tučňák na fialovém podkladě apod.

Úvodní motivační úryvky jsou umístěny v levé horní části strany a pro větší přehlednost psány kurzívou a odděleny čarou od výkladové části.

Výkladový text je pro větší přehlednost členěn do odstavců, tučně jsou zvýrazněny podstatné informace a kurzívou zeměpisné názvy. Dobře odlišené je učivo rozšiřující, které má šedý podklad a zajímavosti se žlutým podkladem. Na konci výkladového textu žáci najdou tučně vytištěné krátké shrnutí nejdůležitějších informací z dané kapitoly.

Obrazový materiál je jedna z předností této učebnice. Text doplňují barevné fotografie. Váží se k probíranému učivu a jsou doplněny kvalitními komentáři. Objasnit podávané informace pomáhají také různé mapy, grafy a naukové ilustrace jako například výšková patra tropického deštného lesa či plovoucí ledovce, kdy jejich větší část se nachází pod hladinou apod. Líbí se mi grafy, které zobrazují srovnání teplot a srážek tří afrických měst. Žáci si tak udělají celkově lepší představu o africkém podnebí. S grafy se dá dále pracovat a nechat například žáky přemýšlet o druhu vegetace v těchto oblastech apod. Vše je dobře barevně sladěné a srozumitelné pro žáky základních škol, nechybí popisky, mapy obsahují legendu, ale měřítko již chybí. Tato část také plní velice dobře motivační funkci.

2.4.1 Austrálie a Oceánie

Učivo o Austrálii a Oceánii autoři rozčlenili do pěti kapitol. Každá z nich nese specifický název: *„Nejmenší světadíl"* – poloha a povrch Austrálie a Oceánie, *„Od pralesů k pouštím"* – podnebí Austrálie a Oceánie, *„Podivuhodný svět rostlin a zvířat"* – příroda Austrálie a Oceánie, *„Australský svaz"* – obyvatelstvo, průmysl a zemědělství a *„Tichomořská ostrovní říše"* – Oceánie. Fyzickogeografická část je však zastoupena ve větším poměru než socioekonomická.

Motivační část

Úryvky z cestopisných knih M. Stingla, J. Brinkeho, J. L. Erbena a A. Bendy jsou obsahově zajímavé, ale samoúčelné. Navrhovala bych je obohatit fotografií či zajímavým úkolem, který by se k nim vázal.

Výkladová část

V první kapitole je pojednáno o poloze a povrchu Austrálie a Oceánie a stejně tak v ostatních kapitolách je učivo Austrálie a Oceánie zařazeno společně. Výhradu bych ale měla k uspořádání látky. V některých kapitolách jsou určité informace o Oceánii zařazeny pouze jako rozšiřující učivo. Například v první kapitole jde o jednotlivé ostrovní skupiny Oceánie – Polynésii, Mikronésii, Melanésii a Nový Zéland. Proto bych pro lepší přehlednost a orientaci v poznatcích zařadila učivo o Oceánii do samostatné kapitoly. Jako zajímavost se žáci v první kapitole dovídají o historii světadílu a jeho postupném objevování Evropany.

Druhá kapitola *„Od pralesů k pouštím"* seznamuje žáky s podnebím a vodstvem Austrálie a Oceánie. V základní části je pojednáno pouze o podnebných pásech Austrálie a Oceánie. Až v rozšiřující části textu se autoři zmiňují o výši teplot a množství srážek na kontinentu, tropických bouřích – tajfunů v Oceánii a vodstvu, které řadím do základního učiva. V této kapitole je Austrálie žákům představena jako horký a suchý kontinent. Naopak ze žlutého rámečku vyhrazeného pro zajímavosti se také dovídají o sněhu a ledovcích na kontinentu a to, cituji: *„Proč sníh leží i v zeměpisných šířkách a v nadmořských výškách, kde bychom jej podle našich zkušeností ze severní polokoule nečekali?"*

Kapitola *„Podivuhodný svět rostlin a zvířat"* žáky seznamuje s vegetací Austrálie, nejdůležitějších zástupcích flory a fauny a s tím, proč je australská příroda tolik odlišná od ostatních kontinentů. Informace o floře a fauně Oceánie jsou uvedeny jako rozšiřující. Je zde také zmínka o druzích dovezených Evropany, například králících, jejichž přemnožení v současnosti představuje problém pro australské zemědělství. Oceňuji informace o ochraně přírody, které nenajdeme ve všech učebnicích.

Socioekonomickou část zabírají poslední dvě kapitoly. Kapitola *„Australský svaz"* nás seznamuje s rozlohou, osídlením, administrativním členěním, nejdůležitějšími městy a hospodářstvím Austrálie. Poznatky o zlaté horečce, postupný vznik členských států či podrobnější informace o nerostných surovinách se dovídáme v rozšiřující části textu. Jako zajímavost zde žáci najdou poznatek o historii původních obyvatel Austrálie Austrálců. Poslední kapitola již pojednává z větší části o hospodářství největších ostrovů Oceánie. Jde o Nový Zéland, Havajské ostrovy a Papuu-Novou Guineu. Rozšiřující učivo zahrnuje zmínku o většinové nezávislosti jednotlivých území Oceánie, dále pak o Indech na ostrově Fidži, díky těžbě fosfátů bohatém státě Nauru a turistické atraktivitě souostroví Francouzské Polynésie. Poutavý je také odstavec pojednávající o sopečné činnosti v Oceánii, zejména pak na Havajských ostrovech. Text je psát přitažlivou a čtivou formou a informace v něm nejsou podávány izolovaně.

Upevňovací otázky a úkoly

Upevňovací část textu zahajuje oddíl *„Zopakujme si!"*, který je v podobě několika úkolů z dříve probraného učiva. Tyto úkoly se váží k nové látce a žákům tak usnadňují její pochopení a orientaci v ní. Například v kapitole o podnebí a vodstvu si žáci nejdříve zopakují podnebné pásy na Zemi nebo to *„Jaký je rozdíl mezi podnebím a počasím?"*, aby se pak snadněji mohli věnovat nové látce.

Početné opakovací otázky a úkoly dávají dětem možnost dostatečně si probrané učivo upevnit. Najdeme zde otázky jak jednoduššího charakteru, tak ty složitější, kdy jsou žáci nuceni o daném problému více uvažovat a logicky myslet, například: *„Určete zeměpisnou polohu Yorského poloostrova. Jak daleko je od rovníku, když 1° zeměpisné šířky se rovná 111 km?"* nebo *„Jak se změnily přírodní podmínky některých tichomořských ostrovů po příchodu Evropanů?"*. Jako v jedné z mála učebnic zde oceňuji srovnávací úlohy, kdy se autoři nesoustředili pouze na Austrálii, ale i na jiné kontinenty. Domnívám se ,že žáci si tak lépe uvědomí různé rozdíly a souvislosti. Rozšířit si své znalosti a schopnost orientovat se v doplňkové literatuře jim umožňují

otázky typu: *„Za pomoci naučného slovníku zjistěte, co to je Nafúd, tajfun, Taiwan."* nebo úloha, kdy mají zjistit z encyklopedií některé podrobnosti o objeviteli Jamesu Cookovi. Nechybí úlohy na práci s mapou či práce s tabulkami v závěru učebnice. Pro zpestření mají žáci vyřešit osmisměrku a roháček.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Obrazové přílohy jsou kvalitní a názorně ilustrují informace v textu. Najdeme zde barevné fotografie, naukové ilustrace, mapky. Vše je opatřeno popisky, mapky pak legendou, avšak měřítko jako ve většině učebnic chybí. Oceňuji grafiku schémat, která jsou jednoduchá a dobře srozumitelná pro žáky základních škol. Fotografie většinou zobrazují to, co je pro Austrálii typické.

V první kapitole o poloze a povrchu najdeme schéma vzniku korálových ostrovů, mapku vzdáleností Austrálie od jiných kontinentů a dvě fotografie zobrazující typickou plochou a suchou krajinu Austrálie a skalní masív Ayers Rock. Kapitola o podnebí a vodstvu obsahuje schéma vzniku artéských vod, mapku odtoku vody z území Austrálie s kvalitním popisem a úkolem, kdy žáci mají najít na mapě v atlasu řeku Murray – Darling. Fotografie zobrazují suché koryto pro Austrálii typických občasných toků zvaných „creek" a vyprahlou polopouštní krajinu Austrálie. Kapitolu o rostlinstvu a živočištvu doplňují obrázky ptakopyska a poučný komentář k němu vysvětlující zvláštnosti tohoto savce, který se rodí z vajíček. Dále zde najdeme novozélandského nočního ptáka kivi, australského koalu s eukalypty či fotografii korálů s komentářem o Velké útesové bariéře. K mapce, která zobrazuje vegetační pásy Austrálie se opět váže cvičení. Tentokrát žáci srovnávají rozdíly mezi zastoupením jednotlivých šířkových pásem v Austrálii a v Africe. Fotografie v kapitole *„Australský svaz"* ukazují město Sydney, povrchovou těžbu železné rudy, portrét mladého Austrálce a skalní kresby těchto domorodců. Obrázek Národního parku Kakadu bych zařadila vzhledem k tématu do předchozí kapitoly o rostlinstvu a živočišstvu. Komentář k obrázku kokosové palmy, listu a ořechu v poslední kapitole o Oceánii seznamuje žáky s jejím širokým využitím. Žáci také mohou vidět jak se suší kopra v Polynésii či geotermální elektrárnu na Novém Zélandu.

2.5 BUJNOVÁ, H., NOVOTNÝ, J., SKOKAN, L. (1998): AFRIKA, AMERIKA, AUSTRÁLIE. SVĚTOVÝ OCEÁN A POLÁRNÍ OBLASTI. PROSPEKTRUM, PRAHA

Na první pohled nepůsobí učebnice esteticky přitažlivě. Obálka není příliš originální a je na ní větší počet různých obrázků, které působí nepřehledně. Text je přibližně ve stejném poměru jako různé mapky, schémata, kresby, grafy a fotografie. Střídají se mdlé barvy se sytými a vše působí spíše neuspořádaně. Vazba je kvalitní, ale učebnice se zavírá a nedrží rozevřená.

Verbální složka

Úvodní kapitola *„Přehled oceánů"* postupně pojednává o jednotlivých oceánech. Následuje kapitola *„Polární kraje"*, která seznamuje s Arktidou a Antarktidou, *„Afrika"* se postupně dělí složkově do podkapitol o povrchu, podnebí a vodstvu,... poslední dvě podkapitoly jsou zaměřeny regionálně. Stejným způsobem se dělí i kapitoly o Americe, Austrálii a Oceánii. Každá kapitola je zakončena závěrečným opakováním učiva.

Společným rysem všech kapitol je, že zde chybí úvodní **motivační část**, ze které by se žáci dozvěděli nějaký zajímavý poznatek a která by u nich vzbudila zájem o probíraný region.

Výkladová část není pouze v podobě souvislého textu a autoři do něj průběžně zařadili různé zajímavosti a úkoly, které žáky motivují a celkově podporují jejich aktivitu v hodině. Jde o vyhledávání různých pojmů v mapě, žáci řeší úkoly ústně nebo jejich řešení zapisují do sešitu, aby si lépe nové poznatky zafixovali. Informace v textu jsou podávány spíše izolovaně a žáci pak obtížněji chápou různé vazby a vztahy. Měla by se spíše uplatnit zajímavější a čtivější forma textu, příliš často se vyskytují slovesa typu: *„je"*, *„jsou"*, *„má"*. Odstavec, který by všechny důležité informace shrnul v učebnici chybí.

V závěru každého probraného světadílu najdeme **opakovací otázky a úkoly**. Objevují se nejen ty, které vyžadují reprodukci naučeného, ale také ty, které podporují složitější myšlenkové operace jako indukci a dedukci a rozvíjí žákovy jazykové schopnosti, například: *„Pokuste se zhodnotit přírodní podmínky pro rozvoj zemědělství v nejvýznamnějších afrických zemích. Jaké jsou jejich agroklimatické (teplotní, srážkové, půdní) předpoklady? Jak ovlivňují přírodní podmínky odvětvovou skladbu a rozmístění afrického zemědělství?"*

Grafická složka

Kapitoly mají jednotnou grafickou úpravu a jsou přehledně odděleny. Orientaci v textu usnadňují barevné piktografické značky označující různé typy úkolů a zajímavosti, které jsou navíc psané kurzívou. Například červený otazník se symbolem globusu představuje zajímavou informaci, symbol modrého globusu označuje práci s mapou, zelený globus se symbolem kotvy značí opakovací otázky a úkoly na konci textu apod. Text je pro přehlednost oddělen odstavci a tučně jsou zvýrazněné důležité informace, avšak při bližším zkoumání textu jsem zjistila, že pouze některé a v některých kapitolách nenajdeme zvýrazněnou ani jednu. Text místy působí neuspořádaně, jelikož je do něj nepravidelně vkládán různý obrazový materiál. Závěrečné opakovací otázky a úkoly jsou odlišeny od výkladového textu světle žlutým podkladem.

Text učebnice dále doplňuje nápaditý obrazový materiál, který usnadňuje porozumění probíranému učivu. Barevné mapky obsahují popis, legendu, v některých případech chybí měřítko. Dále zde najdeme grafy, schémata a různé naukové ilustrace, které jsou zajímavé a poučné jako například kresby různých exotických plodin, africkou usedlost Pygmejů a její popis či staré mayské a aztécké písmo apod. V menší míře jsou zastoupeny fotografie. Nevýhodu vidím v tom, že obrazový materiál nepůsobí příliš autenticky zejména pak naukové ilustrace. Některým fotografiím chybí ostrost.

2.5.1 Austrálie a Oceánie

Makroregion Austrálie a Oceánie se v knize dělí na samostatnou kapitolu o Austrálii, která obsahuje tři podkapitoly nazvané: *„Přírodní podmínky"*, *„Australský svaz – Obyvatelstvo a sídla"* a *„Australský svaz – Hospodářství"*. Kapitola o Oceánii zahrnuje dvě podkapitoly a to: *„Přírodní podmínky"* a *„Oblasti Oceánie"*, kde každé z oblastí - Melanésii, Mikronésii, Polynésii a Novému Zélandu je věnován samostatný oddíl.

Výkladová část

Kapitolám chybí úvodní motivační část, kde by se autoři snažili žáky zaujmout a ještě více jim přiblížit tento kontinent.

Z rozdělení učiva o Austrálii a Oceánii je již patrné, že autoři na rozdíl od jiných učebnic upřednostnili spíše socioekonomickou složku učiva před fyzickogeografickou. V úvodu první kapitoly o přírodních podmínkách se hovoří o **Austrálii** jako nejmenším světadílu, její rozloze, kdy je uveden nejen číselný údaj, ale pro lepší představu také porovnání s rozlohou jiných kontinentů. Následuje obsáhlý úkol na práci s mapou, kde žáci určují geografickou polohu Austrálie, zaměřují se na důležité rovnoběžky, porovnávají vzdálenosti Austrálie od jiných kontinentů, určují poloostrovy Austrálie, oceány, moře a zálivy, které omývají tento světadíl apod. Zmíněny jsou všechny důležité druhy povrchu, které Austrálii tvoří jako Západoaustralská plošina, Středoaustralská pánev se sníženinou Eyerova jezera, Velké předělové pohoří, apod. Další poznatky o povrchu Austrálie mají žáci možnost získat z úkolu, který následuje a kdy opět pracují s mapou v atlase. V části o podnebí se mimo jiné uvádí: *„Převážná část má tropické a subtropické podnebí."* Myslím, že by bylo vhodné upřesnit žákům ať už verbálně či graficky území s tropickým a subtropickým podnebím. Pro lepší představu bych též doplnila údaje o teplotách, které v textu chybí. Zmíněno je vodstvo, které si žáci též procvičují pomocí mapy v atlase, kdy například určují úmoří, ke kterým Austrálie patří či hledají, kde pramení největší australská řeka Murray-Darling. V části o rostlinstvu a živočišstvu není zvýrazněn ani jeden důležitý pojem. Kapitolu o přírodních podmínkách ukončuje zajímavost a úkol na procvičení poznatků o podnebí a vodstvu, dále tabulka, která udává rozlohu Austrálie, hustotu zalidnění a počet obyvatel, u kterého však chybí letopočet. Zdá se mi však vhodnější umístit tuto tabulku v úvodu kapitoly, kdy se hovoří o poloze.

V kapitole o obyvatelstvu a sídlech autoři jako jedni z mála ze všech analyzovaných učebnic uvádí také zámořská teritoria Austrálie, která si následně žáci na základě úkolu vyhledají na mapě. Některé informace v textu považuji spíše za rozšiřující, jako například tu o zvláštní skupině obyvatel Tasmáncích, kteří již byli vyhubeni v 2. polovině 19. století. Mimo jiné zde najdeme i učivo o nerostných surovinách, které je podle mého spíše součástí kapitol o hospodářství či přírodních podmínkách. Zmíněna jsou důležitá města jako Sydney, Melbourne, Perth, Hobart,..., která jsou dále také stručně popsána. Kapitolu zpestřují zajímavosti o holandském mořeplavci Abelu Tasmanovi či zbrani australských domorodců bumerangu. Do textu jsou zařazena pestrá

cvičení na práci s mapou, ale také ta, kde žáci vyjadřují svůj názor a kde je potřeba více se zamyslet nad daným problémem. V kapitole o hospodářství je text o zemědělství a průmyslu dobře propracovaný. Děti mají možnost se více dovědět o zemědělských plodinách a farmách než v jiných učebnicích. Hovoří se zde mimo jiné také o obchodních partnerech Austrálie. Zajímavost nás více seznamuje s jedním z druhů australských ovcí „merino". Zařazená cvičení s mapou umožňují více si upevnit vědomosti o průmyslu Austrálie.

Úvodní kapitola **Oceánie** *„Přírodní podmínky"*, seznamuje žáky nejdříve s pojmem Oceánie a její geografickou polohou. Hovoří se o jednotlivých ostrovních skupinách Oceánie Melanésii, Polynésii a Mikronésii. Jednotlivé druhy ostrovů Oceánie, tedy korálové, sopečné a kontinentální jsou blíže popsány včetně příkladů ostrovů, které je tvoří. Žáci se dále dozví o přírodním hnojivu „guano", které má velký význam zejména na ostrově Nauru, kde se těží. Zmíněno je podnebí, vegetační pokryv ostrovů, současné osídlení a původní obyvatelstvo v souvislosti s koloniální minulostí Oceánie. Kapitolu opět zpestřují cvičení s mapou zaměřená většinou na určování polohy ostrovů, též ale žáci charakterizují podnebí či floru a faunu Oceánie. Jako zajímavost se dovídáme o portugalském mořeplavci Fernãovi de Magalhãesovi, který se jako jeden z prvních objevil ve vodách Oceánie nebo také o rozloze největších ostrovů Oceánie Nové Guinei a Nového Zélandu. Domnívám se, že zde by bylo vhodné upřesnit žákům následující informaci: *„Nová Guinea, nazývaná i Irian, ..."* Nová Guinea se dělí na Západní Irian a Papuu-Novou Guineu. Fyzickogeograficky patří ostrov do Oceánie, ale Západní Irian je politicky, hospodářsky i etnicky součástí Indonésie.

Druhá kapitola *„Oblasti Oceánie"* pojednává blíže o jednotlivých ostrovních skupinách Oceánie: Melanésii, Mikronésii, Polynésii a Novém Zélandu. Žáci se například dozví o těžbě vzácných dřev a drahých kovů v Melanésii. Určitou výtku bych měla faktografické správnosti u informace, že: *„Na Nové Kaledonii i Nové Guinei se těží nikl."*, kdy přesnější by bylo uvést pro Novou Guineu těžbu mědi. Přehlednosti však nepřispívá to, že v učivu o Polynésii a Novém Zélandu není zvýrazněná ani jedna důležitá informace, není tak poznat co je pro region charakteristické. Zajímavosti a cvičení s mapou jsou součástí i této kapitoly, kdy se dovíme se o atomových pokusech v Tichomoří. Poznatky o poloze, povrchu, podnebí a osídlení si žáci procvičují s pomocí mapy v atlase.

Upevňovací otázky a úkoly

K upevnění nabytých vědomostí o Austrálii a Oceánii slouží opakovací otázky a úkoly na konci tohoto celku. Úkolů je devět a většina je zaměřena na procvičení socioekonomické složky učiva. Zvolila bych ale větší pestrost při výběru, jelikož úkoly jsou podobného typu jako ty ve výkladové části a některá zadání se v různé obměně opakují jako například: *„V jakých podnebných pásech leží Austrálie a Oceánie?"* Naopak se mí líbí úloha, která rozvíjí logické myšlení a kdy žáci mají vyslovit svůj názor na to, jak souvisí výskyt a těžba nerostných surovin s průmyslovou výrobou. Chybí však úlohy typu: *„Zdůvodni..."*, *„Srovnej..."*, *„Proveď shrnutí..."* , které by žáky inspirovaly k zamyšlení se nad daným problémem a rozvíjely jejich vyjadřovací schopnosti.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Učebnici doplňují mapky, naukové ilustrace, schémata, fotografie. Obrazový materiál není nahodile umístěn, vhodně doplňuje učivo v textu a usnadňuje tak jeho pochopení. V první kapitole o přírodních podmínkách najdeme dvě mapky australské pevniny, kdy první znázorňuje rozměry australské pevniny s komentářem, který popisuje, jak vznikl název Austrálie a druhá mapka znázorňuje zásoby podzemních vod v artéských pánvích a doplňuje tak učivo o vodstvu. Rostlinstvo a živočišstvo zastupuje obrázek koaly, klokana a pštrosa emu. Kresba ale není příliš kvalitní a nepůsobí dostatečně přirozeně a realisticky na to, aby si žáci mohli zvířata ve skutečnosti představit. Naopak oceňuji poutavý komentář k této kresbě s informacemi o medvídku koala - etymologickém základu názvu a potravě koaly. V kapitole o Australském svazu, obyvatelstvu a sídlech najdeme v úvodu australskou vlajku a znak, dále mapku spolkových států Austrálie a fotografii opery v Sydney se zajímavým komentářem z historie o tom, jak dostalo město Sydney svůj název. Kapitolu o hospodářství Austrálie doplňuje mapka hlavních oblastí chovu ovcí a pohled na město Melbourne. Oceánii žákům přibližují fotografie tyrkysové laguny ostrova Bora Bora, skupinky domorodců ze Šalamounových ostrovů či portrét domorodého Maora a obrázek kokosové palmy s plody. Schéma vzniku korálových ostrovů doplňuje text o přírodních podmínkách Oceánie. Oddíl o Novém Zélandu kromě fotografie domorodce doplňuje státní vlajka a znak. Zde bych se ale snažila žáky více upoutat a k obrázku podat více informací, například popsat jednotlivé části vlajky a znaku a jejich význam.

Obecně bych obrazovou přílohu rozšířila o více fotografií, které by daný region ještě více žákům přiblížily. Také mapky a schéma jsou spíše samoúčelné a zasloužily by si podnět pro práci s nimi.

2.6 KRAUSOVÁ, M., KRAUS, P. A KOLEKTIV (1999): ZEMĚPIS – SVĚTADÍLY. ALTER, VŠEŇ

Tato pracovní učebnice zeměpisu je určená žákům 6. a 7. tříd základních škol a nižším ročníkům víceletých gymnázií a jak už název napovídá je věnována jednotlivým světadílům a to: Africe, Asii, Americe, Austrálii a Oceánii a Antarktidě.

Učebnice působí na první pohled esteticky dobře a přehledně. Oceňuji velice dobrou kvalitu papíru v porovnání s ostatními analyzovanými učebnicemi. Vazba je pevná, ale učebnice nedrží rozevřená na lavici a zavírá se, což může být jeden z důvodů, proč se žáci o učebnici mohou přestat zajímat. Dle mého názoru obálka učebnice sice působí ponuře, ale vnitřek učebnice je barevně vyvážený, jednotlivé části textu jsou na barevně rozlišeném podkladě. Na první pohled mám ale dojem, že navzdory barevnému odlišení je v učebnici příliš mnoho textu, který místy působí hutně. Vnitřní strany obálek autoři využili k zobrazení map, tabulek a orientačním tematickým plánem učiva pro učitele. Učebnice není přesycena obrazovým materiálem, najdeme zde ale velice kvalitní barevné fotografie, které žáky na první pohled určitě zaujmou. Naopak ostatní obrazový materiál jako mapky, grafy, ilustrace zcela v učebnici chybí.

Verbální složka

Učivo je rozděleno do šesti regionů a to: *Afrika, Asie, Severní Amerika, Jižní Amerika, Austrálie a Oceánie, Antarktida.* Poté se každá z těchto kapitol člení tematicky na polohu, rozlohu, povrch, vodstvo, podnebí, přírodní krajiny a jejich využití, obyvatelstvo, sídla, hospodářství. K Africe je přidána podkapitola Madagaskar a k Austrálii a Oceánii Nový Zéland. Na konci každého kontinentu najdeme test z právě probraného učiva. V závěru učebnice jsou pak přílohy v podobě přehledů jednotlivých kontinentů, se kterými souvisí skládací soubor map jednotlivých kontinentů, který je součástí učebnice. Dále jsou zde vysvětlivky k legendě map v konkrétním atlase, se kterým žáci pracují v hodině. Přílohu s internetovými odkazy k jednotlivým

kontinentům považuji v dnešní době za užitečnou a praktickou. Žáci tak mají možnost rozvíjet dovednost pracovat s více zdroji informací a nebýt odkázáni pouze na učebnici.

Metodický úvod pro učitele nás informuje, že učivo je zaměřeno hlavně na přírodní složky krajiny a společenské a hospodářské složky krajiny jsou podle osnov látkou 8. ročníku ZŠ a lze je brát v 6. a 7. ročníku jen jako rozšiřující. V učebnici jde zejména o práci s konkrétním školním atlasem, který je uveden v úvodu učebnice. Autoři vycházejí z názoru, že atlas je velice důležitou součástí učebnice zeměpisu a žáci by se neměli učit z učebnice to, co mohou vyčíst z map. Zdůrazňují, že u přírodních složek jako povrch, vodstvo nejde o pamětní osvojování údajů, ale zejména o vyhledávání a určování zeměpisných objektů, s čímž se ztotožňuji. Užití konkrétního atlasu pro tuto učebnici je výhodou neboť často dochází k tomu, že v učebnici a v atlase je odlišná terminologie, což může někdy působit zmatečně. V této učebnici tedy geografické názvy odpovídají těm v atlase. Učebnice vyžaduje také práci s různou zeměpisnou literaturou a ostatními učebnicemi z ucelené řady, na které jsou v textu odkazy.

V každé z podkapitol najdeme v úvodu čtivý **úryvek z cestopisné literatury**, který má za úkol vzbudit zájem o dané učivo, ale také touhu se do této krajiny podívat. Úryvky nejsou samoúčelné, v některých kapitolách se k nim vážou cvičení. Autora a název cestopisu se dovídáme na konci každé kapitoly.

Výkladová část není v podobě souvislého textu, ale je zpracována pro žáky přitažlivou formou. Ti jsou vedeni k neustálé práci s atlasem, s přehledy v závěru učebnice a se skládacími soubory map kontinentů. Získané informace pak doplňují do vět v textu. Vyhledávání v mapě usnadňuje fakt, že autoři vždy uvádí v zadání číslo strany v atlase, kde děti informace naleznou. V některých kapitolách najdeme také část *„Cestujeme"*, kdy jde o pomyslné cestování spojené s hledáním v mapě a doplněním do textu. V části *„Zajímavosti"* se mají žáci možnost dozvědět historickou zajímavost, poznatky o zvířeně, turistických lákadlech apod. Tyto části plní tedy motivační funkci a jsou rozšiřujícími informacemi. Ve výkladové části se také nahodile objevuje poznámka v podobě komentáře pro učitele. Jde například o námět na domácí úkol pro žáky, návrh jak dál v hodině pracovat a konkrétně s jakými publikacemi, čím by učitel mohl žáky zaujmout či pobídnout k další činnosti, což je užitečné hlavně ve chvíli, kdy se v hodině nedostává tvořivých nápadů.

Po výkladu následují **praktická cvičení**, kde si žáci mohou procvičit a upevnit nabyté vědomosti, formulovat závěry a rozvíjet tak komunikační dovednosti. Některá z nich jsou zadána pro žáky zábavnou formou a jsou motivující, například: *„Pomozte*

najít záchranářům ztroskotané letadlo. Vžijte se do dramatické situace, kdy je zapotřebí rychle jednat. Poslední hlášení, které se ozvalo z paluby letadla, bylo: „Uniká nám palivo, hledáme vhodné místo k přistání, nacházíme se nad proláklinou..." Ve které z afrických proláklin asi letadlo ztroskotalo, jestliže:"... Nejde pouze o strohé zadání typu *„Vypište..."*, *„Doplňte chybějící údaje..."* apod. K formulaci vlastních myšlenek, obhájení vlastních stanovisek a k rozvoji představivosti a komunikačních schopností vede část *„Proveďte shrnutí"* na konci každé podkapitoly. Je to opět zajímavou formou zadaný úkol typu: *„U nástěnné mapy shrňte podle svých poznámek, co byste si chtěli zapamatovat o vodstvu Afriky. Kterou řeku, které jezero nebo vodopády byste chtěli vidět a jak byste na toto místo z České republiky cestovali?"*

V **přílohách** na konci knihy žáci naleznou přehledy k jednotlivým státům kontinentů, jejich rozlohu a počet obyvatel, velkoměsta, převažující etnické skupiny, úřední jazyk a průměrnou naději na dožití mužů a žen. Bohužel však přehled k Austrálii a Oceánii chybí. Následující strana je věnována potřebným internetovým adresám k jednotlivým kontinentům. Za nimi najdeme vysvětlivky k legendě map v již zmíněném atlase, které se týkají rostlinné a živočišné výroby. Jsou zde obrázky jednotlivých plodin a hospodářských zvířat a k nim použitý symbol v atlase. Děti si tak mohou snáze představit například cukrovou třtinu či kávovník, o kterých slýchají, ale často neví jak vypadají. Dále jsou to vysvětlivky k těžbě a výskytu nerostných surovin. Obsahují značku a popis suroviny (její výskyt, vlastnosti a využití). Tyto informace považuji též za velmi užitečné a poučné. Popisy jsou přiměřené věku žáků, jsou stručné a výstižné.

Grafická složka

Grafická úprava je jednotná pro všechny kapitoly. Nadpisy kontinentů jsou umístěny na horním okraji učebnice a jsou na okrovém podkladě. Na žlutém podkladě jsou nadpisy jednotlivých podkapitol. Úvodní motivační texty jsou uvozeny symbolem knihy a vytištěny modrou barvou. Ve výkladové části nejsou vždy zdůrazněné důležité informace, není tak jasné co je pro daný region dominantní. Zadání úkolů ve výkladové části jsou odlišena kurzívou. Praktická cvičení pro práci s atlasem jsou na zeleném podkladě a na modrém podkladě cvičení pro práci s přehledy a skládacím souborem map. Zajímavosti zpestřené fotografiemi jsou na okrovém podkladě. Shrnutí učiva na konci podkapitol mají podklad růžový a zeleně tištěné jsou náměty v podobě komentářů pro učitele. Testy na konci každého kontinentu jsou světle fialovou barvou. Ve stejně

laděném barevném provedení je i skládací soubor map. Všechny odstíny jsou světlé a i přes použití více barev učebnice nepůsobí přesyceně.

Učebnice je doplněna kvalitními fotografiemi. Najdeme zde jak družicové snímky tak fotografie cestovatelů. Jejich umístění není nahodilé, ale jsou vždy provázané s obsahem textu, očíslované a s komentářem. Žáky motivují a jsou přiměřené jejich věku. Velice zřídka se vyskytnou naukové ilustrace. Za poučnou a inspirující nejen pro děti, ale i pro dospělé považuji například tu, která zobrazuje a popisuje rozdíly mezi slony africkými a indickými. Bohužel v učebnici nenajdeme grafy, schémata – obrazový materiál, který by pomohl zpřehlednit různé vztahy a lépe pochopit podávané informace.

2.6.1 Austrálie a Oceánie

Austrálie a Oceánie je v této učebnici rozdělena do sedmi kapitol. První tři kapitoly jsou věnovány přírodním složkám krajiny - poloha a rozloha, povrch a vodstvo, podnebí a přírodní krajiny, dvě kapitoly zahrnují společenskou a hospodářskou složku Austrálie – obyvatelstvo a sídla, hospodářství. Další dvě kapitoly jsou věnované regionům Oceánie a Novému Zélandu.

Motivační část

Každá kapitola obsahuje krátký a výstižný úryvek z cestovatelské literatury, který seznamuje žáky s nějakou zajímavou skutečností z australského života. Úryvky se týkají tématu dané kapitoly, jsou čtivé a pro žáky ZŠ přitažlivé. Jde o úryvky z knihy *Lenky a Václava Špillarových: „Austrálie – Pouští a pralesem" (SH Progress, Jablonec n. Nisou 1998)* a z knihy *Charlese Darwina: „Cesta kolem světa". Mladá fronta, Praha 1956.* Líbí se mi vtipný úryvek v kapitole o hospodářství, který dobře ilustruje australský životní styl: *„Dospěli jsme k myšlence: „Což takhle dát si banán?" Kousek od silnice stojí veliká dřevěná bouda, plná banánových trsů, ale nikde žádný prodavač. Přijíždí další zákaznice. Ta naštěstí dobře ví, jak to tady chodí, a hned nás zasvěcuje: „Tohle je samoobsluha. Vidíte, tady si zvážíte banány a sem do krabičky dáte peníze. Je to úplně jednoduché, ne?" směje se a v minutě je pryč...* " Na úryvky ve většině kapitol navazují cvičení, které zvyšují žákovu motivaci jako i touhu tento kontinent blíže poznat a prozkoumat. Například motivační úryvky v kapitolách *„Nový Zéland"* a *„Oceánie"*,

které jsou ze stejné knihy *„Cesta kolem světa"* od Charlese Darwina a úkol, který se jich týká podněcuje žákovu představivost a prostorovou orientaci: *„Podle dat v citátech z Darwinovy knihy (str.88,89) posuďte, kterým směrem se Darwin plavil. Od Nového Zélandu na Tahiti, nebo opačně? Výprava plula (východním – západním) směrem."* Úvodní části jsou někdy zpestřeny vhodnými fotografiemi, které jim pomohou udělat si představu o Austrálii. V první kapitole jich najdou žáci hned několik. Jde o maják na nejvýchodnějším mysu Austrálie, chov ovcí na Novém Zélandu, pohled na část Velké útesové bariery a ženu s tradičním kmenovým tetováním.

Výkladová část

Text je z velké části sestaven z vět, do kterých žáci doplňují informace, které mají za úkol si vyhledat v atlase. Líbí se mi tento přístup, kdy jsou žáci neustále vedeni k samostatné aktivní práci s mapou a jinou zeměpisnou literaturou. Nejsou tak odkázáni pouze na pasivní přijímání informací jako je tomu v jiných učebnicích. Tato část tedy plní jak funkci sebevzdělávací tak i motivační.

V první kapitole o poloze a rozloze mají žáci za úkol zjistit z přehledů v učebnici rozlohu Austrálie a porovnat ji s rozlohou ostatních světadílů. Mohou si tak udělat lepší představu o její velikosti než si zapamatovat konkrétní údaj bez možnosti srovnání. Žáci dále vyhledávají oceány a moře omývající Austrálii. Ve druhé kapitole o povrchu a vodstvu se dovídají o australských zálivech, poloostrovech, ostrovech, průlivech a Velké útesové barieře. V souvislosti s ní je zde odkaz na učebnici *Krajinná sféra II, str. 34*, kde si žáci mají zopakovat předcházející učivo o vzniku korálových ostrovů. Autoři se tak snaží navést žáky ke schopnosti propojit dříve získané vědomosti s novými. Dále se dovídáme se o nejvyšším pohoří Austrálie a hospodářsky nejvýznamnější řece Austrálie Murray-Darling, bezodtokých oblastech, artéských pánvích a studních. Autoři zde mimo jiné odkazují na atlas, kdy žáci mají zjistit jakým symbolem jsou v mapě označeny artéské studně a dálkové vodovody, což hodnotím kladně. V kapitole *„Podnebí, přírodní krajiny"* žáci opět formou hledání v atlase získávají informace o podnebných pásech, přírodních krajinách v různých částech Austrálie. Oceňuji část, která se snaží propojit poznatky o přírodních krajinách se zemědělstvím, například: *„V australských tropických oblastech se pěstují...."*, *„Na pastvinách v buši se chovají..."* apod. Žáci tak pochopí vztah mezi typem krajiny a zemědělstvím lépe než kdyby se tyto poznatky učili odděleně. V části o zvířeně a rostlinstvu autoři zmínili vše podstatné, ale v textu nejsou tyto informace zvýrazněné. V kapitole o obyvatelstvu a sídlech se v úvodu dovídáme o

historii Austrálie, původních obyvatelích – Austrálcích, o současném životě Australanů. Podle mého názoru je zde příliš mnoho informací, zvláště z historie, které bych zařadila do rozšiřujících. V kapitole *„Hospodářství"* oceňuji část věnovanou turistickém ruchu a národním parkům, protože tato část v mnoha učebnicích schází.

U Nového Zélandu se v části *„Zajímavosti"* žáci dovídají o britském mořeplavci Jamesu Cookovi a jeho cestách. Následně mají možnost najít si v mapě všechna místa s tímto jménem spojená jako Cookovy ostrovy, Cookův průliv apod. V kapitole o Oceánii žáci opět najdou odkazy na předchozí učivo v učebnici *Krajinná sféra* II. Autoři se dále zmiňují o povrchu, podnebí, přírodních krajinách, zemědělství. U průmyslu oceňuji fakt, že autoři objasnili dětem co vlastně je přírodní hnojivo „guáno", které se těží na ostrově Nauru a je pro tento ostrov velmi důležité.

V textu chybí zvýraznění důležitých informací a není tak zdůrazněno, co je pro daný region typické.

Upevňovací otázky a úkoly

Úkoly v podobě *„Proveďte shrnutí"* za každou kapitolou jsou zadány pro žáky zajímavou formou, žáci v nich vystupují jednou v roli učitele, podruhé v roli spolužáka, který vysvětluje ostatním, například: *„Jako učitel před tabulí shrňte podle svých poznámek, přehledů a schémat vše, co byste si chtěli zapamatovat o Novém Zélandu a Oceánii. Která místa vás lákají k návštěvě? Povězte proč. Jaké vybavení byste si vzali na cestu? Zkontrolujte společně správnost údajů doplněných v předchozím textu."* Žáci se tak učí vystupovat před skupinou lidí, formulovat své názory a myšlenky a prezentovat je, což přispívá k rozvoji komunikačních schopností. Úkol nutí žáka o Austrálii přemýšlet, zajímat se o ni i z hlediska turistického. Toto cvičení tak dobře plní funkci fixační, aplikační a motivační. V dalším zajímavou formou zadaném cvičení *Cestujeme* jde o pomyslné cestování spojené s hledáním v mapě. Úkolem je vymezit polohu Austrálie pomocí mysů, které žáci na své cestě podél pobřeží míjí a zároveň doplnit do vět nejzazší body Austrálie. V kapitole *„Povrch vodstvo"* jsou praktická cvičení zaměřená na orientaci na mapě, kde si žáci mají možnost procvičit učivo z fyzickogeografické části. Pomocí atlasu a přiloženého souboru map přiřazují názvy k poloostrovům, průlivům, mořím, vysočinám, plošinám, jezerům apod., následně si mají zapamatovat název a polohu pěti z nich. Bohužel toto cvičení chybí pro část socioekonomickou. Žáci toto praktické cvičení najdou opět v kapitole o Oceánii. Zde

pomocí přiloženého souboru map přiřazují ve cvičení příslušná čísla k názvům států a závislých území. Procvičují si zároveň místopis a názvy jednotlivých území.

V závěrečném testu by měl žák popsat vše, co si o Austrálii zapamatoval. Jako orientační pomocník mu slouží *„Osnova"*, která zahrnuje názvy všech podkapitol.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Fotografie s kvalitním a poučným komentářem nejsou nahodile rozmístěné a jsou vhodně provázané s textem. Žáci poznají Velkou útesovou bariéru, větrná kola k čerpání podzemních vod, skálu z rudého pískovce *Ayers Rock*, obrázky medvídka koaly, pštrosa emu, klokana a také blahovičníky. V kapitole *„Obyvatelstvo a sídla"* je zobrazeno hlavní město Canberra, Sydney a budova opery v Sydney. Dále tu najdou fotografie skalních útvarů z různých národních parků. Kapitolu o Novém Zélandu doplňují fotografie dobře charakterizující tuto zemi. Jsou to stále zelené deštné lesy stromovitých kapradin a jižního pabuku, dále je to endemický nelétavý pták kivi a slípka pukeko. Též u *„Oceánie"* žáci najdou poutavé fotografie novoguinejských domorodců, jejich obydlí a obrázek Havajských ostrovů.

2.7 DEMEK, J., MALIŠ, I. (2000): ZEMĚPIS PRO 6. A 7. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY – ZEMĚPIS SVĚTADÍLŮ. SPN, PRAHA

Učebnice je určena žákům 6. a 7. ročníku základních škol a seznamuje je s jednotlivými světadíly: Afrikou, Austrálií a Oceánií, Amerikou, Asií, Evropou a s polárními kraji.

Učebnice je velkého formátu a má kvalitní vazbu. Listy při několikerém otvírání pevně drží a nevypadávají. Obálka působí přitažlivě jak barevně tak i svým obsahem. Je na ní zobrazena mapa světa a několik poutavých fotografií z různých částí světa. Vše je na černém podkladě takže obrázky vyniknou. Vnitřní strany obálky autoři využili k zobrazení podnebných a vegetačních pásů. Učebnice je doplněna barevnými fotografiemi, grafy, tabulkami, různými schématy. Na první pohled působí přehledně a pro žáky základních škol je obrazově přitažlivá.

Verbální složka

Učivo je rozděleno na kapitoly podle světadílů. Kapitoly se dále dělí regionálně na podkapitoly, například: *„Severní Afrika"*, *„Sahara"*, *„Střední Afrika"* apod. Na konci každé kapitoly najdeme opakovací otázky. V úplném konci učebnice pak žáci mají možnost procvičit si nabyté vědomosti formou závěrečného opakování. Dále v učebnici naleznou tabulky s přehledy států jednotlivých kontinentů a slovník zeměpisných pojmů.

Všeobecný úvod obsahuje metodické informace jak s učebnicí pracovat. Autoři se zde také mimo jiné zmiňují o problematice zeměpisných názvů, jejichž používání není vždy jednotné. V této učebnici je, jak uvádějí autoři *„na přání Ministerstva zahraničních věcí"* použito staré uspořádání názvů tj., že nejdříve je uveden vžitý český název a poté v závorce platný oficiální název daného státu.

Úvodní **motivační část** ve všech kapitolách chybí. Najdeme zde pouze několik úkolů na procvičení týkajících se probíraného regionu. Většinou také chybí fotografie, která by region více přiblížila a podnítila žákův zájem o něj. Tato část tak neplní dostatečně svou funkci.

Výkladová část má podobu souvislého textu. U některých kapitol jsou do textu zařazena cvičení, která mají motivační charakter. Většinou jde o vyhledávání v mapě nebo jiné literatuře, kde žáci mohou získat různé jiné poznatky nebo zajímavosti o daném regionu. Na konci výkladového textu je odstavec *„Zapamatujte si"*, kde jsou shrnuty nejdůležitější informace z probírané látky, které by si měli žáci zapamatovat.

Každá kapitola je zakončena **opakovacími úkoly**, kde mají žáci možnost si upevnit právě nabyté vědomosti. Zaměřené jsou na práci s mapou, zejména pak ty v úvodu kapitol. Na konci kapitol jsou úkoly zaměřené většinou na reprodukci naučeného, vyjmenování a popis faktů, ale jdou zde i úlohy, které nutí žáka přemýšlet a rozvíjí jeho poznávací schopnosti, například: *„Co víte o rýži? Jaký význam má pro výživu obyvatel Jihovýchodní Asie?"* nebo *„Sledujte reklamy turistických kanceláří v novinách a televizi. Do kterých států jihovýchodní Asie od nás jezdí turisté?"* V některých kapitolách jako u Austrálie a Oceánie je podle mého názoru úkolů příliš málo na to, aby si žák mohl dostatečně upevnit probíranou látku, kromě Austrálie a Oceánie je každý ze světadílů pak ještě shrnut ve formě opakování, která vyžadují opět spíše paměťové osvojení poznatků či reprodukci faktů. Závěrečný opakovací test na konci učebnice obsahuje slepé mapy, kam žáci doplňují zeměpisné názvy označených lokalit, což je dobré pro prostorovou orientaci na mapě. Následují cvičení, kdy žáci vybírají ze čtyř

nabízených odpovědí tu správnou. Chybí ale cvičení na rozvoj komunikačních schopností, úkoly, které by nutily žáka přemýšlet o daném problému, úkoly tvůrčího charakteru typu: *„Zhodnoťte... "*, *„Okomentujte... "*, *„Jak si představujete... "* apod. Hravou formou si děti mají možnost zopakovat učivo v podobě křížovek, skrývaček a přesmyček.

V **přílohách** na konci učebnice žáci najdou tabulky s přehledy států, jejich rozlohou, počtem obyvatel a hlavním městem. Výhradu bych měla k aktuálnosti dat. V porovnání s vydáním učebnice jsou počty obyvatel tři roky staré. Tabulka *„Světová nej... "* udává nejvyšší pohoří, sopku, nejdelší řeku, největší poušť apod. v každém z kontinentů. Poté následuje tabulka evropských měn, dnes již z větší části neplatná z důvodu přechodu zemí na evropskou měnu. V úplném závěru žáci najdou slovník zeměpisných pojmů, který jim umožňuje lepší orientaci v učivu a doplnění poznatků.

Grafická složka

Kapitoly mají jednotnou grafickou úpravu. Jednotlivé strany jsou orámovány modrou konturou a na horním okraji uprostřed stránky je modrý proužek s názvem světadílu. Názvy jednotlivých podkapitol jako *„Jižní Afrika"*, *„Kanada"* jsou každý na různě barevném podkladě podle kapitol.

Výkladový text je rozdělen na stránce podélně na dvě poloviny. Je oddělen odstavci, a tučně zvýrazněné jsou důležité informace, ale celkově po grafické stránce působí nepřehledně a ztěžuje žákovu orientaci, jelikož zde chybí nadpisy jednotlivých složek učiva jako *„povrch"*, *„podnebí"*,... . K přehlednosti nepřispívá ani to, že rozšiřující učivo je ale začleněno do základního a je odlišeno pouze kurzívou, takže text působí prakticky jednolitě. Navrhovala bych tyto dvě části od sebe úplně oddělit odstavci, barevným podkladem apod. Tučně zvýrazněny a červenou tečkou jsou uvozeny úkoly včleněné v některých kapitolách do textu. Za výkladovým textem najdeme tučně zvýrazněné nejdůležitější poznatky z probraného učiva.

Obrazový materiál učebnice tvoří oproti jiným učebnicím podstatnou část, což hodnotím kladně. Žáci zde naleznou různé mapy, grafy, schémata, které jsou přibližně ve stejném poměru jako fotografie a pomáhají žákům objasnit podávané informace. V každé kapitole je žákům daný kontinent představen formou mapy. Obrazový materiál je přehledně uspořádaný, obrázky obsahují popisky, mapy název, legendu, ale měřítko k nim chybí. Vše je na úrovni chápání žáka základní školy. Obrazový materiál tak plní dobře motivační, informační i fixační funkci.

2.7.1 Austrálie a Oceánie

Austrálii a Oceánii je zde věnováno nejméně prostoru ze všech analyzovaných učebnic, pouze dvě a půl strany. Celý region je tak obsažen v jedné kapitole.

Motivační část

Tato část nesplňuje dobře svoji funkci. Má podobu jednoho úkolu, kdy žáci mají pomocí atlasu určit geografickou polohu Austrálie. Bohužel zde není ani fotografie, která by region více přiblížila a podnítila žákův zájem o něj.

Výkladová část

Děti se z textu dovídají o poloze Austrálie, její rozloze, která je zde srovnávána s plochou USA tak, aby si mohli udělat lepší představu o její velikosti. Výhradu bych měla k obsahu a rozsahu učiva. Autoři v textu zvýraznili základní informace tučně, ale pouze některé. Například v části o povrchu žáci nenajdou ani jednu. Mezi základní informace autoři zařadili údaj, že Západoaustralská plošina má průměrnou nadmořskou výšku 200 až 500 m, což bych hodnotila jako rozšiřující informaci. Naopak fakt, že nejvyšší horou Austrálie je Mount Kosciusko na rozdíl od autorů spíše považuji za základní informaci. Podnebí a vodstvo je zde dle mého názoru představeno velice stručně. Chybí například údaje o teplotních poměrech na kontinentu. Artéské pánve, oblasti chovu ovcí a srážkové poměry žákům přibližuje mapka. Žáci se ale již nedoví, proč je v těchto oblastech nejvíce nebo naopak nejméně srážek. Jde například o východní návětrnou stranu Velkého předělového pohoří, kde spadne velké množství srážek a za ní je pak srážkový stín apod. Učebnice dále žáky seznamuje s největší řekou Austrálie Murray-Darling, ale již chybí zmínka o Eyerovu jezeru. Naleziště nerostných surovin, o kterých se v učebnici hovoří, si mají žáci za úkol vyhledat v mapě. Jednou ze specifických věcí v Austrálii je její fauna a flora. Proto si myslím, že by této části měla být v učebnicích věnována i větší pozornost. Žáci se dovídají o dlouhodobém oddělení australské pevniny od ostatních kontinentů. Ze zástupců autoři ale zmiňují pouze koaly, klokany a hady. Termíny jako vačnatci či vejcorodí savci chybí. V části o obyvatelstvu a hospodářství se dovídáme o rozdělení Austrálie na osm federativních států a teritorií, ale již chybí názvy těchto států a případně jejich hlavní města. U zemědělství chybí zmínka o plodinách, které se zde pěstují, alespoň o pšenici.

Nový Zéland je žákům představen jako stát s činnými sopkami, gejzíry, horkými prameny a s velkým množstvím jezer. Autoři ale nevymezují jeho polohu v rámci Oceánie, o které je pojednáno níže. Co se týká obyvatelstva a hospodářství, autoři zde zmínili podle mého názoru vše podstatné. V oddíle o Oceánii se žáci doví o jejím rozdělení, původu ostrovů a vegetaci. Autoři věnují poměrně dost prostoru původnímu obyvatelstvu ostrovů. Naopak chybí zmínka o hospodářství. Zde je důležitý vývoz kopry, dále například rybolov, plantážový způsob pěstování plodin apod.

V části *„Zapamatujte si"*, která je shrnutím toho nejpodstatnějšího z učiva Austrálie a Oceánie se autoři zaměřili pouze na fyzickogeografickou část.

Co se týká přitažlivosti textu, zdá se mi, že informace by mohly být podávané čtivější a zajímavější formou. Informace jsou často neuspořádané a místy příliš izolované na to, aby žáci pochopili vazby a vztahy.

Upevňovací otázky a úkoly

Tuto část nepovažuji za kvalitně zpracovanou. Na konci kapitoly najdou žáci pouze čtyři cvičení na opakování celého regionu. Jsou uvozena tázacími zájmeny *„Co..."* a *„Proč..."*. Nejsou prakticky zařazeny úkoly pro práci s mapou (kromě jednoho úkolu na určení polohy v úvodu výkladového textu), které považuji za velice důležité pro výuku zeměpisu. Úlohy jsou zaměřené většinou na reprodukci naučeného, vyjmenování a popis faktů. Například otázka: *„Co víte o hospodářství Austrálie?"* je podle mého formulována příliš obecně. V průběhu výkladového textu mají žáci za úkol najít na mapě naleziště nerostných surovin. Úkol, který rozvíjí schopnost logicky uvažovat, je vysvětlit podle obrázku oázy s artéskou vodou, který je v jiné části učebnice, jak vzniká artéská voda.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Učebnice je sice bohatá na obrazový materiál, ale v této kapitole nalezneme pouze jednu barevnou fotografii s panoramatickým pohledem na město Perth a na začátku kapitoly mapku Austrálie s průměrnými ročními srážkami a hlavními oblastmi chovu ovcí. Myslím, že je to nedostačující pro rozvoj představivosti, pochopení podávaných informací a zejména pro motivaci žáků. U mapky mám výhradu k její grafické úrovni, kdy černou konturou jsou označeny artéské pánve a stejnou barvou také vodní toky či šrafy s průměrnými srážkami a vše tak působí nepřehledně. Mapka je doprovázena

popisem i legendou, ale chybí měřítko. Navrhovala bych zařadit zvlášť klimatickou a hospodářskou mapu či odkázat na atlas, kde si mohou žáci tyto údaje vyhledat.

2.8 DVOŘÁK, J., KOHOUTOVÁ, A., TAIBR, P. (2005): ZEMĚPIS 7. NAKLADATELSTVÍ FRAUS, PLZEŇ

Nejnovější učebnice zeměpisu pro základní školy a víceletá gymnázia schválená a zařazená ministerstvem školství do seznamu učebnic v roce 2005 je určena žákům základních škol a víceletých gymnázií. Žáci v ní najdou učivo o Africe, Americe, Antarktidě, Austrálii a Oceánii, Asii a oceánech.

Na první pohled esteticky přitažlivá učebnice. Obálka má modrý podklad a uprostřed je barevná fotografie vesničanky nabízející chléb. Okolo této fotografie jsou obrázky symbolizující jednotlivé kontinenty, například peruánská žena, australská dopravní značka „Pozor klokani", bavlník či květ ibišku,... Barevně je učebnice dobře sladěná a většinou v ní najdeme odstíny světle modré. Text doplňují kvalitní barevné fotografie, mapky, grafy. Vše působí přehledným dojmem.

Verbální složka

Učebnice pojednává postupně o světadílech Africe, Americe, Antarktidě, Austrálii a Oceánii, Asii a o jednotlivých oceánech. Nejprve jsou regiony probírány z obecného hlediska, u Afriky, Ameriky a Asie později z regionálního pohledu. Většina kapitol má výstižné názvy, které žáky vedou ke zvědavosti a touze vědět, co se za nimi skrývá. Například: *„Od vigvamů k mrakodrapům"* či *„Od Mrtvého moře na Střechu světa"* apod. Cílem autorů v úvodním slově je probudit v dětech touhu po poznání a vědění a uvědomit si, že zeměpis může být prostředníkem ke splnění jejich cestovatelských snů. Pro snadnější vkročení do učiva regionálního zeměpisu je nejprve zařazena opakovací kapitola *„Co už víme ze zeměpisu"*, následuje kapitola nazvaná *„Jak je svět rozdělen"*, která uvádí učivo regionálního zeměpisu. Konec učebnice je věnován kapitolám *„Vracíme se do Evropy"*, která je jakýmsi úvodem do učiva o Evropě a *„Zeměpis o prázdninách"*, kapitola, kterou oceňuji neboť obsahuje praktické rady, myšlenky a podněty pro to, co je dobré udělat před svými prázdninovými cestami a během nich. Rejstřík zeměpisných pojmů pak najdeme v úplném závěru učebnice.

Učivo o každém světadílu začíná poutavým **motivačním úryvkem**, buď z některé z knih s cestovatelskou tematikou anebo jde o úryvky v podobě různých poznatků z historie, zajímavostí z dané země či zážitků cestovatelů. Najdeme zde například úryvky z knih Rainholda Messnera či Antoina de Saint-Exupéryho. Žáky určitě zaujmou fotografie, které se k úryvkům pojí a pomohou jim lépe si představit to, o čem se učí.

Text **výkladové části** je prostoupen různými praktickými úlohami, zajímavostmi, úkoly na práci s mapou, náměty k diskusím, skupinovou prací apod., které žáky stimulují k větší aktivitě a pomáhají rozvíjet jejich myšlení a poznávací schopnosti. Zajímavé informace, které mohou být využity například jako námět na referát, otázky vztahující se k probíranému učivu, různé náměty a upozornění či fotografie najdou žáci v postranních okrajích stránek. Tyto úlohy jsou formulované tak, aby si žáci uvědomili souvislost mezi novou a starou látkou a tyto souvislosti pochopili. Například v kapitole o přírodních poměrech Asie najdeme cvičení: *„Připomeň si, co je příčinou vzniku monzunů. Kdy a jak proudí vlhké a suché monzuny?"* nebo *„Kde jsme se již setkali s tropickými cyklonami? Porovnej polohu těchto oblastí."* Každá kapitola je pak ukončena shrnutím toho, co by si žák měl z učiva zapamatovat.

Kromě úloh ve výkladové části, zde nalezneme ještě **otázky a úkoly** na konci kapitol. Žáci je řeší buď v hodině anebo jako domácí práci, například: *„Zjistěte, které americké výrobky se k nám dovážejí. Máte některé doma?"* Úkoly jsou většinou zadané tak, že rozvíjí vyjadřovací schopnosti a také vyžadují hlubší zamyšlení. Pochopit souvislosti jim umožňují úkoly na porovnání různých jevů či událostí s jinými regiony. Podle mého názoru jsou úkoly v této učebnici velmi motivující, zejména pak ty, u kterých se autoři nedrží striktně probírané látky, ale snaží se dětem přiblížit i životní realitu v dané zemi, například: *„Které druhy sportu patří v Latinské Americe k nejpopulárnějším?"* apod.

Grafická složka

Grafická podoba učebnice je velmi vkusně provedená a působí přehledným dojmem. Celá učebnice je sladěna do odstínů modré barvy. Pro lepší orientaci v učivu jsou v úvodu učebnice vysvětleny piktografické značky k jednotlivým úkolům. Takže například domeček v rámečku značí domácí úkol, shrnutí podstatných informací ke kapitolám jsou označena bedničkou v rámečku, otazník v rámečku pak značí otázky a úkoly na konci kapitol, apod. Jednotlivým světadílům je přiřazeno výstižné logo umístěné vždy v horním rohu postranních okrajů, které jsou modré. Takže například

Motivační část

Motivační úryvky v každé kapitole vhodnou formou přibližují žákům řadu zajímavých poznatků a myšlenek. Například v kapitole o Oceánii si žáci uvědomí oceán jako obrovskou plochu vody, kde jsou rozesety ostrovy, na kterých žijí lidé, jejichž životy jsou spojené s oceánem. Svéráznou australskou přírodu uvádí úryvek o Evropanech, kteří přírodu poznamenali tím, že dovezli do země nepůvodní druhy, z nichž některé se přemnožily a staly škodnou jako králíci či opuncie. Úryvek v kapitole o obyvatelstvu Austrálie přibližuje žákům život domorodých Austrálců, jejich obyčeje a zvyky, apod. Úryvky jsou doplněné poutavými fotografiemi jako skalní kresby Austrálců, obrázek opuncie či atol v Tichém oceánu. Mapku Austrálie najdeme pak v úvodu poslední kapitoly.

Výkladová část

Učivo **Oceánie** je obsaženo v kapitolách *„Tichý oceán"* a *„Oceánie"*. V první z nich najdeme zejména charakteristiku podnebí Oceánie, včetně tajfunů a mořských proudů, které podnebí oceánských ostrovů ovlivňují. Ve druhé kapitole je vymezena poloha jednotlivých ostrovních skupin Oceánie, povrch ostrovů je zmíněn okrajově. Druhy oceánických ostrovů: korálové, sopečné a pevninské jsou zmíněné pouze v souvislosti s jednotlivými ostrovy, ale bez informace o jejich vzniku apod. U hospodářství je zmíněno to nejpodstatnější, co je pro Oceánii charakteristické. Autoři se ve výkladu zaměřili zejména na největší a nejznámější ostrovy Oceánie jako Nový Zéland, Nová Guinea, Havajské ostrovy a Francouzská Polynésie. U Nového Zélandu je z velké části pojednáno o obyvatelstvu a hospodářství, o přírodě se autoři zmiňují pouze obecně. Novou Guineu charakterizuje její příroda, zejména pak hory s nadmořskou výškou nad pět tisíc metrů a její obyvatelé Papuánci. Havajské ostrovy a Francouzská Polynésie jsou pak popsány zejména z hlediska povrchu, obyvatelstva a podmínek pro cestovní ruch. Žáci zde najdou řadu podnětů a zajímavostí, které jim krajinu a život lidí v Oceánii ještě více přibližují a podněcují touhu dozvědět se více o této zemi. Dovídají se například o obřích sochách na Velikonočním ostrově, jejichž přepravou a pohybem se zabýval také Čech Pavel Pavel či o francouzském malíři Paulu Gauginovi, který žil a maloval na Tahiti. Kromě zajímavostí obsahuje výklad řadu cvičení na práci s mapou či praktické úkoly, které žáky aktivují a motivují k další činnosti. Úkoly jsou zadávány tak, že logicky vyplývají z dané situace. Z mapy například žáci zjišťují informace o nerostných surovinách v Oceánii, o kterých není pojednáno ve výkladu. Jako jediná tato učebnice

také poukazuje na datovou hranici v Oceánii praktickým úkolem: *„Vysvětlete změnu data při překročení datové hranice."* Závěrečně shrnutí nejdůležitějších poznatků z Oceánie zakončuje výkladovou část této kapitoly.

První kapitola o **Austrálii** nazvaná *„Nejmenší kontinent"* je obecným úvodem do učiva Austrálie. Obsáhlejší motivační úryvek nám přibližuje skladbu obyvatelstva současné Austrálie a za ním pak následuje několik fotografií charakterizujících tuto zemi. Ze zajímavostí se dovídáme o historii objevování Austrálie jako trestanecké kolonie a zlaté horečce, která nastala v polovině 19. století. Kapitolu ukončuje několik námětů na diskusi, které se týkají migrace obyvatel do Austrálie. Výklad kapitoly *„Australská příroda je jiná"* začíná několika úkoly na určování polohy a rozlohy kontinentu. U povrchu se autoři zmiňují pouze o Velkém předělovém pohoří a jeho nejvyšší části Australských Alpách. Chybí již názvy ostatních geomorfologických celků jako Západoaustralská plošina či Středoaustralská pánev. Název nejvyššího vrcholu Austrálie si žáci mají najít na mapě v úkolu, který následuje. Naopak dosti prostoru je v knize věnováno učivu o podnebí, které si žáci ještě osvojují pomocí následujícího úkolu na práci s mapou a několika praktických úloh, například: *„Vysvětlete, co je hlavní příčinou velmi suchého podnebí ve vnitrozemí Austrálie."* U vodstva, vegetace, flory a fauny jsou zmíněné všechny důležité informace. Řada zajímavostí opět zpestřuje tuto kapitolu. Líbí se mi například ta, která vysvětluje, jak se vyvíjí a co jsou ptakořitní savci. Kapitolu, stejně jako všechny ostatní, zakončuje shrnutí toho nejdůležitějšího, co by si žáci měli z učiva zapamatovat.

V následující kapitole o obyvatelstvu a sídlech se jako v jediné ze všech analyzovaných učebnic hovoří více o skladbě obyvatelstva. Autoři zmiňují původ většiny Australanů a některé početnější národnostní menšiny, které zde žijí. Okrajově jsou zmíněna města a to pouze dvě: Sydney a Melbourne. V několika praktických úkolech pak žáci srovnávají rozlohu Austrálie s ostatními státy či průměrnou hustotu zalidnění. Zmíněna je také životní úroveň Australanů. Ze zajímavostí a doplňujících informací se dovídáme o výuce na vzdálených farmách pomocí počítačů, o zbrani domorodců bumerangu či olympijské vítězce Cathy Freemanové apod. Ze zadání úkolů je patrné, že tato učebnice je věnována též žákům gymnázií. Některá jsou náročnější a vyžadují podle mého názoru širší rozhled, například: *„Proč je nyní otázka odvěkých práv domorodců tak aktuální? Je tomu tak pouze v Austrálii?"* Kromě těchto úkolů v textu najdeme také námět na diskusi o výuce na farmách. Konfrontací s ostatními při

diskusi žáci o problému více přemýšlí a postupně získávají i větší nadhled a schopnost vyjadřovat se. Hospodářství Austrálie je tématem poslední kapitoly. Na rozdíl od jiných učebnic autoři zařadili oddíl o politickém zřízení a administrativním členění Austrálie. V textu nejsou záměrně uvedeny všechny informace a žáci si je doplňují na základě početných úkolů k tomu určených. Například k těžbě nerostných surovin je přiřazeno několik zajímavých cvičení na práci s mapou, kde si žáci vyhledávají údaje o jednotlivých surovinách. Výtku bych měla k oddílu o zemědělství, kde není zvýrazněné některé důležité informace jako chov ovcí či pěstování pšenice apod.

Text je psán čtivou formou a tak, že jednotlivé informace na sebe logicky navazují. Svou odbornou úrovní se hodí pro žáky nižších ročníků víceletých gymnázií a zároveň základních škol, pro které je snadno pochopitelný. Z textu je též patrné, že autoři se už soustředili i na problémová témata dané země a pomocí různých úkolů se snaží žáky donutit o nich přemýšlet a uvědomit si souvislosti.

Upevňovací otázky a úkoly

Kromě otázek a úkolů různé náročnosti, které prostupují text jsou na konci kapitol ještě cvičení, která žákům umožňují si učivo jednak lépe zafixovat a jednak se při jejich řešení dovědět něco nového. Například domácí úkol: *„Připravte si pro své spolužáky krátkou informaci o aktuální dění v Austrálii."* rozvíjí žákovy vyjadřovací schopnosti a projev před skupinou. Na druhou stranu však je podle mého názoru zadání příliš obecné a žákům bych jej upřesnila například o konkrétní téma. Většina úloh je pak spíše zaměřená na jednoduché myšlenkové operace typu: *„Uveďte..."*, *„Vyjmenujte..."*, *„Které..."* Žáci si také doplňují poznatky, které byly částečně zmíněny v textu, ale nebyly už uvedeny příklady jako je tomu v části o vodstvu - Eyerovo jezero apod. V menší míře se vyskytují úkoly, kdy žáci porovnávají fakta či jevy v Austrálii s ostatními kontinenty.

Obrázky, mapy, grafy, tabulky

Úvodní obecnou kapitolu doplňují kvalitní barevné fotografie dobře vystihující australskou realitu. Najdeme zde Australce při některém z obřadů, jejich posvátnou a snad nejznámější skálu v Austrálii, v jazyce domorodců zvanou Uluru. Australskou zvířenu reprezentují klokani a ježura australská. Dále je zde obrázek opery v Sydney a lodí na řece Murray. Na postranních okrajích stránek pak autoři umístili jako zajímavost vlajku australských domorodců. Druhou kapitolu o australské přírodě vhodně doplňují

fotografie opuncií, barevné korály Velké útesové bariéry a medvídka koaly. Lepšímu pochopení učiva také přispívá barevná mapka srážkových poměrů a schéma, které zobrazuje vznik a princip fungování artéské studny. Zajímavé jsou také obrázky zástupců vačnatců a ptakořitných – vačice a ptakopyska podivného. Fotografie domorodce a jejich skalní kresby, města Cairns a Sydney či dívku, která se učí na vzdálené farmě pomocí počítače obsahuje kapitola o obyvatelstvu a sídlech. Hospodářství Austrálie je žákům přiblíženo fotografiemi farmáře stříhající ovce, přístavu v Melbourne či dlouhých nákladních vozů, kterým se říká „road trains". Australská vlajka a mapka administrativního členění doplňuje informace o Australském svazu.

Obrazový materiál je přehledně uspořádaný tak, aby dobře ilustroval informace podávané v textu. Mapky nejsou samoúčelné a váží se k nim cvičení. Vše je opatřeno buď stručným popisem anebo poutavým komentářem. Mapky obsahují legendu, ale chybí měřítko.

2.9 Shrnutí didaktické analýzy

Celkem jsem zhodnotila osm učebnic týkajících se regionálního zeměpisu Austrálie a Oceánie s platnou schvalovací doložkou ministerstva školství.

Obecně lze říci, že ve všech analyzovaných učebnicích je již patrný trend nabídnout žákům a učitelům více možností jak podnítit zájem o učivo a jak zaujmout. Autoři se většinou striktně nedrželi pouze složkového pojetí učiva, jak tomu bývalo v minulosti, ale nabízejí také rozšiřující učivo v podobě různých zajímavostí či jiných doplňujících informací, někdy i velice zajímavou a nenásilnou formou. V tomto směru bych vyzdvihla učebnici *Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv (1999): Zeměpis – Světadíly. Všeň, Alter*, jedna z učebnic, kterou se inspiruji při tvorbě vlastního učebního textu a dále učebnici *Dvořák, J., Kohoutová, A., Taibr, P. (2005): Zeměpis 7. Plzeň, Fraus.*

Problémem učebnic byla často tzv. dvoustupňová diferenciace učiva. Někteří autoři graficky, ale ani obsahově příliš neodlišili základní učivo od rozšiřujícího, text pak působil nepřehledně a byl přesycený informacemi, což bylo zejména patrné v učebnicích: *Demek, J., Mališ, I. (2000): Zeměpis - Zeměpis světadílů. Praha, SP*N a *Červinka, P., Braun, R. (2001): Afrika, Austrálie a Antarktida. Praha, Scientia.* Rozšiřující učivo také umožňuje individuální práci s žáky nadanějšími nebo s těmi, kteří mají o zeměpis vyhraněnější zájem. Podle již existujícího *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* je dán autorům, ale i učitelům širší prostor pro tvorbu a výběr učiva. U regionálního zeměpisu například možnost nedržet se pouze složkového pojetí, ale zařadit také, cituji: *„vybrané modelové přírodní, společenské, politické, hospodářské a environmentální problémy, možnosti jejich řešení."* O toto se pokusili autoři učebnice *Voženílek, V., Demek, J. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele. Olomouc, Prodos.* Ve většině analyzovaných učebnic se nevyskytl problém s aktuálností dat, kromě dvou učebnic, kdy statistické údaje byly v porovnání s rokem vydání tři roky staré. Více méně všechny učebnice splňují také základní vzdělávací a výchovné funkce.

Učivo o makroregionu Austrálie a Oceánie bylo ve většině učebnic rozděleno podobně, a to na dva celky: Austrálie a Oceánie, které se pak ještě dělily na jednotlivé kapitoly. Ve dvou učebnicích bylo učivo pojato tak, že mezi tyto dva celky bylo zařazeno učivo o oceánech, kde bylo též pojednáno o Oceánii.

Úvodní motivační části většinou splňovaly svou funkci a dostatečně žáky inspirovaly k zájmu o probíraný region, u dvou z nich však tato část zcela chyběla. Za velmi

výstižné a motivující považuji ty z knihy *Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv(1999): Zeměpis – Světadíly. Všeň, Alter*, kde tyto úryvky nestály sami o sobě, ale ve většině kapitol na ně ještě navazovala nápaditá cvičení.

Ve výkladové části byly složky fyzickogeografická a socioekonomická zastoupeny přibližně ve stejném poměru, výjimku tvořila pouze učebnice *Holeček, M., Jánský, B., Tlach, S. (1999): Zeměpis světa 1. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti*, kde silně převládala přírodní složka učiva. Líbí se mi ty učebnice, kde se autoři snažili pojmout text interaktivnější formou a průběžně zařazovat do výkladu různé motivující úlohy tak, že podněcovaly žákovy tvořivé a komunikační schopnosti. Šlo například o náměty k diskusím, náměty pro práci doma, pro společnou práci ve třídě, která rozvíjí týmovou spolupráci, podněty k zamyšlení, ale také doplňování chybějících výrazů do vět apod. Žáci tak nejsou pouze pasivními příjemci informací, ale mají pocit, že jsou to oni, kteří si svou vlastní aktivitou našli cestu k poznání. Toto bylo patrné zejména u učebnic: *Dvořák, J., Kohoutová, A., Taibr, P. (2005): Zeměpis 7. Plzeň, Fraus* a *Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv(1999): Zeměpis – Světadíly. Všeň, Alter*, u které se mi navíc líbila podpora práce s konkrétním atlasem a motivace formou vhodně zadaných úkolů, kdy se žáci vžívají do určité role. Tímto směrem jsem se rozhodla jít také já při tvorbě vlastního učebního textu. Za nedostatek považuji to, že ve většině učebnic se žáci nedozvěděli mnoho o ochraně přírody.

Upevňovací část oceňuji zejména u učebnice *Holeček, M., Jánský, B., Tlach, S. (1999): Zeměpis světa 1. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti*, kde žáci měli široký prostor si dané učivo upevnit formou různě náročných úloh, kdy šlo často o porovnávání s jinými kontinenty a patrná byla také návaznost na předchozí učivo. Různé křížovky, osmisměrky, doplňovačky, přesmyčky apod. oceňuji v pracovním sešitě učebnice *Voženílek, V., Demek, J. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele. Olomouc, Prodos*, kde bylo možné ve větším měřítku si učivo upevnit i hravou formou.

Ve dvou učebnicích mají žáci k dispozici seznam další doporučené literatury a také užitečné internetové adresy, což považuji v dnešní době za velmi důležité.

Grafická stránka je ve všech učebnicích odlišná. Velmi mne zaujala zejména u učebnice *Voženílek, V., Demek, J. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele. Olomouc, Prodos*, zejména pak kvalita a pestrost obrazového materiálu. Jako v jediné ze všech učebnic zde najdeme například graf (zobrazující vývoj obyvatelstva). Oceňuji také fakt, že obrazový materiál zde není samoúčelný a je

podporována aktivní činnost s ním, což neplatí pro všechny učebnice. Přehlednost a vysokou kvalitu fotografií hodnotím velice kladně u učebnice *Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv(1999): Zeměpis – Světadíly. Všeň, Alter.* Přehledně a přitažlivě také působí učebnice *Holeček, M., Jánský, B., Tlach, S. (1999): Zeměpis světa 1. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti.* Zejména oceňuji grafické rozlišení základního a rozšiřujícího učiva a jeho zajímavý obsah. Na druhé straně je však textu někdy příliš a působí hutně. Graficky velice dobře vyřešená je též učebnice *Dvořák, J., Kohoutová, A., Taibr, P. (2005): Zeměpis 7. Plzeň, Fraus.* Kromě toho, že je vhodně barevně sladěná, je i bohatý obrazový materiál výstižný a přehledně uspořádaný. Naopak po grafické stránce na mě příliš dobře nezapůsobila učebnice *Bujnová, H., Novotný, J., Skokan, L. (1998): Afrika, Amerika, Austrálie. Světový oceán a polární oblasti. Praha, Prospektrum*, zejména z hlediska kvality některých ilustrací, které působí nepřirozeně a až dětsky a nemají tak téměř žádnou výpovědní hodnotu. Další slabinou je i malý počet fotografií. Vhodně zvolené fotografie plní kromě informační funkce také motivační a dokáží tak žáky naladit a probudit v nich touhu daný region poznat. Nelíbila se mi také nepřehlednost v uspořádání obrazového materiálu a textu. Kvalita map byla ve všech učebnicích v pořádku, pouze v některých případech chybělo měřítko. Všeobecně je ale málo podporována další činnost s nimi, takže působí často samoúčelně.

3. TVORBA VLASTNÍHO UČEBNÍHO TEXTU

V této části diplomové práce popisuji jednotlivé kroky tak, jak jsem postupovala při tvorbě vlastního učebního textu. Tuto kapitolu jsem postupně rozčlenila do oddílů: grafická úprava textu, motivace, výkladová části, upevňovací otázky a úkoly, pracovní sešit, mapky, tabulky, grafy a fotografie, slovníček a odkazy na jiné zdroje informací. V každém z těchto oddílů se snažím popsat své kroky při tvorbě učebního textu a uvést konkrétní zdroje, kterými jsem se inspirovala.

Při tvorbě vlastního učebního textu vycházím jednak z hodnocení uvedených zeměpisných učebnic a studia citované literatury a také z vlastních zážitků z cest. Zároveň v něm zohledňuji obsah platných vzdělávacích dokumentů pro 2. stupeň ZŠ.

Jedno z úskalí tvorby textu bylo vymezení obsahu a rozsahu učiva. Nejdříve jsem si vyhledala na internetových stránkách ministerstva školství *(www.msmt.cz)* platné *Učební osnovy vzdělávacího programu Základní škola* a poté *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* Dokumenty jsou v tomto ohledu ale příliš obecné a nevymezují přesný rozsah ani obsah učiva. Rozhodla jsem se tedy držet se hrubé osnovy uvedené v *Osnovách vzdělávacího programu základní škola*, cituji například: *„Charakterizovat polohu, rozlohu, členitost pobřeží, povrch, podnebí, charakter a rozmístění vodstva, rostlinstva, živočišstva, přírodních zdrojů, obyvatelstva a hospodářských aktivit v Africe, Austrálii a Oceánii, Americe, Asii a v Rusku."*... . Konkrétní obsah a rozsah učiva jsem určila sama na základě zhodnocených zeměpisných učebnic. Rozsah učiva je zvolen trochu větší s ohledem na víceletá gymnázia, na 2. stupni ZŠ má vyučující možnost podle svého uvážení některé části vypustit. Do pojetí učebního textu jsem se snažila promítnout některé novější vzdělávací trendy obsažené v rámcových vzdělávacích programech jako například větší důraz na samostatnou činnost žáků, hledání souvislostí v učivu, problémově orientované úkoly apod.

Jelikož názory na pojmenování makroregionu Austrálie a závislých i nezávislých tichooceánských ostrovů nejsou jednotné a tyto dvě oblasti se liší jak z přírodního, tak z hospodářského a etnického hlediska, postupuji při dělení celku jako ve většině analyzovaných učebnic, zvlášť na Austrálii a na Oceánii. Austrálii pak dělím do částí o

přírodě, obyvatelstvu a hospodářství. Samostatně je pak pojednáno o Oceánii. Podrobnější rozdělení kapitol uvádím později v příslušné části tohoto textu.

Při tvorbě učebního textu jsem měla na paměti, že můj text bude součástí učebnice regionálního zeměpisu. V úvodu učebnice by tedy měl být metodický úvod s informacemi komu je učebnice určena, jak s učebnicí pracovat a uveden konkrétní atlas, se kterým žáci pracují v hodině. Pro přehlednost a snazší orientaci v textu by také měly být vysvětleny piktografické značky, které v textu používám.

3.1 GRAFICKÁ ÚPRAVA UČEBNÍHO TEXTU

Grafická stránka učebnice je jeden z prvků, který na první pohled žáky buď upoutá anebo je ponechá bez zájmu. Hraje tedy důležitou roli při motivaci učiva.

Ve svém učebním textu jsem se snažila, aby grafická úprava působila přehledně a v dětech vyvolávala pozitivní emocionální naladění. Pro lepší orientaci jsem zvolila jednotnou grafickou úpravu. Barevně jsem se snažila učebnici sladit tak, aby působila spíše „vesele", ale zároveň, aby symbolizovala barvy charakteristické pro Austrálii a Oceánii. Snažila jsem se vyhnout nepřehlednosti jako tomu bylo v analyzované učebnici *Daleké světadíly a oceány (P. Lorenc, 1998)*, kde autoři zvolili širokou škálu příliš sytých barev. Postranní okraje jsem vyhradila pro různé zajímavosti, komentáře, podněty či metodické poznámky. V textu jsem odlišila učivo základní od rozšiřujícího kurzívou. Podstatné informace jsem v textu zvýraznila tučně a později v kapitole opakovala v části *Shrnutí.* Pro lepší přehlednost a orientaci v učebním textu jsem do něj vkládala piktografické značky, které jsem si vytvořila v programu Malování.

- praktický úkol

- práce s mapou

- domácí úkol

- podnět či zajímavost

3.2 MOTIVACE

Při tvorbě vlastního učebního textu jsem se především snažila, aby učebnice byla pro děti také motivací a aby jim dodala chuť se dále vzdělávat, poznávat cizí kraje a život lidí v nich a stala se tak jakýmsi prostředníkem mezi nimi a okolním světem. Motivaci považuji za velmi důležitou součást vyučovacího procesu a proto jsem se snažila žáky ve svém učebním textu motivovat po celou dobu probírané látky.

Existuje celá řada metod, jak aktivizovat žákovy poznávací schopnosti, já se dále budu zabývat pouze těmi, které jsem použila ve svém učebním textu. Za důležité považuji motivovat žáky v úvodu učební látky, tedy vzbudit v nich zájem o probírané učivo a naladit je tím správným směrem, což v některých analyzovaných učebnicích nebylo pravidlem. V učebnicích mne zaujaly úvodní motivační úryvky v podobě poutavých vyprávění a různých pojednání z cestovatelské literatury. Myslím si, že samotné zážitky z cest a z objevování neznámých krajů jsou sami o sobě vhodnou motivací. Úryvky, které jsem použila ve svém učebním textu jsou z knih *Austrálie, (do) duše kontinentu (V. Tichý, 2004)* a *Smrt v ráji (M. Stingl, 1988)*. Pro větší přitažlivost a zvýšení zájmu o učivo jsem úryvky doplnila fotografiemi, v některých případech též na úryvky navazují úkoly, jelikož jsem nechtěla, aby působily příliš izolovaně. Fotografiemi jsem také snažila prostoupit učební text tak, aby byly výstižné a vždy se týkaly probírané látky. Úryvky jsem se snažila proložit také samotný výklad a zároveň ho tím odlehčit. Další motivací v učebním textu jsou různé zajímavosti, náměty na diskusi či podněty k probírané látce umístěné v barevných okrajích stránek. Jsou doplněné četnými fotografiemi a otázkami, které mají vzbudit zvědavost a chuť se nad tématem zamyslet nebo se dozvědět něco navíc. Náměty jsem čerpala zejména z knih *Všechno o Zemi (Kolektiv autorů, 2000)*, *Austrálie – místa a historie (M. Moretti, 2005)*, *Austrálie (P. Smitz, 2004)* a z otevřené internetové encyklopedie www.wikipedia.cz.

Šlo mi také o to, aby byl motivující i samotný výklad a pojmout ho tak, aby jeho forma byla interaktivnější vzhledem k žákům a oni tak nebyli pouze pasivními příjemci informací jako tomu bylo v některých analyzovaných učebnicích. Zde jsem se inspirovala zejména učebnicemi *Zeměpis – Světadíly (Krausová, M., Kraus, P., 1999)*, *Zeměpis 7 (Dvořák a kol., 2005)* a knihou *Vybrané kapitoly z didaktiky regionální geografie (Šupka, J., Hofmann, E., 1990)*.

Celou koncepci učebního textu jsem spojila s prací s konkrétním atlasem *Školní atlas světa (Kolektiv autorů, 2001)*, o kterém pojednávám v části mapy, grafy, tabulky, fotografie. Během výkladu žáci pracují s mapou a text si tak zčásti tvoří sami doplňováním poznatků do neúplných vět. Novou látku si tak lépe upevní. Abych se vyhnula strohosti výkladu, uvádím kapitolu o poloze Austrálie cvičením ve formě *Představte si, že....* Žáci se tak vžívají do role cestovatelů a v duchu prozkoumávají Austrálii a její okolí, zároveň se tak zčásti naplňuje jejich touha po poznání dalekých krajů. Motivaci také vidím v kladení různých typů otázek, proto jsem v úvodu některých kapitol zařadila problémově zadané „řečnické" otázky nebo podněty. Udržují pozornost a nutí žáky se zamyslet nad daným problémem. Do výkladového textu jsem se také snažila vložit co nejvíce rozmanitých úkolů nebo podnětů i pro domácí práci, které bezprostředně navazují na probírané učivo a žáci tak mají možnost o něm dále přemýšlet. Tyto úkoly vedou mimo jiné k samostatné práci s mapou. Celkově pak žáci mají pocit, že dané informace získávají samostatně a s vlastním přičiněním, což je dále aktivizuje.

3.3 VÝKLAD

Při tvorbě výkladu jsem se nedržela pouze složkového pojetí, ale zaměřila jsem se i na současné problémy regionu a témata, která by mohla zajímat starší žáky nebo ty, kteří mají o zeměpis vyhraněnější zájem. Jde například o problém přistěhovalectví v Austrálii, problém s přesolením půd v zemědělství či témata o australských domorodcích apod. Tyto informace mají buď podobu rozšiřujících informací anebo podnětů k diskuzím či referátům. Snažila jsem se, aby si žáci uvědomili vzájemnou propojenost a souvislost mezi složkami prostředí.

Pro strukturu výkladu jsem použila osnovu charakteristiky států z knihy *Vybrané kapitoly z didaktiky regionální geografie (Šupka,J., Hofmann, E., 1990)*. Osnova v knize je maximální, já jsem ji v některých bodech pouze upravila a inspirovala jsem se dále dělením v učebnici *Zeměpis – Světadíly (Krausová, Kraus 1999)*. Jak jsem se již zmiňovala, učivo Austrálie a Oceánie je rozděleno do třech základních kapitol a to: *„Do nitra australské přírody"* - příroda Austrálie, *„Život u protinožců"* – obyvatelstvo a hospodářství Austrálie. V samostatné kapitole *„Tajuplná Oceánie"* shrnuji přírodní a hospodářskou složku a věnuji se blíže vybraným tichooceánským ostrovům. Snažila

jsem se, aby názvy kapitol byly poutavé a vyvolávaly u žáků zvědavost a chuť poznat, co se za nimi skrývá. Tyto kapitoly obsahují podkapitoly, kterými se zabývám následně.

Poloha

Tuto část jsem se snažila zpestřit formou pomyslné plavby *„Cesta kolem Austrálie"*, kde žáci pracují s atlasem a doplňují chybějící údaje do textu. Zjišťují tak, jak vypadá pobřeží Austrálie a jak je daleko od ostatních kontinentů. Šlo také o to, aby si co nejlépe uvědomili polohu v rámci jižní polokoule a následně pak dokázali určit čím je Austrálie typická a čím se odlišuje o jiných regionů. U rozlohy světadílů záměrně neuvádím přesné číslo. Žáci se mají zamyslet a odhadnout přibližnou rozlohu pomocí otázky na základě porovnání s velikostí naší republiky. Myslím, že je důležitější, aby dokázali velikost Austrálie porovnat s jinými zeměmi či kontinenty spíše, než jim zadat přesnou hodnotu, kterou si ostatně mohou vyhledat v tabulkách v závěru učebnice.

Povrch a vodstvo

V úvodu této části jsem se snažila žáky zaktivizovat pomocí „řečnické otázky" tak, aby se nad povrchem a geologickým vývojem Austrálie zamysleli. Snažila jsem se zdůraznit, že Austrálie se dlouho vyvíjela samostatně od ostatních kontinentů, což mělo dopad i na ostatní složky krajiny. V barevném okraji je též odkaz na předchozí učivo o rozpadu kontinentů. Povrch jsem se rozhodla začlenit dohromady s vodstvem, jelikož zejména v Austrálii spolu tyto složky úzce souvisí. Jde například o Středoaustralskou pánev, kde jsou zásoby podzemních artéských vod, což je prakticky jediný zdroj vody pro vnitrozemí. Pomocí otázek v textu žáci zjišťují souvislost s pěstováním plodin, zjišťují, kde všude jsou v Austrálii artéské studně a jak jsou v mapě označné apod.

Učivo doplňuji obrázkem řeky Murray – Darling, schématem vzniku artéských vod, kde žáci mají vysvětlit fungování artéských studní. Jako zajímavost uvádím informace o artéských studních doplněnou fotografií typického prvku Austrálie - kola k čerpání vody.

Zmiňuji se také o Velké útesové bariéře, jedinečném systému korálových útesů na světě, doplněné fotografiemi.

Podnebí a přírodní krajiny

Zde jsem se zaměřila na zdůraznění souvislosti s polohou kontinentu, který se rozkládá na obou stranách obratníku Kozoroha a povrchem kontinentu při utváření podnebí. Charakterizuji rozdílné podnebí v jednotlivých částech Austrálie. V následném cvičení s mapou si mají žáci uvědomit vliv povrchu a zejména pak hradby Velkého předělového pohoří, které zadržuje srážky přicházející z východu. Snažila jsem se o to, aby žáci pochopili rozdíly v ročních obdobích mezi létem a zimou. K tomu slouží odkaz na cvičení v pracovním sešitě, kdy mají možnost porovnat grafy srážek a teplot ve městech na jižní a severní polokouli. Při výkladu o přírodních krajinách jsem se snažila, aby pochopili vztah mezi povrchem, podnebím a druhem přírodních krajin. Snažila jsem se také poukázat na velký problém Austrálie - lesní požáry. Tuto část jsem doplnila o zajímavé fotografie a informace o vegetaci, která požáry přežívá. Pomocí cvičení a doplňování do vět si žáci uvědomují souvislost mezi přírodními krajinami, zemědělstvím a rozmístěním obyvatelstva.

Fauna a flora

V některých analyzovaných učebnicích bylo toto téma dosti opomíjené, přestože právě v Austrálii je tak specifické. Myslím, že téma samo o sobě je dostatečně motivující pro žáky základních škol a budou o něm určitě vědět více než například o podnebí. Již z názvu této podkapitoly *„Svérazný svět rostlin a zvířat"* je poznat jedinečnost australské fauny a flory. Úvodní otázka by měla žáky aktivizovat a pomoci jim zapátrat v paměti, co ví o australské fauně a floře. Uvádím některé jejich typické zástupce. Své poznatky si mohou žáci rozšířit formou domácího úkolu a s pomocí encyklopedií se o ně podělit s ostatními spolužáky, například formou referátu apod. Tuto část jsem doplnila o fotografie typických zástupců: koaly, klokana a stromu eukalyptu.

Životní prostředí

Této části bylo ve většině analyzovaných učebnicích věnováno velice málo anebo žádný prostor. Snažila jsem se poukázat na některé problémy, se kterými se Austrálie potýká, zejména pak v souvislosti se zavlečenými evropskými druhy, například problém s králíky. V rozšiřující části se také zmiňuji o dalších problémech jako kácení lesů, problémy s opunciemi, na který navazuje následující úkol, kdy žáci porovnávají tento problém s přemnožením našeho bolševníku. Zmiňuji ochranu přírody a nejdůležitější

národní parky. Při tvorbě tohoto obsahu jsem našla inspiraci v knihách *Austrálie (P. Smitz, 2004)* a *Všechno o Zemi (Kolektiv autorů, 2000)*. Kapitolu doplňuji fotografiemi národních parků Uluru a Kakadu. V zajímavostech se dovídají více o fauně a floře.

Obyvatelstvo a sídla

Zde jsem se snažila především zdůraznit nerovnoměrnost osídlení a malý počet obyvatel vzhledem k rozloze Austrálie. Zmiňuji se o původních obyvatelích Austrálcích, objevování Austrálie. Otázkou, která navazuje na motivační úryvek se snažím děti podnítit k zamyšlení a motivovat je na probíranou látku. V okrajích stránek pak zmiňuji zlatou horečku, která též hrála důležitou roli v osidlování kontinentu. V následné otázce si děti mají pomocí asociace vybavit Kanadu, kde zlatá horečka také probíhala. V okrajích stránek má také učitel možnost výběru mezi různými tématy. Jako námět na diskusi jsem zvolila přistěhovalectví, jelikož Austrálie je přistěhovalecky atraktivní zemí. Poznatky o objevování Austrálie mají možnost si rozšířit pomocí domácího úkolu. Většina obyvatel Austrálie žije ve velkých městech, zbytek pak na farmách dále od pobřeží. Zmiňuji nejdůležitější města, žáci doplňují z mapy názvy států a teritorií. Hustotu obyvatel jsem se pokusila přiblížit problémově zadaným úkolem, kde jsem se inspirovala pojednáním o problémově koncipovaných otázkách v knize *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. (H. Kűhnlová, 1997)*.

Jako rozšiřující jsem zařadila informace o původních obyvatelích Austrálcích. Vše jsem doplnila okomentovanými fotografiemi, které navazují na učivo.

Hospodářství Austrálie

V této kapitole zdůrazňuji význam zemědělství, především chov ovcí, skotu, pěstování pšenice. Pro zemědělství jsou typické rozsáhlé farmy. Dále je důležitá těžba nerostných surovin. Na základě cvičení si žáci informace vyhledávají a přemýšlejí o souvislostech hospodářství s rozmístěním obyvatelstva a přírodními složkami. Žáci se zde zamýšlejí nad využitím a vlastnostmi některých nerostných surovin. Problém s přesolením půd, který trápí zejména australské zemědělství jsem zařadila jako rozšiřující. Je na něm také vidět vztah Australanů k problémům své země. Při tvorbě obsahu jsem se inspirovala knihou *Austrálie (P. Smitz, 2004)* a některými australskými internetovými stránkami na toto téma. Úryvek jsem doplnila o fotografii a mapku postižené oblasti. Taktéž celá kapitola je obohacena o fotografie, které se týkají učiva.

Doprava

Zdůrazňuji hustější dopravní síť zejména při pobřeží. Vzhledem k velikosti Austrálie má význam zejména letecká doprava. Jako zajímavost jsem zařadila informaci o australských silničních vlacích, doplněnou fotografií.

Oceánie

U přírodní složky jsem se soustředila zejména na jednotlivé druhy tichomořských ostrovů – sopečné, korálové a pevninské, jejich vznik a povrch. Zeměpisnou polohu jednotlivých ostrovních skupin - Polynésii, Mikronésii a Melanésii popisují žáci při práci s mapou.

Hospodářství Oceánie je závislé zejména na vývozu plodin pěstovaných na plantážích, rybolovu, cestovním ruchu a těžbě nerostných surovin, které si žáci vyhledají na mapě. Exotické jsou pro nás některé pěstované rostliny, zmínku o nich a fotografie jsem zařadila jako zajímavost do okrajů stránek k tomu určených. Oceánie je pro mnohé z nás místem pro ideální dovolenou a kam by se určitě rádi podívali, proto jsem toto téma zařadila také jako námět na domácí cvičení. Důraz také kladu na koloniální minulost tohoto území. Žáci si v mapě vyhledají koloniální velmoci a zamyslí se nad vlivem kolonizace. Jako rozšiřující uvádím informaci o etnickém složení obyvatel Oceánie.

V poslední části se věnuji vybraným nejdůležitějším územím Oceánie – Novému Zélandu, Papui – Nové Guinei, Havajským ostrovům a Francouzské Polynésii. Nový Zéland je v učebnicích často zařazený jako zvláštní čtvrtá skupina tichomořských ostrovů. V poznámce v okraji stránek se snažím toto zařazení zdůvodnit. U těchto zemí zmiňuji jejich nejdůležitější znaky, více se věnuji Novému Zélandu, jeho přírodním a hospodářským složkám a přírodním zajímavostem. Na konci této části se děti mají zamyslet nad souvislostí mezi jazyky používanými v Oceánii a osídlováním kontinentu.

Kapitoly jsem proložila úryvky z cestovatelské literatury. V prvním případě se k úryvku váže úkol. Vše jsem obohatila o fotografie, ke kterým se váží zajímavosti v okrajích stránek, například o Velikonočních ostrovech.

3.4 UPEVŇOVACÍ OTÁZKY A ÚKOLY

Při osvojování vědomostí a dovedností hrajou důležitou roli upevňovací otázky a úkoly. V některých analyzovaných učebnicích tato část byla zcela zanedbána jak z hlediska kvantity, tak z hlediska kvality. Proto jsem se rozhodla dát ve svém učebním textu učitelům možnost výběru a žákům více prostoru, aby si nabyté vědomosti dostatečně zafixovali. Upevňovací úkoly jsem zařadila za každou ze tří kapitol. Zvlášť jsem pak zhotovila *Pracovní sešit*, o kterém se zmiňuji později. Při tvorbě úloh jsem se inspirovala zčásti analyzovanými učebnicemi a pak také odbornou didaktickou literaturou: *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. (H.Kühnlová,1997), Vybrané kapitoly z didaktiky regionální geografie (J. Šupka, E. Hofman, 1990), Koncepce a tvorba učebnic (M. Valenta, 1997)* a *Didaktika sekundární školy (Z. Kalhous, O. Obst, 2003).*

U úkolů jsem se snažila o jejich jasnou formulaci, srozumitelnost a přiměřenost věku žáků, aby úkoly nebyly příliš složité a nesnižovaly tak motivaci žáků anebo naopak příliš jednoduché. Motivaci u učebních úloh vidím také v jejich rozmanitosti. Podle *Z. Kalhouse, a O. Obsta, (2003)* by v procesu řešení učebních úloh měli žáci získávat nové vědomosti a dovednosti, zároveň opakovat a procvičovat dříve probrané učivo a vše postupně uvádět ve vědní systém daného předmětu. Do upevňovacích otázek a úkolů jsem se snažila zařadit takové, které procvičují probrané učivo, ale také ty, které rozvíjí tvořivost (zejména pak v pracovním sešitě), otázky, které děti motivují k práci s různou doplňkovou literaturou, ze které se mohou dozvědět více informací. Snažila jsem se, aby odpovědi na otázky nebyly jednoslovné, ale aby žáci při jejich řešení více přemýšleli a rozvíjeli tak své komunikační schopnosti.

Zařazuji otázky na porovnávání různých jevů, jelikož si myslím, že srovnáním žáci mají možnost dozvědět se co je pro daný region typické. Nechybí ani otázky na rozvoj fantazie, jako například: *„Podle učebnice shrňte informace o podnebí a přírodních krajinách a povězte, jak vám mohou být tyto informace užitečné. Ve kterých měsících byste se do Austrálie vydali a co byste si vzali na sebe?"*

Zajímavé náměty jsem našla v knihách *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. (H. Kůhnlová, 1997)* nebo *Přehled didaktiky geografie ve cvičeních a úlohách. Obecná didakticka geografie (J. Šupka, 1986)*, kteří pojednávají o problémově koncipovaných úlohách, které hrají v poslední době čím dál větší roli. Žák při jejich řešení systematicky pracuje, porovnává, uvažuje a výsledkem je určité překonání překážky, které *„může být*

pro něho silným emocionálním prožitkem, který mu poskytuje radost z vykonané práce"..., (J. Šupka, 1986). Některé problémově formulované otázky jsem zařadila již během textu, některé jako upevňovací otázky a úkoly na konci kapitol jako například tento, který se týká podnebí Austrálie: *„Proč Austrálie, ačkoliv je nejmenším světadílem a je obklopena ze všech stran oceány, je světadílem nejsušším? Ve které části Austrálie naprší nejvíce a proč, ve které nejméně a proč?"*

3.5 PRACOVNÍ SEŠIT

Různé druhy cvičení jsem se rozhodla zařadit zvlášť také do pracovního sešitu, který jsem pro tento účel vytvořila.

Tato cvičení jsou zpracována pro žáky též zábavnou formou. Jde o různé zeměpisné hry, které jsou vhodnou motivací a zpestřením hodiny a je na vyučujícím, které z nich vybere a zařadí do výuky. Děti se při hrách uvolní, mají možnost se realizovat, rozvíjet své tvůrčí myšlení. Inspiraci jsem hledala v analyzovaných učebnicích zejména pak *Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele (V. Voženílek, J. Demek, 2001)* a odborné literatuře *Přehled didaktiky geografie ve cvičeních a úlohách. Obecná didakticka geografie (J. Šupka, 1986)* a též v modelech jazykových didaktických her.

Při tvorbě úkolů jsem se snažila o co největší rozmanitost. Kromě tradičně pojatých cvičení na opakování probrané látky, jsem zařadila zejména ta, která rozvíjí tvořivost, fantazii a probouzí chuť objevovat neznámé kraje. Například v prvním cvičení se žáci vžívají do role cestovatele a vzpomínají (na základě probraného učiva), kde všude byli, co viděli. Pomocí vlastních vytvořených značek, zakreslí vše do mapky. Zařadila jsem také cvičení, kde děti spojují pojmy na základě asociací. Následně pak z těchto pojmů tvoří krátký příběh z australského či tichomořského prostředí tak, aby si volně vybavili co nejvíce informací, které se naučili. Cvičení č. 5 s vlajkami rozvíjí mimo jiné také estetické cítění. Jižní kříž je společný všem těmto vlajkám a je mezi nimi určitě ta, která se jim líbí nejvíce. Problémově koncipovaným úkolem je cvičení č. 14, kdy žáci na základě fotografií, map, tabulek apod. přemýšlejí o přírodním prostředí a jeho vlivu na život obyvatel a na australské hospodářství.

Do části o Oceánii jsem zařadila úryvek z cestovatelské literatury, ke kterému se váže cvičení na práci s mapou. Také cvičení č. 19, kde žáci upravují věty a škrtají z nabízených odpovědí chybné je dobré na správné zafixování naučeného.

Vhodným úkolem, který rozvíjí týmovou spolupráci a je spojen s učivem výtvarné výchovy je cvičení č. 13. Tento úkol vyžaduje delší čas na vypracování, proto ho také uvádím jako domácí práci. Děti mají společně vytvořit koláž na téma *„Jak vidím Austrálii"* či Oceánii anebo obojí. Při společné práci diskutují, vybavují si podrobnosti, poznatky, které je zaujaly a uvědomí si, co je pro tuto zemi typické. Zařazená je též práce s mapou. Na konci sešitu jsem pak umístila křížovku.

3.6 MAPKY, TABULKY, GRAFY, FOTOGRAFIE

Mapky, tabulky, grafy, fotografie jsou neverbální informace, které napomáhají porozumění podávaných informací v textu a myslím si, že tento materiál by měl být nedílnou součástí každé zeměpisné učebnice.

Ve výuce zeměpisu je velice důležitá práce s mapou. Pro svůj učební text jsem zvolila *Školní atlas světa*, vydaný v roce 2001 nakladatelstvím Kartografie Praha. Zaujal mne svým obsahem, kdy každý kontinent mimo jiné obsahuje obecně zeměpisnou mapu, politickou mapu, mapu průmyslu a zemědělství. Jelikož ve cvičeních ve svém učebním textu odkazuji na stránky v tomto atlase, byl jeho výběr v tomto ohledu velice vhodný.

V textu jsem použila také slepou mapu Austrálie, kterou jsem získala na internetových stránkách *www.worldatlas.com* a mapku pánve řeky Murray-Darling na internetové adrese *http://thelivingmurray.mdbc.gov.au/home*.

Tabulka v přílohách na konci učebnice obsahuje údaje o statutu závislých území Oceánie, rozlohu, počet obyvatel a hlavní město jednotlivých států. Statistické údaje jsem získala na internetové adrese *http://www.census.gov/cgi-bin/ipc/idbagg*. Informace o statutu závislého území jsem čerpala z učebnice *Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele (V. Voženílek, J. Demek, 2001)*.

Grafy teplot a srážek v pracovním sešitě jsem zpracovala v programu Microsoft Excel. Údaje o srážkách a teplotách jsem převzala z knihy *Geografické tabulky (L. Skokan a kol., 2000)*. V učebním textu jsem také použila schéma vzniku artéských studní, které jsem převzala z učebnice *Zeměpis 7 (J. Dvořák a kol., 2005)*. Schéma jsem naskenovala a upravila v programu Microsoft Photo Editor.

Velkou pozornost jsem v učebnici věnovala fotografiím, které umožňují názorně dětem přiblížit tento kontinent. Snažila jsem se, aby fotografie byly výstižné a poutavé pro žáky základních škol a vždy ilustrovaly právě probírané učivo. Podle *M. Valenty,*

(1997) obrázky plní zejména funkci poznávací, motivační a estetickou a ulehčují pochopení textu. Náměty jsem čerpala zejména z internetových stránek *http://ecesty.cz/cestopisy/1998cks/zpravy.htm* a z otevřené internetové encyklopedie *http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana*. Použila jsem také své vlastní fotografie a fotografie Marka Jánského. Obrázky jsem naskenovala a upravila v programu Microsoft Photo Editor. Fotografie jsem okomentovala stručným popisem a někde jsem připojila zajímavost anebo krátký zajímavý úkol.

3.7 SLOVNÍČEK POJMŮ

Slovníček pojmů je důležitá součást každé učebnice. S jeho pomocí vyhledávají žáci bližší vysvětlení některých pojmů v učivu pro snadnější pochopení učebního textu. Snažila jsem se, aby žáci slovníček využívali a do učebního textu jsem na něj přidala několik odkazů.

Na základě *Zeměpisného slovníčku (V. Vilímek, 1996)*, *Všechno o Zemi (Kolektiv autorů, 2000)* a učebnice *Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele (V. Voženílek, J. Demek, 2001)* jsem zpracovala a abecedně seřadila odborné pojmy a názvy, které se vyskytují v mém učebním textu.

3.8 ODKAZY NA JINÉ ZDROJE INFORMACÍ

Myslím, že odkazy na jiné zdroje informací by měly tvořit důležitou součást každé učebnice. Pomocí těchto odkazů mají žáci snadnější přístup k informacím a mohou si tak rozšířit svůj okruh znalostí. Zvláště v dnešní době, kdy jsme čím dál více zahlcení nejrůznějšími informacemi, je důležité vědět, kde hledat, ale také učit žáky dovednosti orientovat se ve velkém množství zdrojů informací a vybírat podstatná fakta. Z analýzy učebnic je zřejmé, že tento trend začíná být aktuální až v poslední době. Odkazy na jiné zdroje informací obsahovaly pouze dvě novější učebnice.

Tato kapitola obsahuje odkazy jak na odbornou literaturu, tak cestopisy. Zařadila jsem i odkazy na internetové stránky v češtině a angličtině, které jsem považovala za vhodné pro žáky základních škol. Myslím, že v dnešní době, kdy internet na školách i jinde začíná být samozřejmostí, jsou tyto odkazy velmi užitečné.

4. VLASTNÍ UČEBNÍ TEXT

VZDÁLENÁ AUSTRÁLIE

... Stojíme pod největším monolitem na světě. Uluru neboli Ayers Rock, což je známější bělošský název, je vlastně jeden jediný balvan! Navíc se tvrdí, že ještě dvě třetiny jeho velikosti se skrývají pod zemí a že se jeho výška pomalu zvětšuje, jak vítr rozfoukává okolní písek po kraji. Dnes činí nad okolní rovinu do výšky 348 m. ... Jednolitá stěna se leskne v odpoledním slunci a při pohledu odspodu rozeznáváme tam v dálce, při vrcholku, miniaturní postavičky. Jiné se zase přeopatrně spouštějí dolů, přidržujíce se toho masivního řetězu a majíce jistojistě v očích smrt...

Vlastimil Tichý: Austrálie, (do) duše kontinentu

Symboly Austrálie obří monolity Uluru (vlevo) a Kata Tjuta (vpravo) se tyčí nad okolní plochou krajinu jakoby do ní nepatřily. Nachází se v Severním teritoriu v samém srdci Austrálie a jsou součástí stejnojmenného národního parku „Uluru – Kata Tjuta".

Do nitra australské přírody

Austrálie je zemí kontrastů. Do jisté míry je to dáno její obrovskou rozlohou. Pro většinu Evropanů je nesnadné si uvědomit její velikost a prázdnotu. Na jedné straně rudě zbarvené vyprahlé vnitrozemí a na druhé deštné lesy na severovýchodě či zasněžené vrcholky hor v jihovýchodní části země. Naše Česká republika by se do ní vešla téměř stokrát. ?Uhodnete rozlohu Austrálie – nejmenšího světadílu?

Představte si, že jste vyhráli „cestu kolem Austrálie". Z přístavu v Darwinu na severu země se vydáte na lodi podél západního pobřeží. ☼Pracujte s obecně zeměpisnými mapami v atlase na str. 40-43.

Kterými **oceány** a **moři** budete postupně proplouvat? .....
.....

Které **kontinenty** a jejich země vám budou na dohled .....
.....
a které naopak nemáte šanci spatřit?.....
.....

Které významné australské **zálivy**.....
..... **průlivy** .....
.....**ostrovy**.....
a **poloostrovy** budete na své cestě míjet? .....

Skála Ayers Rock [ejrs rok], je v jazyce domorodých obyvatel – Austrálců nazvaná Uluru a znamená „Matka Země". Toto místo je pro domorodce posvátné. Červenou barvu pískovcového monolitu, která se během dne mění podle toho, jak je monolit osvícen způsobuje příměs železa.

Existuje více přístupů k pojmenování světadílů. V této učebnici bude použito označení „Austrálie a Oceánie" pro světadíl skládající se z Australského svazu a závislých a nezávislých území Tichého oceánu.

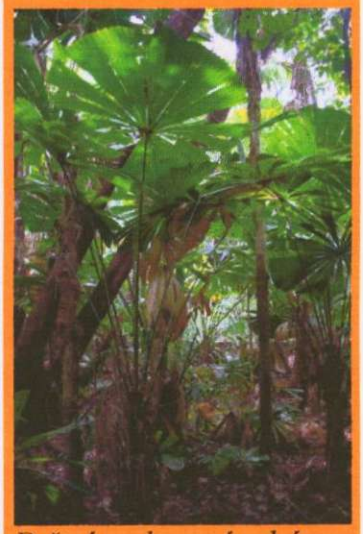

Deštný prales v národním parku Cape Tribulation [kejp tribulejšn] na severu státu Queensland

Ve kterých přístavech byste postupně doplňovali zásoby?.....
.....

Jste u konce své cesty zpátky v Darwinu a uvědomili jste si, že Austrálie je vlastně jeden velký ..... .

Proč mluvíme o Australanech jako o „protinožcích"? A proč chodí v lednu v plavkách, zatímco my se třeseme zimou? Využij znalostí ze 6. ročníku o pohybech Země.

Obří termitiště v národním parku Kakadu v Severním teritoriu. Najdeme je také v nehostinných oblastech centrální Austrálie. Uvnitř je kontrolované klima se stoprocentní vlhkostí a stálou teplotou 30 °C.

Povrch, Vodstvo

Pojďme se vypravit do nitra Austrálie a blíže ho prozkoumat... Jak se vlastně povrch Austrálie utvářel a jaký to mělo vliv na pozdější život na tomto kontinentu?

Pracujte s obecně zeměpisnou mapou na str. 42-43.
Austrálie v podstatě připomíná jednu velkou plochou kru.
Je charakteristická svou **malou střední nadmořskou výškou** kolem 330m.
Tento velmi starý světadíl se po dlouhou dobu **vyvíjel nezávisle** na vývoji ostatních světadílů.
Při rozpadu pevnin a pohybu australského štítu směrem na východ vzniklo vrásněním ***Velké předělové pohoří***, jehož nejvyšší část tvoří na jihu..... s nejvyšším vrcholem Austrálie ..... a nadmořskou výškou ..... .
Západně od Velkého předělového pohoří se rozprostírá ***Středoaustralská pánev*** tvořena sníženinami se suchým povrchem, ale s velkými zásobami podzemních vod v artéských pánvích.

Připomeňte si předchozí učivo o rozpadu kontinentů.

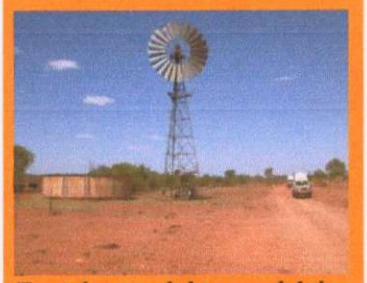

Typickou ozdobou suchých oblastí australského vnitrozemí, jsou větrníky, které využívají síly větru k čerpání vody z artéských studní. Na australském kontinentě bylo dosud vyhloubeno přes 200 000 artéských studní, z nichž se voda musí čerpat. Artéská voda vyvěrá na povrch sama z dalších 9 000 artéských studní.

Artéská studna. Pro australské vnitrozemí představují často jediný zdroj vody.
Podle obrázku zkuste popsat co jsou a jak vznikají artéské studny. Kde jinde na světě se s nimi můžeme ještě setkat?

Prohlédněte si mapu zemědělství na str. 44 a všimněte si artéských studní, jakým symbolem jsou označeny?

Geologicky nejstarší část pevniny je ***Západoaustralská tabule*** tvořena převážně žulou. Uprostřed tabule leží dvě pohoří ..... a ..... .

Austrálie patří **k nejsušším světadílům**. Velkou část území pokrývají **bezodtoké oblasti**, do kterých ústí tzv. *creeky* [kríky] – suchá řečiště, která se jen po deštích zaplňují vodou, podobně jako africká…… . Též dvě největší australská slaná bezodtoká jezera Eyreovo [érovo] a Torrensovo připomínají po většinu roku spíše bažiny. Jediným stálým tokem v Austrálii je řeka ***Murray*** [məry] s přítokem ***Darling***. Několik menších toků pak najdeme na severu a západě země.

V mapě úmoří a vodnosti řek na str. 14 si všimněte odtokových a bezodtokých území v Austrálii. Co jste zjistili?

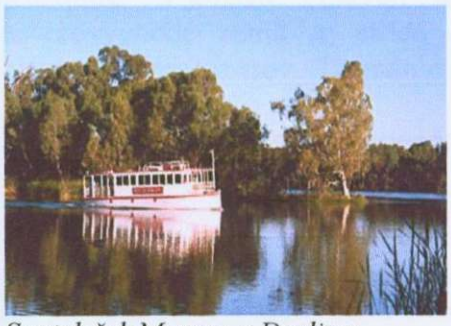

Soutok řek Murray a Darling

Slané jezero v Jižní Austrálii

Najděte v obecně zeměpisné mapě na str. 42-43 pramen a ústí řeky Murray-Darling. Kromě této řeky mají zejména pro australské vnitrozemí zásadní význam zásoby ……
V mapě zemědělství na str. 44 si všimněte, jaké plodiny se pěstují v povodí této řeky a jaké druhy zemědělské půdy zde najdeme. Kde jinde v Austrálii najdete podobnou oblast?

Podél severovýchodního pobřeží Austrálie se táhne největší systém korálových útesů a ostrovů na světě ***Velká útesová bariéra***. Je to pás dlouhý téměř 2 000 km a na jihu se rozprostírá až ve vzdálenosti 300 km od pobřeží.

Zopakujte si, jak korálové útesy vznikají. Využije slovníček pojmů.

Satelitní snímek části Velké útesové bariéry (vlevo). Jedovatá chapadla těchto korálů poskytují útočiště pro některé druhy ryb, které jsou proti chapadlům odolné (vpravo).
Tento překrásný mořský národní park je na Seznamu světového dědictví UNESCO. Korály potřebují pro svůj život mělkou, průzračně čistou vodu, jejíž teplota se pohybuje okolo 20 °C. Hrozbou pro korály je loděmi znečištěná voda, rybolov a také turisté – zejména potápěči, pro které je tato oblast velmi atraktivní.

Kdy a kde se mohou Australané setkat se sněhem?

Víte, kde se nachází nejníže položené místo v Austrálii?

„Pozor na klokany" – dopravní značka, se kterou se často v Austrálii setkáte

Na některých ostrovech Velké útesové bariéry vznikla turistická letoviska.

Žije zde několik stovek druhů korálů, měkkýšů, hvězdic, mořských sasanek, ježků a na 1500 druhů ryb.

O podnebí a přírodních krajinách

Pracujte s mapou klimatických poměrů na str. 10-11.

Podnebí australského kontinentu ovlivňuje jeho **poloha** a **malá vertikální členitost**. Rozkládá se po obou stranách obratníku ..... a obecně lze tedy říci, že severně od obratníku je podnebí ..... a jižně od něj pak podnebí ....., a ovlivňuje tak větší část Austrálie. **Horko a sucho** panuje po většinu roku zejména v centrální části Austrálie. V oblasti vlhkých tropů na severu, ale hlavně na severovýchodě země se střídá **období sucha s obdobím dešťů**. Naproti tomu ostrov Tasmánie má spíše charakter ..... klimatu.

Zatímco teploty jsou na kontinentu přibližně stejné, rozložení srážek je nerovnoměrné.

*Podle mapy hydrosféry na str. 12-13 si všímejte **rozložení srážek** na kontinentu. Ve které části Austrálie jich spadne nejvíce a proč? Zamyslete se jakou úlohu zde hraje povrch země.*

V pracovním sešitě naleznete ve cvičení č. 10 grafy srážek a teplot, snažte se tyto grafy okomentovat.

Pracujte s mapou biosféry a přírodních krajin na str. 16-17.

Všude tam, kde jsou hojné deště, tedy na severu a zejména na severovýchodě země, převažují ..... .

Při východním pobřeží jižně od obratníku Kozoroha najdeme..... .

Za hradbou Velkého předělového pohoří směrem do vnitrozemí srážek postupně ubývá a mění se i charakter vegetace. Tropické a subtropické lesy tak postupně přecházejí v ....., které se v Austrálii nazývají **buš** a jsou pokryté křovinami s jednotlivými stromy. Velkou část pevniny zaujímají suché ..... s písčitým a kamenitým povrchem, například .... a ..... .

Na severu a severovýchodě země jsou běžné záplavy kdykoliv během „mokrého" léta, tedy v období mezi říjnem a květnem, kdy přichází monzun. Severní pobřeží také postihují tropické bouře přicházející z oceánu. Projevují se ničivým větrem, lijáky a bouřlivým příbojem. Hurikán Tracy takto zasáhl v roce 1974 město Darwin.

„Kangoroo paw" - jedna z národních květin Austrálie. Víte co znamená v překladu?

Kde jinde na světě se ještě můžeme setkat se savanami a jak se v těchto částech světa nazývají?

„Ničivé" požáry.....

Jeden z druhů odolných banksií, jejíž květy jsou podobné kartáči na mytí lahví.

Jednou z australských pohrom jsou **lesní požáry**. Objevují se s železnou pravidelností. Ničí nejen tisíce hektarů lesa, ale i celé vesnice a městská předměstí. Často je ohrožováno například město Sydney.

Některé stromy však mají tak tlustou a silnou kůru, že jsou schopny požárům odolat. A pro některé rostliny je požár dokonce životadárný. Patří k nim například několik druhů banksií, které otevírají semeníky až po požáru.

Věděli byste, jak se tyto požáry hasí?

Která část Austrálie je z hlediska přírodních podmínek nejvhodnější pro život lidí?

Pracujte podle mapy zemědělství na str. 44. Všimejte si legendy.
V australských tropických o subtropických oblastech při východním pobřeží se pěstují…… .
Na pastvinách v buši se chovají …… .
Na zavlažované orné půdě se pěstuje ……
……
a chovají se…… .

Svérázný svět rostlin a zvířat

Co víte z dostupné literatury nebo sdělovacích prostředků o australské floře a fauně?

Austrálie ztratila na dlouhou dobu spojení s ostatními kontinenty a život na ní se tak vyvíjel **svým vlastním způsobem**. To je také hlavní důvod, proč je zdejší příroda tak jedinečná. Vyskytují se zde druhy, které jinde na světě nenajdeme. Označujeme je jako **endemity**. Mezi ně patří zejména **vejcorodí savci** jako ***ptakopysk*** nebo ***ježura***. Tito tvorové snáší vejce a jejich mláďata sají mateřské mléko.
Dalším starobylým druhem živočichů jsou **vačnatci**, k nejznámějším patří ***klokan*** a ***„medvídek" koala***, který žije ve větvích eukalyptů, jejichž listy se živí. Příbuzný koalů je ***vombat***, který žije v komplexech tunelů a nor a po setmění se živí bylinami, kořínky a hlízami. Váží až 35 kg.
Z ptáků je to například ***pštros emu***, který žije na otevřených pláních, nelétá a rychle běhá anebo obří ***papoušci kakadu.*** K obávaným druhům patří zejména australští **plazi**. Dvě třetiny z nich jsou jedovatí. Známí jsou také australští **ještěři**, například agama límcová.

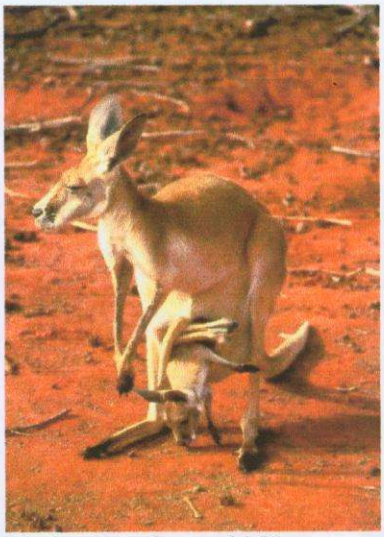
Klokaní matka s mládětem

Koala spící na eukalyptu

V encyklopediích (viz závěr učebnice) vyhledejte další informace o australské přírodě, které vás zaujmou a seznamte s nimi spolužáky ve třídě.

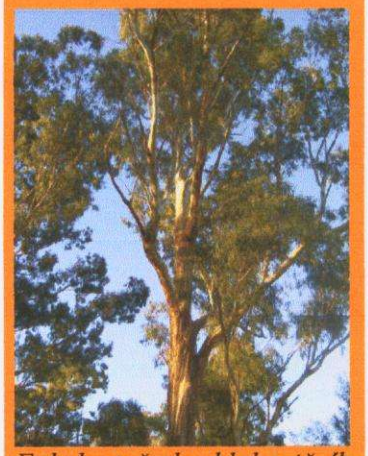
Eukalypt, česky blahovičník.

V Austrálii najdeme přes 700 druhů těchto stromů. Listy vylučují kapičky voňavého oleje jako obranu před vysušujícím žárem a tvoří pak nad lesnatou krajinou namodralý opar. Odtud také název národního parku „Modré hory" západně od Sydney.

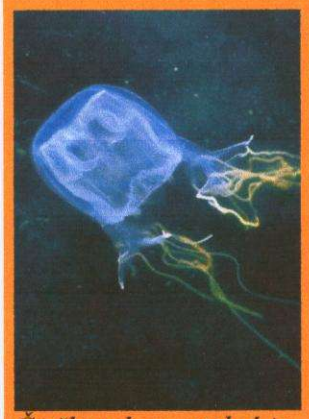
Čtyřhranka smrtelná je medúza, jejíž chapadla jsou smrtelně jedovatá. Severní pobřeží Queenslandu je v létě kvůli nim pusté.
Víte o jiném nebezpečí na australském pobřeží?

Klokanů existuje v Austrálii několik druhů a jsou různé velikosti. Tito vačnatci při narození měří kolem 2 cm a dokončují svůj vývoj v kapse na matčině břiše.

Na rozdíl například od Afriky je v Austrálii **málo šelem**. Zastupuje je zde divoký ***pes dingo***, kterého přivedli na pevninu původní Austrálci a který je též pohromou pro australské farmáře.

Životní prostředí

Velký dopad na australské životní prostředí a původní faunu měl **příchod Evropanů**, kteří na kontinent dovezli **chovná zvířata** a rostliny k pěstování a zavinili tak vymření řady původních druhů.

Známý je případ přemnožených králíků, kteří jsou stále pohromou pro travnaté pláně. Byli dovezeni do země jedním farmářem v roce 1859 a bylo jich tenkrát několik desítek kusů. Dnes se jejich počet odhaduje na 300 milionů kusů.
I přes veškerá opatření podniknutá vládou se jejich počet nedaří úplně snížit. Začátkem 20. století byla zahájena stavba přes 3 tisíce kilometrů dlouhého plotu v západní části země na ochranu zdejších obilnářských oblastí. Počet králíků se podařilo zčásti snížit až nasazením infekčního viru myxomatózy, který způsobuje jejich úhyn.
Dalším problémem jsou například kaktusy opuncie dovezené z Jižní Ameriky. Ty zaplavily úrodné oblasti a zčásti se je podařilo vymýtit až nasazením housenky motýla „Castoblastis".

Životní prostředí ohrožuje značné kácení lesů pro zemědělské účely. Ochránci přírody svádějí boj s těžebními firmami o zachování zbytků původních pralesů.

Chráněné přírodní bohatství

Austrálie si dovede své přírodní bohatství také dobře chránit. Najdeme zde přes 500 **národních parků**. Zahrnují jak deštné pralesy, tak rozsáhlé pusté oblasti vnitrozemí, úzká pásma pobřežních dun i horské masívy. Některé z nich jsou tak odlehlé a divoké, že jejich návštěva se doporučuje pouze zkušeným turistům s terénními auty. Některé z těchto parků možná budete znát. Mezi ty nejznámější se řadí **NP Velký bariérový útes** nebo **NP Kakadu** v Severním Teritoriru, které jsou na seznamu UNESCO. Dále je to například **NP Uluru**.

Případ rozšířených opuncií připomíná přemnožení jedné rostliny u nás v České republice, která se vyskytuje na západě zejména v okolí Slavkovského lesa. Uhodnete které?

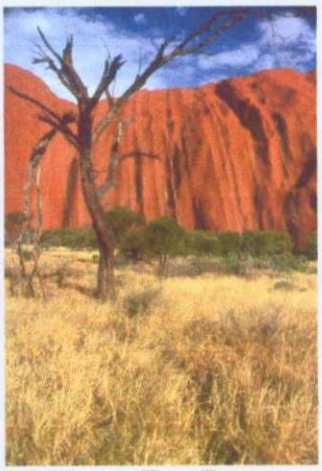

NP Uluru – Kata Tjuta patří domorodcům a vládě je pronajímán

NP Kakadu patří mezi největší australské národní parky.

Pštros emu

Na unikátnosti australské přírody se podílel také její křehký půdní pokryv a drsné klimatické podmínky. Půdy nejsou tak výrazně vyvinuty jako na ostatních kontinentech, téměř zde totiž nedocházelo k procesům jako vulkanická činnost, horotvorné pohyby a činnosti ledovců -, které novou půdu vytváří.

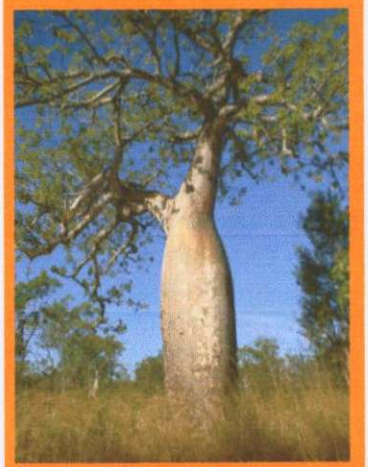

I v Austrálii najdeme baobaby - stromy s nápadně širokým kmenem a podivně zkroucenými větvemi. Rostou zejména na severu Západní Austrálie.

Věděli byste, kde na světě baobaby ještě rostou?

Víte, že v Austrálii také žijí velbloudi? Jsou to potomci dovezených zvířat, která byla v 19. století používána při průzkumu vnitrozemí.

Shrnutí

Austrálie leží na jižní polokouli a je nejmenším světadílem. Její povrch je jednotvárný bez větších výškových rozdílů. Nejvyšší část představuje na východě pásmo Velkého předělového pohoří. Austrálie je jako celek horký a suchý světadíl. Sever kontinentu ovládá tropický podnebný pás, zbytek pak patří do subtropického pásu, proto jsou značné plochy pokryté pouštěmi, polopouštěmi a buší. Oblasti s vyššími srážkami na severu a východě země jsou pokryty deštnými lesy. Nejjižnější části země a ostrov Tasmánie mají spíše charakter mírného klimatu. Austrálie má nedostatek stálých vodních toků, ale jsou zde rozsáhlé artéské pánve s podzemní vodou. Australská fauna a flora se vyvíjela odloučeně od ostatních pevnin, proto se od nich značně liší. Jedinečnou přírodu Austrálie chrání značné množství národních parků.

Otázky a úkoly

Pracujte s obecně zeměpisnými mapami na str. 40 - 43

1) Podle měřítka na mapě určete, jak je přibližně daleko ze Sydney do Perthu. Odhadněte, za jak dlouho by se tato vzdálenost dala ujet autem.

2) Svými slovy zhodnoťte povrch a vodstvo Austrálie. Kam byste se chtěli v Austrálii vydat a proč?

3) K jakému závěru dospějete, jestliže porovnáte nadmořskou výšku nejvyšších vrcholů Austrálie s nejvyššími vrcholy Afriky, Ameriky, Asie a Evropy?

4) Vyhledejte na mapě největší přítok řeky Murray a řekněte, co znamená název v překladu.

5) Co jste si zapamatovali o Velké útesové bariéře?

6) Proč Austrálie, ačkoliv je nejmenším světadílem a je obklopena ze všech stran oceány, je světadílem nejsušším? Ve které části Austrálie naprší nejvíce a proč, ve které nejméně a proč?

7) Odůvodněte rozmístění krajin v Austrálii.

8) Podle učebnice shrňte informace o podnebí a přírodních krajinách a povězte, jak vám mohou být tyto informace užitečné. Ve kterých měsících byste se do Austrálie vydali a co byste si vzali na sebe?

9) Co vás zaujalo na australské floře a fauně? Proč je tak odlišná od ostatních kontinentů?

10) Z encyklopedií zjistěte více informací o národních parcích Austrálie. Do kterých byste se rádi podívali a proč?

Ptakopysk podivný je dnes již vzácný

Víte, že v Austrálii jsou dva druhy krokodýlů? Méně nebezpeční sladkovodní, Australany zvaní „freshies" [frešís] a mořští daleko větší a nebezpečnější zvaní „salties" [saltýs]. Vyskytují se zejména na severu Austrálie.

Čajovník australský, v angličtině „Tea tree" se odborně nazývá kajeput střídavolistý a s čajovníkem má společné pouze jméno. Je to divoce rostoucí keř v mokřadech severovýchodního pobřeží Nového Jižního Walesu.

Věděli byste jaké produkty se z něj vyrábí?

V Austrálii a na Novém Zélandu najdeme černé labutě

Do konce druhé poloviny 18. století byl tento rozsáhlý prakticky neobydlený kontinent bez jasně definovaných hranic znám Evropanům jako Terra Australis Incognita. Tvůrci map z té doby nazývali území Země jihu a domnívali se, že se rozprostírá po většině plochy jižního Pacifiku. Ve skutečnosti byla Austrálie již tehdy obydlena australskými domorodci (Austrálci) více než padesát tisíc let. Černá drávidská rasa původem z Indie dorazila na ostrov přes Malajský poloostrov a pásy země spojující Austrálii, Novou Guineu a Asii během doby ledové. ...

Marco Moretti: Austrálie. Místa a historie

Víte něco o původních obyvatelích Austrálie Austrálcích? Co vás zaujalo?

Život u protinožců

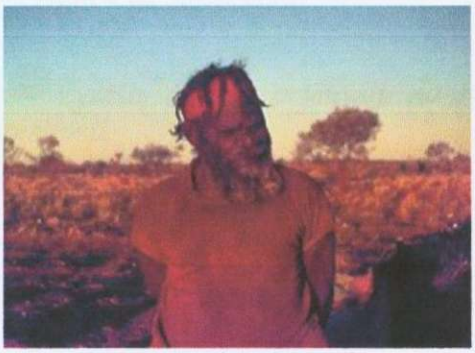

Austrálec - původní obyvatel

Prehistorické skalní malby Austrálců

Obyvatelstvo a sídla

Austrálie byla objevena v roce 1606 holandskými námořníky. Ti ji ale blíže neprozkoumali, jelikož se jim krajina zdála velmi nehostinná a liduprázdná i když zde v té době žilo odhadem na jeden milion domorodců. **Kolonizace** Austrálie začala až **koncem 18. století**, kdy u jihovýchodních břehů přistál anglický mořeplavec James Cook a prohlásil tento kus země za majetek Velké Británie a pojmenoval je Nový Jižní Wales.

Zjistěte z různých zdrojů – encyklopedií, internetu nebo z učiva dějepisu více o tom, jak probíhala kolonizace Austrálie. Podělte se o své poznatky se spolužáky a diskutujte o nich.

Všímejte si lidnatosti Austrálie v mapě *na str. 20-21*

Většina současných obyvatel Austrálie je **potomky Evropanů** zejména pak Britů a Irů. Původní obyvatelé **Austrálci** tvoří přibližně jedno a půl procenta australského obyvatelstva.

Austrálie má vzhledem ke své rozloze malý počet obyvatel, kteří jsou **nerovnoměrně rozmístěni**. **Většina** jich žije ve velkých městech a vesnicích **při pobřeží**. Vnitrozemí je velmi málo obydlené a většinou zde lidé hospodaří na rozlehlých farmách vzdálených od sebe desítky, ale i stovky kilometrů.

Austrálie je přistěhovalecky atraktivní zemí pro obyvatele z různých částí světa. Diskutujte o příčinách tohoto stěhování.

Austrálie je rozdělena na tři časová pásma. Kolik hodin bude v Sydney, když z Perthu budete telefonovat v pravé poledne?

V roce 1851 bylo ve státech Nový Jižní Wales a Victoria objeveno zlato. ***Objev zlata*** *byl pro svět převratnou novinkou a z trestanecké kolonie, kterou Austrálie do té doby byla se postupně stávala země zaslíbená. Již o rok později se ve městě Melbourne vyloďovalo každý týden téměř dva tisíce dobrodruhů, většinou z Anglie, Skotska a Irska. Byli to ale také i ostatní Evropané, Američané a později připlouvali i Číňané.*

Kterou jinou zemi vám objev zlata připomíná?

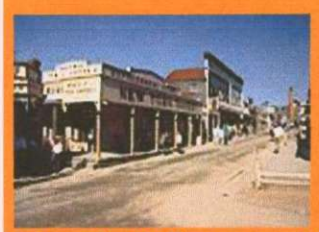

Městečko Ballarat ve státě Victoria. Na jihu města vznikl skanzen v podobě zlatokopeckého městečka 19. století.

Hustota zalidnění vyjadřuje, kolik obyvatel připadá na 1 km² rozlohy daného území. Hustota zalidnění Austrálie je přibližně 3 obyvatele na 1 km². Znamená to, že na každém čtverečním kilometru žijí skutečně 3 lidé? Pokuste se vysvětlit. Který jiný stát na světě vám tyto hodnoty připomínají?

Většina obyvatel (80%) žije ve městech. Největšími z nich jsou několikamilionová města **Sydney** [sidny] a **Melbourne** [melbrn]. Mezi nimi leží hlavní město Austrálie a méně početná **Canberra** [kenbera], kde sídlí i australský parlament. Na západě Austrálie je největší středisko **Perth** [pert] – považované Australany za město s nejlepším klimatem na celém kontinentu. Je to také jedno z měst s největším počtem slunečních dní v roce na celém světě. Na severu je největším městem **Darwin** a v Tasmánii je to přístav **Hobart**. **Adelaide** zastupuje Jižní Austrálii a **Brisbane** pak stát Queensland.
Austrálie je **federativní stát** a skládá se ze 6 států, 2 pevninských území (teritorií) a řadou zámořských teritorií v Indickém a Tichém oceánu a na Antarktidě.

Vypište z mapy průmyslu na str. 44 názvy pevninských států a teritorií.

Státy
1) .....
2) .....
3) .....
4) .....
5) .....
6) Tasmánie

Teritoria
1) .....
2) teritorium hlavního města Canberry

Australský svaz je nezávislým státem v rámci britského Společenství národů. Hlavou federace je britská královna zastupovaná generálním guvernérem.

Znáte jiné státy, které jsou členy britského Společenství národů?

Jedním z originálních výtvorů australské architektury je známá budova státní opery v Sydney (vlevo). Co vám tato stavba připomíná?
Sydney je mnohonárodnostní město. Setkáte se tu například se spoustou obyvatel asijského původu.

Budova starého parlamentu v Canberře s kresbou Australců.
V roce 1999 proběhlo referendum o nezávislosti Austrálie. Výsledky potvrdily, že Austrálie nadále zůstává členem britského společenství národů a hlavou státu bude i nadále britská královna.

Město Canberra nevzniklo spontánně jako tomu bylo u jiných měst, ale bylo celé vyprojektováno americkým architektem a vybudováno počátkem 20. století.

Státu Queensland se přezdívá sluneční stát. Leží zde město Cloncurry [klonkary], které drží australský teplotní rekord 53,1 °C. Důsledkem přemíry slunce je ale také nezáviděníhodný rekord ve výskytu rakoviny kůže.

Nejznámější, ale i jedno z nejmenších souhvězdí, které je vidět během podzimu jen na jižní polokouli je Jižní kříž. Najdeme jej například na australské a novozélandské vlajce. Je to proto, že toto souhvězdí mělo zásadní význam při orientaci námořníků na jižní polokouli, kde není viditelná Polárka.

Původní obyvatelstvo

Anglický název pro domorodce „Aboriginal" znamená „Lidé, kteří tu byli na začátku". Živili se lovem a sběrem a tělem i duší byli kočovníci. Dovedli se výborně orientovat v pusté a suché krajině, najít vodu a potravu. Po tisíce let bylo jejich putování krajinou také prostředkem, jak si odlišné etnické kmeny navzájem předávaly posvátné písně o stvoření světa a obchodovaly se zbožím, které mělo spíše symbolický charakter.
Dnes již málo domorodců žije jako jejich předkové. Část obývá osady v buši a jiní bydlí ve městech často na nízké sociální úrovni.
Austrálci usilují o navrácení území, které jim bylo zabráno evropskými přistěhovalci.

Bumerang – vrhací zbraň Austrálců určená k lovu

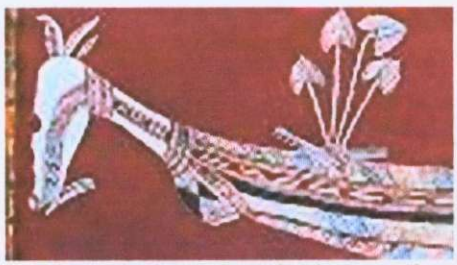

Jedna z výtvarných technik Austrálců – malba na kůru stromů

Více o australských domorodcích a jejich kultuře se můžete dovědět v literatuře nebo na internetových stránkách uvedených v závěru učebnice.

V Austrálii najdeme početné skupiny Řeků, Italů a také Slovanů. Žije zde i mnoho našich občanů.
Ve kterém období myslíte, že se do Austrálie přistěhovali a proč?

Děti žijící na farmách vzdálených od velkých měst nemusejí chodit každý den do školy. Pravidelně se se svým učitelem a ostatními dětmi spojují vysílačkou nebo počítačem a učí se společně. Do školy jezdí pouze několikrát za rok.

Hospodářství Austrálie

Pracujte s hospodářskými mapami na str. 44.
Austrálie je jedna z nejvyspělejších zemí světa. Základem hospodářství je **zemědělství** a obrovské **zásoby nerostných surovin**.
Zemědělství je založeno na rodinných **farmách** s rozsáhlými pozemky.
Z chovu obrovských stád **ovcí** a **skotu** pochází velké množství **vlny**, **skopového masa**, **hovězího masa** i **mléčných výrobků**, které jsou hlavními vývozními produkty.
Rostlinná výroba je rozvinutá především na ....země.
Hlavní pěstovanou plodinou je **pšenice**, která se také ve velkém měřítku vyváží. Dalšími pěstovanými plodinami jsou..... ..... .
Dřevo se těží především při pobřeží .....moře.
Rybolov je rozvinutý zejména při východním a jihovýchodním pobřeží a loví se například.....

Zemědělství má pro Austrálii značný hospodářský význam. Obdělávat lze pouze 1/10 půdy. Všimněte si v mapě hlavních oblastí živočišné a rostlinné výroby a porovnejte s mapou lidnatosti a sídel a s mapou přírodních krajin. Co jste zjistili?

Vlajka Austrálců

Zkuste odhadnout co tato vlajka symbolizuje.

Zemědělství v ohrožení

Austrálie se potýká s problémem ***přesolených půd****. Rozvoj zemědělství si vyžádal rozsáhlé kácení původních porostů a zřizování zavlažovacích systémů. Vykácení původního porostu umožňuje, aby voda prosákla hlouběji do půdy a rozpustila krystaly soli a vynesla solné roztoky k povrchu. Přesolením půd a vodních toků je silně ohrožena pro Austrálii nejvýznamnější zemědělská oblast,* ***pánev řek Murray a Darling****. Voda ze zavlažovacích systémů proniká do sedimentů, které zde zanechalo pravěké moře, a přenáší sůl do přirozených vodních rezervoárů a na pole.*

Pokud se nic proti tomuto problému nepodnikne, bude voda na dolním toku řeky Murray za deset či dvacet let příliš slaná na to, aby se dala pít, což ohrozí zásobování více než milionového města Adelaide.

Ohroženou oblastí je také západoaustralský „pšeničný pás", kde více než třetina rozlohy je znehodnocena přesolením půdy. Odhaduje se, že pod každým čtverečním metrem plochy leží 70 až 120 kg soli.

Po celé Austrálii existuje řada organizací a dobrovolných sdružení, které se snaží problémy životního prostředí řešit, například vysazováním původních dřevin, kdy jsou zapojeny i děti a utváří se tak vztah ke krajině a jejím problémům.

Srdce australského zemědělství, úrodná pánev řek Murray a Darling

Problémem v zemědělství začíná také být úbytek farmářských rodin, jelikož mladá generace se na farmy vrací stále méně.

Závody ve stříhání ovcí

Farmářská rodina v Queenslandu

Ve kterých typech elektráren je vyráběno nejvíce elektrické energie?

Které z uvedených surovin a produktů mohou pocházet z Austrálie? Označ je křížkem a poté se zamysli nad jejich využitím a vlastnostmi s pomocí některé z encyklopedií.

mangan	pšenice	černé uhlí
zemní plyn	uran	nikl
velryby	měď	ústřice
cín	kaučuk	bauxit
ječmen	tučňáci	železná ruda
kaolín	ropa	zinek

Pracujte s mapou průmyslu na str. 44

Austrálie má jedny z největších ložisek **železné rudy** na světě, která se těží zejména v západní polovině australského státu .....
Významná je také těžba **černého uhlí** zejména při .....
pobřeží, kde je také soustředěna největší část australského průmyslu.
Austrálie zaujímá přední místa ve světě v těžbě **bauxitu**, **olova**, **zinku** a **diamantů**.

Konec cesty – i s takovými značkami je možné se v Austrálii setkat. Po několika metrech následuje sráz.

☼Vyhledej na mapě nejvýznamnější ložiska barevných kovů.
☼Které drahé kovy a minerály se ještě v Austrálii vyskytují?
☼Uveďte, které další druhy paliv se těží na území Austrálie.
☼Všimněte si, kde se v Austrálii těží mangan a železná ruda.
☼Podle hospodářských map na str. 44 určete, která odvětví průmyslu jsou v Austrálii nejrozšířenější a posuďte, zda využívají suroviny z domácích zdrojů (např. bavlna a vlna jsou surovinami pro textilní průmysl apod.)

Kterým městem procházejí tratě vedoucí ve směru sever – jih? Co tento název znamená v češtině?

Vytěžená hlušina po těžbě opálů poblíž městečka Coober Pedy v Jižní Austrálii

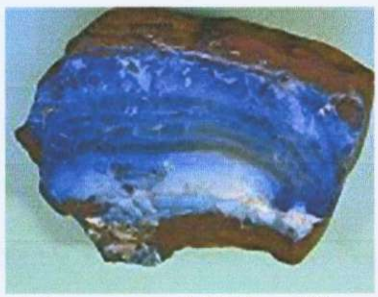

Jeden z australských opálů

Doprava

...Kdesi v Západní Austrálii jsem na odpočívadle potkal zaprášený teréňák, jenž měl do silné vrstvy prachu na zadním skle prstem vepsána tři písmena – CSR! Zdálo se mi to povědomé, jen háček chyběl, a tak jsem řidiče oslovil. Snažil jsem se mu sice vnutit svůj názor na onu zkratku, jenomže pak mi bylo vysvětleno, že právě projel tzv. Canning stock Route, jednu z nejnáročnějších tratí vedoucích napříč pouštěmi, na což byl náležitě hrdý...

Vlastimil Tichý: Austrálie, (do) duše kontinentu

Silniční vlaky, neboli „road trains" jsou tahače s několika přívěsy za sebou a můžete je potkat na silnicích mezi východním a západním pobřežím

Pracujte s mapou průmyslu na str. 44

Silnice a železnice vedou **hlavně při pobřeží**. Železnice slouží zejména pro přepravu nákladů a vedou i k ložiskům, kde se těží suroviny. Napříč kontinentem ve směru východ – západ a sever – jih pak vedou rovné a dlouhé trati.
Pro rychlé překonávání vzdáleností má v Austrálii význam **letecká doprava**. Námořní doprava je důležitá pro přepravu surovin a mezinárodní obchod.
Austrálie má velké moderní přístavy, například .....
.....

Shrnutí

Austrálie je země s vysokou životní úrovní. Rozsáhlé území obývá malý počet obyvatel soustředěných především při jihovýchodním pobřeží. Většinu obyvatel tvoří evropští přistěhovalci, domorodí Australci tvoří malou část obyvatelstva. Největšími městy jsou Sydney a Melbourne. Hlavním městem je Canberra. Austrálie je vyspělá průmyslově – zemědělská země s významnými zásobami a těžbou železné rudy a barevných kovů a s navazujícím hutnickým, strojírenským a chemických průmyslem. Hlavními vývozními zemědělskými produkty jsou vlna, skopové a hovězí maso, mléčné výrobky a pšenice. Pro svoji rozlehlost má v zemi významné postavení letecká doprava.

Otázky a úkoly

Pracujte s mapou průmyslu na str. 44

1) Vypište z atlasu státy a teritoria, které tvoří Australský svaz a připište k nim nejdůležitější města.

2) Věděli byste jaký osud postihl objevitele Jamese Cooka?

3) Kdo byli první bělošští přistěhovalci do Austrálie?

4) Zjisti z různých zdrojů s jakými problémy se v současnosti potýkají domorodí Australci?

5) Která událost zvýšila zájem Evropanů o tento světadíl a jaký to mělo vliv na pozdější složení obyvatelstva?

6) Které australské státy jsou nejvíce obydleny a proč tomu tak je?

7) Charakterizujte zemědělství Austrálie. Na co se nejvíce zaměřuje?

8) Které produkty se z Austrálie nejvíce vyvážejí, kdo je jejich největším odběratelem?

9) S jakými problémy se potýká australské zemědělství?

10) Jaký je význam artéských vod pro Austrálii?

11) Podle mapy vymezte hlavní těžební oblasti nejdůležitějších nerostných surovin Austrálie.

12) Jak podle vašeho názoru souvisí výskyt a těžba nerostných surovin s průmyslovou výrobou. Na mapě ukažte největší průmyslová střediska Austrálie. Která průmyslová odvětví jsou v nich zastoupena?

13) Vzpomenete si na některé filmy, seriály, dokumenty, které vyprávějí o Austrálii? Co jste se z nich dozvěděli?

14) Znáte některé druhy sportů, které Australané rádi provozují?

Víte, kdy se v Austrálii konaly olympijské hry?

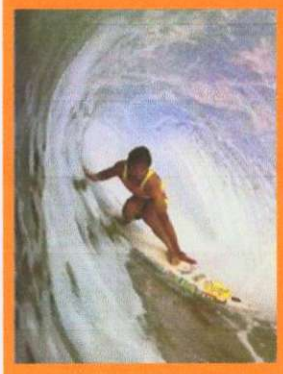

Australané rádi provozují vodní sporty jako surfing, jachting, plavání apod. Mají k tomu výborné klimatické podmínky. Ze suchozemských sportů jsou populární míčové hry jako rugby, fotbal, tenis, kriket.

Znáte některé australské sportovce?

Didgeridoo [dydžerydů] je tradiční hudební dechový nástroj australských domorodců. Je to dutá, suchá, termity vyhlodaná větev stromu rodu eucalyptus. Speciální technikou vibrace rtů vydává nástroj charakteristický bručivý zvuk.

TAJUPLNÁ OCEÁNIE

...Po nedlouhé tasmanské zastávce pokračovala Bounty v plavbě. Do vod Tichého oceánu vplula jižně od Nového Zélandu. Tady Bligh objevil skupinu ostrovů, obývaných jen tučňáky. Pojmenoval je souostroví Bounty...

Miloslav Stingl: Smrt v ráji...

Když se řekne Bounty, na který známý film si vzpomenete? Podle obecně zeměpisné mapy na str. 40-41 zjistěte, kde ostrov leží a co o něm vyčtete z mapy?

Papuánec – obyvatel Nové Guinee

Obří sochy moai na Velikonočních ostrovech

Oceánii tvoří ostrovy roztroušené na rozlehlé ploše Tichého oceánu. Některé z nich leží na okrajích kontinentálních desek, které se pohybují a v těchto oblastech pak dochází k **zemětřesení a sopečné činnosti**. *V mapě na str. 6 – stáří a typy reliéfu pevnin a dna oceánů Země si všimněte v Tichomoří oblastí, kde se vyskytují činné sopky na pevnině a podmořské sopky a oblasti se zemětřesením.* Při silné sopečné činnosti vznikají **sopečné ostrovy** - v Oceánii nejrozšířenější. Mezi ně patří například Havajské ostrovy nebo Fidži. Sopečné ostrovy jsou někdy doprovázené **ostrovy korálovými,** největší z nich jsou Marshallovy ostrovy. **Pevninské ostrovy** jsou části pevnin, které se oddělily od světadílů. Řadíme sem největší z ostrovů jako Novou Guineu, ostrovy Nového Zélandu a Novou Kaledonii.

Z předchozího učiva nebo s pomocí slovníčku na konci učebnice si připomeňte, jak vznikají sopečné a korálové ostrovy. Znáte některé z nich?

Oceánie je rozdělena do třech ostrovních skupin. V obecně zeměpisné mapě na str. 42-43 je vyhledejte a přibližně popište jejich zeměpisnou polohu. Která ze skupin je nejrozlehlejší?

Melanésie .....

.....

Mikronésie .....

.....

Polynésie.....

.....

Maorský symbol štěstí

Na Velikonočním ostrově v Polynésii vytesali v minulosti ostrované ze sopečného tufu sochy „moai" vysoké 3 až 12 m, kterým dali podobu předků. Z neznámých důvodů byly sochy později strženy, některé z nich byly znovu vztyčeny.
Kterému státu tyto ostrovy patří?
Věděli byste jak se jmenoval Čech, který proslul jejich přemísťováním?

Připomeňte si co víte o datové hranici.
Proč nekopíruje přesně 180. poledník?

Pulmeria – tyto květy jsou v Polynésii velmi oblíbené, často je nosí ve vlasech nejen ženy, ale i muži

Většina ostrovů Oceánie má **tropické nebo subtropické podnebí**. Je to typické oceánské podnebí, kdy vysoké teploty jsou zmírňovány vlivem moře a stálým větrem. Teploty přes 20 °C jsou snesitelné a kolísají velice málo. Zvláště v letním období vznikají v Oceánii mohutné tropické bouře – **tajfuny** (viz slovníček pojmů), které působí velké škody na ostrovech a přilehlých pevninách.

... A na tento poslední ráj – na země jižních moří, na „své" Tahiti jistě skutečně mysleli mnozí rebelové, když vysazovali svého nenáviděného kapitána do oné sedmimetrové joly, když do vody vyhazovali všechny teď už nikomu nepotřebné chlebovníkové sazenice. ...

Ostrovy **rovníkové oblasti** jsou pokryty **tropickými deštnými lesy**, například ostrov Nová Guinea [... gvínea] nebo Šalamounovy ostrovy. Chudší vegetace je na korálových ostrovech a typickou rostlinou je zde **palma kokosová.**

Na ostrovech mezi obratníky se **na plantážích** pěstuje chlebovník, banány, ananasy (např. na rovníkovém ostrově Nauru), káva, čaj, kakao (např. na ostrově Nová Guinea), cukrová třtina (např. na ostrovech Fidži).
Důležitým vývozním artiklem je **kopra** – usušená dužina kokosového ořechu (dále viz slovníček pojmů).
Hospodářství států Oceánie je založeno na těžbě nerostných surovin a dřeva, na rybolovu a na **cestovním ruchu**.

Zvláštností je bohatý ostrov Nauru, kde se těží kvalitní přírodní hnojivo – guáno, což je trus ptáků, netopýrů a jiných živočichů.

Na některých ostrovech se těží nerostné suroviny, zjistěte z mapy nerostných surovin na str. 24-25, kde se těží ***nikl, měď a zlato.***

V Oceánii jsou místa, kam byste se určitě rádi podívali. Řekněte proč. Z nabídky cestovních kanceláří zjistěte, do kterých míst se v Oceánii jezdí a ceny těchto zájezdů.

V minulosti byla Oceánie **kolonizována** evropskými státy. Tichomořské ostrovy se tak staly koloniemi evropských, ale i neevropských velmocí, což se sice projevilo na rychlejším hospodářském růstu, ale zároveň bylo utlačováno původní obyvatelstvo a ničeno životní prostředí těžbou nerostných surovin a dřeva.
Většina zemí v Oceánii jsou dnes nezávislé státy. Území závislá na jiných státech tvoří jen menší ostrovy a souostroví.

Zamyslete se, jakým způsobem mohlo probíhat utlačování původního obyvatelstva a proč závislá území hospodářsky rostla?

V obecně zeměpisných mapách na str. 40-43 najděte závislá území. Kterým velmocím tato území většinou patří?

Jaký povrch mají většinou pevninské ostrovy?

Které z druhů tichomořských ostrovů mají nejúrodnější půdu?

Chlebovník pochází z jihovýchodní Asie a pěstuje se pro jedlé plody. V mnoha zemích je základní potravinou a nahrazuje tak naše brambory nebo chléb. Stromy dosahují výšky až 30 m a pěstují se ve vlhkých tropech celého světa.

Kokosové palmy, chlebovníky či banánovníky poskytují materiál pro stavbu typických obydlí.

V Oceánii najdeme ostrovy, na kterých vznikly vojenské základny. Smutný je osud některých atolů, na nichž byly prováděny pokusy s atomovými zbraněmi. Příkladem je ostrov Bikiny nebo atol Mururoa ve Francouzské Polynésii, kde hrozí rozpad atolů a radioaktivní zamoření.

Ostrov Bora Bora ve Francouzské Polynésii je turisticky atraktivní (vlevo)
Maorské ženy na Novém Zélandu v tradičním oděvu (vpravo)

*Název **Polynésie** pochází z řeckého polys = četný, mnohopatroví, a nésos = ostrov, což dobře vystihuje územní rozměr Polynésie. Polynésané mají hnědou barvu pleti, asijské rysy a většinou černé vlnité vlasy. Řadí se k nim rovněž Maorové na Novém Zélandu. První obyvatelé přišli do Oceánie zřejmě z jihovýchodní Asie.*
*Název **Mikronésie** pochází z řeckého mikros = drobný. Je rovněž výstižný k charakteristice ostrovů, které jsou velmi malé.*
***Melanésie**, původem z řeckého melas = černý, by se dala přeložit jako „Ostrovy černého obyvatelstva". Melanésané, mezi než patří například Papuánci na Nové Guinei jsou totiž tmavší pleti než ostatní obyvatelé Oceánie.*
*Název **Nový Zéland** souvisí s holandskými objevitelskými cestami do oblasti Austrálie a Oceánie v 17. století. Odtud pochází názvy Nové Holandsko pro Austrálii a Nový Zéland podle nizozemských provincií Holland a Zeeland.*

Řekněte, kde žijí Austrálci, Maorové a Melanésané.

Nový Zéland

Pracujte podle mapy Nového Zélandu na str. 43.
Nový Zéland je ostrovní stát tvořený dvěma ostrovy:..... a ....., které odděluje.....průliv. Součástí je ....., který leží jižně od Jižního ostrova. Nový Zéland leží na rozhraní pacifické a kontinentální litosferické desky, proto se zde projevuje **sopečná a zemětřesná činnost.** Na Severním ostrově najdeme sopky, gejzíry, horké minerální prameny apod. Naopak Jižní ostrov je přetvořen ledovci. Táhnou se jím Jižní Alpy se stálou sněhovou pokrývkou a ledovci.
Nový Zéland je vyspělou zemědělsko-průmyslovou zemí. Životní úroveň jeho obyvatel značně převyšuje ostatní země oblasti. Původními obyvateli jsou polynéští **Maorové**, kteří si udržují svou svébytnou kulturu. Většinu obyvatelstva tvoří evropští přistěhovalci.

Kromě tří ostrovních skupin v Oceánii – Polynésie, Melanésie a Mikronésie, tvoří samostatnou skupinu **Nový Zéland**, který patří z přírodního a etnického pohledu k Oceánii, ale díky vyspělému hospodářství a vysoké životní úrovni je blíže k Austrálii.

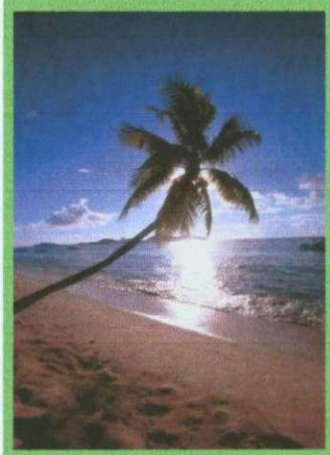

Palma kokosová na ostrově Fidži

Maorský název pro Nový Zéland je Aotearoa, *což znamená „ Země dlouhého bílého oblaku".*

Na novozélandské pětidolarové bankovce je vyobrazen Edmund Hillary

Co o něm víte?

Pracujte s hospodářskými mapami na str. 44.

Základ hospodářství tvoří živočišná výroba. Velmi rozšířen je **chov ovcí** zaměřený především na produkci kvalitní **vlny** a **jehněčího masa**. Kromě ovcí se ještě chová …… zvláště pro vývoz masa a mléčných výrobků.

Pěstují se **obiloviny a ovoce**: jablka, kiwi a stále častěji vinná réva.

Na Novém Zélandě se těží suroviny: …… …… a průmyslová výroba se soustředila zejména na……

Vyhledejte nejvýznamnější novozélandská města **Aucklad** [óklend] a **Wellington** [velingtn], které z nich je hlavním městem?

Největším bohatstvím Novozélanďanů je **zachovalá příroda**, její rozmanitost přitahuje mnoho turistů. Země je typická svou zvláštní sopečnou krajinou, ale najdeme zde také bujnou vegetaci s obrovskými stromovými kapradinami, vysoké hory či osobitou faunu a floru.

Kde a kdy mají Novozélanďané nejlepší podmínky k lyžování?

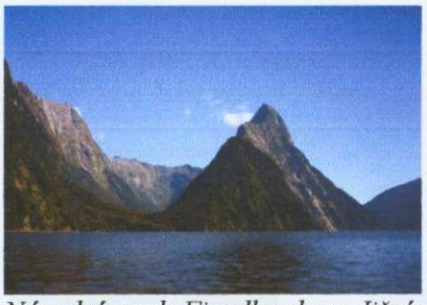

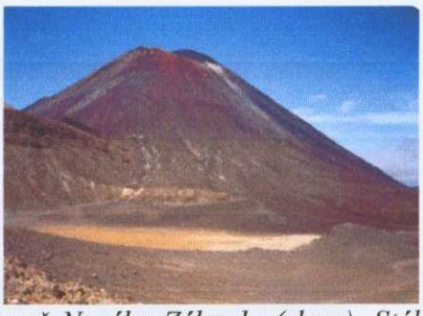

Národní park Fiordland na Jižním ostrově Nového Zélandu (vlevo). Stále činná sopka Mt. Ngauruhoe[Nauruhou] je součástí národního parku Tongariro na Severním ostrově (vpravo).

Stromové kapradiny a palmy na Severním ostrově

Pláže Jižního ostrova

Novozélandská krajina s ovcemi

Podle mapy klimatických poměrů a hydrosféry na str.10-13 odhadněte jaké na Novém Zélandě panuje podnebí.

Jaká energie se využívá na Novém Zélandě k výrobě elektřiny?

Nejvyšší hora Nového Zélandu Mt. Cook v Jižních Alpách je součástí stejnojmenného národního parku.

Na Novém Zélandě se chová odhadem 55 milionů ovcí, což je asi 13x více než je samotných obyvatel.

Symbolem Nového Zélandu je nelétavý noční pták kivi, který má velice jemné peří. Novozélanďané jsou proto hovorově nazýváni „Kivis", zejména pak Australany.

Jaký je rozdíl mezi slovy kivi a kiwi?

Novozélandský „vánoční strom" Pohutukawa. Rozkvétá na vánoce a roste při pobřeží zejména na Severním ostrově.

Nová Guinea

Ostrov **Nová Guinea** je druhým největším ostrovem na světě. Leží v pásu rovníkového podnebí s vysokým úhrnem srážek. Ostrov je hornatý a pokrývají jej dosud nenarušené tropické deštné lesy. Vnitrozemí ostrova je málo prozkoumané a v těžko přístupném terénu žijí divoké kmeny **Papuánců** s odlišnými zvyky a jazyky. Administrativně je západní část ostrova tzv. Západní Irian součástí Indonésie, východní část - Papua-Nová Guinea patří k Oceánii.

Havajské ostrovy

Souostroví tvoří ostrovy sopečného a korálového původu. Největší z nich jsou ostrovy Havaj nebo Oahu, kde se nachází také hlavní město ..... . Ostrovy jsou turistickým rájem zejména pro své příjemné subtropické klima, mořské pláže, bohatou květenu a sopky, které přesahují čtyřtisícovou hranici. Původní obyvatelstvo polynéští **Havajci** tvoří menšinu. Většina jsou běloši a část tvoří také Japonci. Havajské ostrovy slouží jako námořní vojenská základna Spojených států amerických.

Znáte jména některých havajských sopek? Jsou stále činné? Co vám říká název „Pearl Harbor"?

Tahitský dětský taneční soubor

Příroda Havajských ostrovů

Francouzská Polynésie

Toto **francouzské zámořské území** se skládá asi ze 130 ostrovů rozesetých ve střední a jižní části Tichého oceánu. Nejznámější z nich souostroví **Markézy** a **Společenské ostrovy**, kam patří i ostrov **Tahiti** s hlavním městem ..... jsou sopečného původu s horami a bujnou vegetací. Ostatní ostrovy jsou spíše nízké korálové atoly. Na ostrovech se pěstuje mimo jiných plodin také vanilka a citrusy. Vyvážejí se například perly a jejich lastury.

Ostrovy jsou turisticky velmi atraktivní. Domorodci jsou vyhlášení svojí krásou a břišními tanci tamure. *Na Markézách také najdeme potomky dříve početnější česko-slovenské kolonie založené počátkem 20. století. Rovněž jméno jednoho z údolí - Valle de Tchéco čili údolí Čechů je toho důkazem.*

Jak souvisí jazyky, jimiž se hovoří v Oceánii s jejím osidlováním?

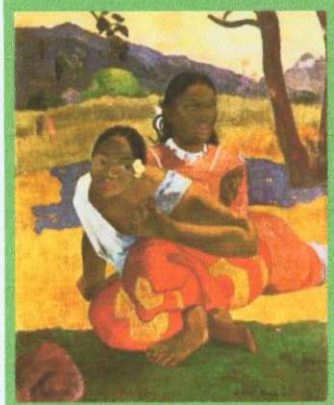

Na Tahiti žil a tvořil známý francouzský malíř Paul Gaugin [gogén]. Inspirovala ho místní krajina a zejména pak Polynésané.

„ALOHA" Kterému z ostrovů patří tento pozdrav?

Kde jinde se v Oceánii hovoří francouzsky?

Víte jak perla vzniká?

Shrnutí

Oceánie je množství ostrovů a souostroví roztroušených v Tichém oceánu, z nichž většina je sopečného a korálového původu. Jsou rozděleny do tří ostrovních skupin – Polynésii, Mikronésii a Melanésii. Většina ostrovů má tropické podnebí s bohatými srážkami. Na ostrovech převažují přistěhovalci. Najdeme zde četná závislá území. Hospodářství je vázáno na těžbu nerostných surovin a na plantážové pěstování plodin. Významnou roli hraje cestovní ruch. Nejvyspělejšími zeměmi jsou Nový Zéland a Havajské ostrovy (50. stát USA).

Otázky a úkoly

Pracujte s příslušnými mapami v atlase.

1) Podtrhni rovnoběžky a poledníky, které procházejí Oceánií.

rovník, obratník Raka, obratník Kozoroha, severní polární kruh, jižní polární kruh, základní (nultý) poledník, 180. poledník

2) Srovnejte jednotlivé způsoby vzniku tichomořských ostrovů a zamyslete se jaký vliv měl způsob jejich vzniku na přírodní podmínky a způsob života ostrovanů?

3) Porovnejte nadmořskou výšku nejvyšších vrcholů Austrálie, Nové Guineje a Nového Zélandu.

4) Zjistěte nadmořskou výšku sopek na Havajských ostrovech, znáte jména některých z nich? Která významná rovnoběžka prochází ostrovy? Kdo usedne dříve k obědu, my nebo Havajané? Havajské ostrovy jsou politicky i administrativně součástí velkého státu: .....

5) Jak ovlivnilo podnebí zaměření zemědělství v Oceánii?

6) Podle mapy přiřaďte ke každé ostrovní skupině alespoň tři tichomořské ostrovy nebo souostroví. Pokud je území závislé, uveď v závorce komu patří.
Polynésie .....
Mikronésie .....
Melanésie .....

7) Proč žije většina obyvatel Nového Zélandu na Severním ostrově? Shrňte co jste si zapamatovali o hospodářství Nového Zélandu.

8) Proč nenajdeme novozélandského ptáka kivi například v Austrálii ani jinde na světě?

9) Britský mořeplavec James Cook [džejms kuk] (1728-1779), prozkoumal při první plavbě kolem světa řadu tichomořských ostrovů a východní pobřeží Austrálie a popsal Nový Zéland. Vyhledejte v rejstříku atlasu a pak i na příslušných mapách *Cookovy ostrovy, Cookův průliv a horu Mt. Cook.*

10) Vžijte se do role učitele a shrňte vše, co jste si zapamatovali o Nové Guinei, Havajských ostrovech a Francouzské Polynésii.

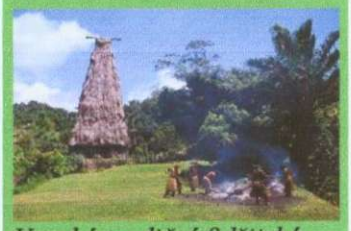

Vysoké tradiční fidžijské stavby bure slouží k různým obřadům a náboženským rituálům. Muži v popředí připravují žhavé kamení k jednomu z obřadů.

V etnické skladbě obyvatel ostrovů Fidži tvoří velkou část Indové. Do této dříve britské kolonie byli dováženi pro práci na plantážích s cukrovou třtinou, bavlníkem apod., jelikož místní obyvatelstvo o práci na polích nejevilo zájem.
Využijte znalostí z dějepisu a zamyslete se, co v té době spojovalo Velkou Británii a Indii?

Satelitní pohled na Nauru

Mezi problémy životního prostředí Oceánie patří také negativní důsledky těžby některých nerostných surovin. Například na severních Šalomounových ostrovech (měď), či na ostrově Nauru (fosfáty) došlo ke zničení půdy a přeměnění rozsáhlých území na „měsíční“ krajinu.

4.1 PRACOVNÍ SEŠIT

Za klokany do Austrálie.....

1) ***Právě jste se vrátili z roční průzkumné cesty po Austrálii. Své poznatky a zážitky byste rádi zaznamenali a zakreslili do vlastní mapky dokud jsou v živé paměti. Jelikož zážitků a poznatků je tolik, nezbývá než je zakreslit pomocí symbolů…***

Využijte svou fantazii při tvorbě symbolů, snažte si vybavit co nejvíce detailů a vzpomínejte kudy jste jeli, co jste viděli, koho jste potkali…..

2) **S pomocí mapy spojte pojmy, které k sobě patří. Poté vyberte 2 nebo 3 dvojice pojmů a buď o nich blíže pohovořte anebo se pokuste sestavit krátký smysluplný příběh z australského prostředí a využít přitom vše, co víte o Austrálii…**

Australské Alpy
tropické deštné lesy
klokani
australské vánoce
artéské studny
eukalypt
Aboriginové
Tasmanovo moře
Vánoční ostrovy
Darwin

Indický oceán
Austrálie – Nový Zéland
blahovičník
Arnhemská země
Mt. Kosciusko
australské vnitrozemí
slunce, teplo, koupání
nejvyšší úhrny srážek
Austrálci
vačnatci

3) **Zamyslete se a s pomocí mapy vyberte pojem, který do uvedené řady nepatří.**

Západoaustralská tabule – sucho a horko – železná ruda, mangan, diamanty – pouště a polopouště – pšenice - Brisbane

Velká artéská pánev - Eyerovo jezero – creeky – bauxit – savany – artéské studně – Jižní Austrálie

Nový Jižní Wales – Velké předělové pohoří – Canberra – nejméně osídlená oblast – černé uhlí – pánev řeky Murray – Darling – subtropické střídavě vlhké lesy

4) **Nejznámější objevitel Austrálie James Cook poprvé zakotvil na březích Austrálie v zátoce později nazvané Botany Bay. Řídil se tehdy hvězdami, ale dnešní souřadnice by mu ukazovali přibližně 152° východní délky a 35° jižní šířky.** Pracujte s příslušnou mapou v atlase.

a) Ve kterém dnešním městě se vlastně tehdy nacházel? .....
b) Které kontinenty, státy a oceány by cestovatelé museli prozkoumat, kdyby se nacházeli na **severní polokouli** přibližně na stejné **zeměpisné šířce**? .....
.....
.....
c) Myslíte, že by putovali spíše po souši nebo se plavili po moři? Porovnejte s jižní polokoulí. .....

5) **Z encyklopedií nebo internetu zjistěte kterým státům patří vlajky a zapište. Co mají společného? Co vyjadřují další symboly u prvních dvou vlajek? Která se vám nejvíce líbí a proč?**

6) **Najděte v mapě na str. 42-43 následující území patřící Austrálii a spojte je s příslušným oceánem.**

Norfolk, Kokosové ostrovy, Vánoční ostrovy, Macquarieovy ostrovy, Heardův ostrov, ostrov lorda Howea

Tichý oceán **Indický oceán**

7) **Australský kontinent objevovali a zkoumali mořeplavci:** Odpověď zakroužkuj.

a) Abel Tasman, James Cook b) Kryštof Kolumbus, Amerigo Vespucci
c) Marco Polo, Fernão Magalhães

Jaké byli národnosti?

8) **Seřaďte oblasti podle nadmořské výšky od nejnižší k nejvyšší.** Pracujte s mapou na str. 42 a za oblasti napište jejich nadmořskou výšku.

Tasmánie, Australské Alpy, Eyerovo jezero, Jižní Alpy, Musgraveovo pohoří

1) .....
2) .....
3) .....
4) .....
5) .....

9) **V Austrálii žijí zajímavá zvířata. Ze seznamu zvířat, která žijí v Africe a v Austrálii podtrhněte ta, která žijí pouze v Austrálii a nikde jinde na světě.**

hroch, gorila, lev, klokan, zebra, ježura, koala, králík, ptakopysk, nosorožec, pštros emu, velbloud, antilopa, mravenečník, slon, pes dingo.

10) **Prohlédněte si pozorně grafy srážek a teplot a poté k nim přiřaďte uvedená města. Své rozhodnutí zdůvodněte. ALICE SPRINGS, PAŘÍŽ, SYDNEY**

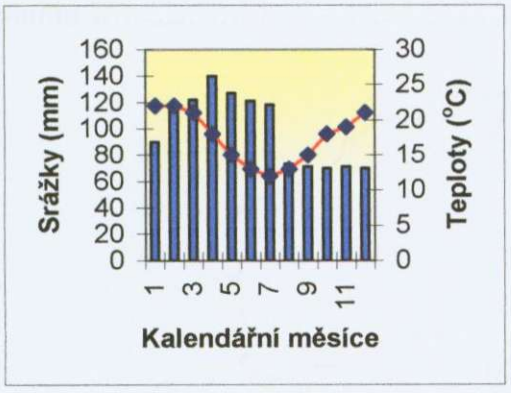

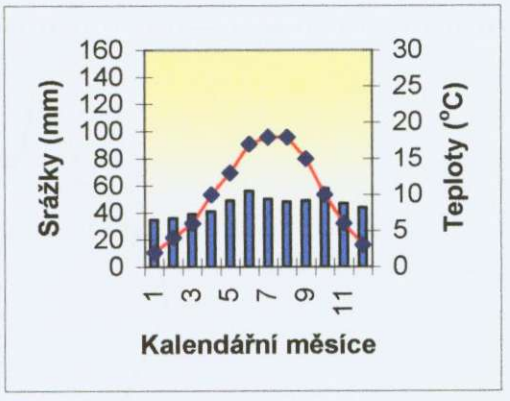

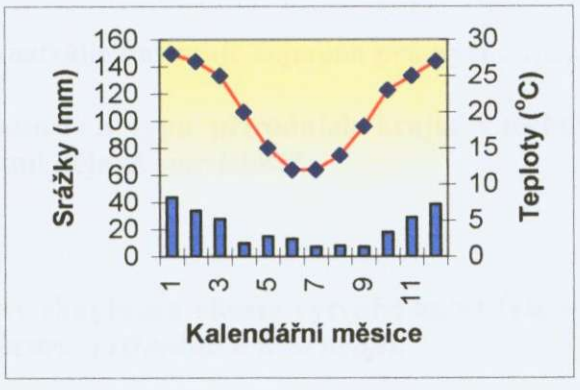

11) **Doplňte chybějící území a hlavní město. Poté ke každému území přiřaďte hlavní těžené nerostné suroviny (můžete je i zakreslit pomocí značek v atlase).** Pracujte podle map na str. 42-44.

Území	Hl. město	Nerostné suroviny
	Brisbane	
Nový jižní Wales		
Jižní Austrálie		
	Melbourne	
Západní Austrálie		
Tasmánie		
	Darwin	
Teritorium hl.města Canberry		

- *černé uhlí, železná ruda, bauxit, nikl, mangan, zinek, wolfram, měď, uran, ropa, zemní plyn, zlato, diamanty, opály*

12) **Austrálie vyváží mnoho masa, kůží a vlny. Zahrajte si na kartografy a do mapky zakreslete oblasti, kde se hlavně chovají ovce, kde skot a kde se pěstují nejdůležitější zemědělské plodiny.** Pracujte podle map na str. 44

Nejdříve vymyslete své vlastní značky pro:
chov ovcí....., chov skotu ....., a dvou až tří hlavních zemědělských plodin ..... .

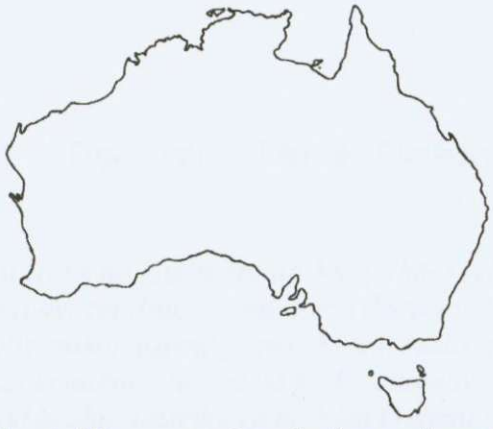

Na zemědělství Austrálie navazuje zejména průmysl.....

Všimněte si lidnatosti a typu přírodních krajin v těchto oblastech, je mezi těmito skutečnostmi nějaká souvislost?

13) **Jednotlivě nebo ve skupinách zkuste vytvořit koláž (viz výtvarná výchova) na téma *Jak vidím Austrálii (Oceánii anebo obojí).***

14) **Co je charakteristické pro australskou krajinu a jaký to má dopad na život lidí? Proč tak velká plocha je tak málo obydlená?** Pracujte s pomocí následujících fotografií, dále map, tabulek a doplňkové četby.

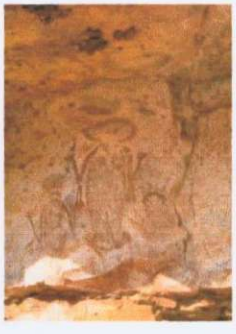

Do vzdálené Oceánie...

...Plavba od mysu Horn na Guam trvala Magalhãesově flotile více než sto dnů. Přesně tři měsíce a dvacet dnů. Tři měsíce a dvacet velice hladových dnů. Pigafetta, italský účastník a kronikář slavné plavby kolem světa, vzpomíná: „Jedli jsme jen suchary páchnoucí krysami, které si na nich ochutnávaly před námi... " Devatenáct mužů při plavbě od břehů Ameriky ke břehům Guamu cestou zemřelo. Dvacet pět či třicet dalších onemocnělo. A jen velice málo příslušníků Magalhãesových lodí dlouhou odyseu Pacifikem přežilo ve zdraví...

Miloslav Stingl: Smrt v ráji...

15) **Pracujte s mapou str. 40-41 a najděte odkud kam se flotila plavila a kudy proplouvala?**

16) **Podle map v atlase na str. 40-43 zakroužkujte níže do mapky přibližně tato území:**

a) Papua-Nová Guinea, Šalamounovy ostrovy, Nové Hebridy, Nová Kaledonie, Fidži
b) Mariany, Karolíny, Marshallovy ostrovy
c) Havajské ostrovy, Nový Zéland, Velikonoční ostrov, Cookovy ostrovy, Tahiti, Markézy, Tokelau, Tonga

Zapište, do kterých tichomořských ostrovních skupin patří předcházející řady.
Mikronésie …… Polynésie …… Melanésie……

17) **Spojte pojmy, které k sobě patří. Které další skutečnosti se vám po spojení vybaví?**

Nový Zéland	palma kokosová
Papuánci	samostatný stát USA
kopra	Francouzská Polynésie
plantážnictví	hora Mt. Cook
Tahiti	Nová Guinea
Auckland	chlebovník, cukrová třtina, banánovník...
Havajské ostrovy	město na Novém Zélandu
Jižní Alpy	Maorové

18) S pomocí map, str. 40-43 doplňte k uvedeným státům v tabulce jejich závislá území.

Americká Samoa, Nová Kaledonie, Pitcairnovy ostrovy, Norfolk, Guam, Tokelau, Severní Mariany, Cookovy ostrovy, Francouzská Polynésie, Bounty

USA	Velká Británie	Francie	Austrálie	Nový Zéland

19) Upravte věty tak, že z označených výrazů škrtnete ten, který do nich nepatří.

Na ostrovech podél rovníku se rozkládají pouště / tropické deštné lesy. Plody kokosovníku, banánovníku, chlebovník a cukrová třtina jsou důležitými vývozními produkty / se do Oceánie dovážejí. Hospodářství ostrovů je založeno na lovu perel a výrobě lodí / na rybolovu, cestovním ruchu, těžbě dřeva a nerostných surovin. Závislá území Oceánie tvoří většinou menší ostrovy a souostroví / velká území. Hlavním městem Havajských ostrovů je Oahu / Honolulu.

Nový Zéland je nejzaostalejším / nejvyspělejším / nejsevernějším tichomořským státem. Projevy sopečné činnosti probíhají na Severním / Jižním ostrově Nového Zélandu. Nejvyšší **sopka** se jmenuje Mt. Cook / Mt. Ruapehu. Jižní ostrov má spíše mírné / suptropické podnebí. Domorodí obyvatelé jsou polynéští Maorové / Aboriginové. Na 50% zemědělské půdy se pěstují zejména ovce / skot. Nový Zéland je významným světovým producentem a vývozcem vlny, jehněčího a hovězího masa, mléka a mléčných výrobků / dřeva, zemědělských strojů.

20) S pomocí mapy vyluštěte tajenku a řekněte, co znamená.

v angličtině Havajské ostrovy
australský pták, pštros .....
drahé kameny v Jižní Austrálii - těžba
eukalypt jinak
známý ostrov ve Francouzské Polynésii
poloostrov na severu Austrálie
ostrov v Mikronésii patřící USA
ostrov jižně od Austrálie
průliv mezi Austrálií a Novou Guineou
rovnoběžka, na které leží ostrov Nauru
jméno nejvyšší havajské sopky

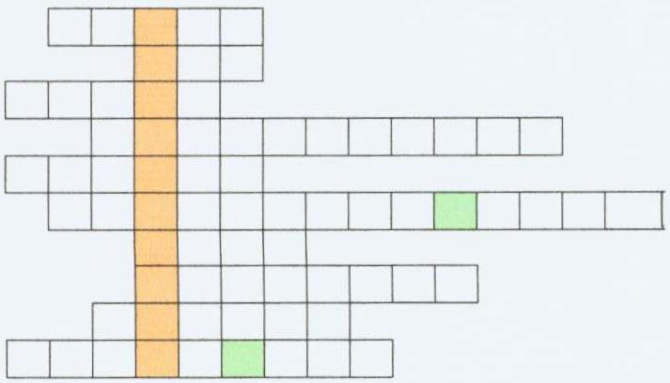

Tabulka

Austrálie a Oceánie

Stát	Nezávislá území Statut závislého území	Rozloha v km^2	Počet obyvatel v roce 2005	Hlavní město
Austrálie	-	7 617 931	20 090 000	Canberra
Americká Samoa	vnější území USA	199	57 900	Pago Pago
Cookovy ostrovy	volná asociace s N. Zélandem	241	21 400	Avarua
Federativní st. Mikronésie	-	702	108 000	Palikir
Fidži	-	18 270	894 000	Suva
Francouzská Polynésie	francouzské zámořské území	3 660	270 500	Papeete
Guam	vnější teritorium USA s autonomií	541	169 000	Agana
Havajské ostrovy - stát USA	-	16 759	1 220 000	Honolulu
Kiribati	-	717	103 000	Tarawa
Marshallovy ostrovy	-	181	59 000	Majuro
Nauru	-	21	13 000	Yaren
Nová Kaledonie	francouzské zámořské území	19 060	216 500	Nouméa
Nový Zéland	-	268 671	4 035 500	Wellington
Palau	-	458	20 300	Koror
Papua - Nová Guinea	-	451 709	5 545 000	Port Moresby
Samoa	-	2 849	177 000	Apia
Severní Mariany	přidružené území USA	477	80 400	Saipan
Šalamounovy ostrovy	-	27 539	538 000	Honiara
Tonga		748	112 400	Nuku' alofa
Tuvalu	-	26	11 600	Vaiaku
Vanuatu	-	14 760	205 800	Port - Vila

Zdroj: http://www.census.gov/cgi-bin/ipc/idbagg, http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html

Slovníček pojmů

artéská voda – voda, zachycená v artéských pánvích. Díky nepropustné nadložní vrstvě horniny se voda ve vnitřní části pánve hromadí pod tlakem, po navrtání pak tryská nebo samovolně vytéká

atol – nepravidelná kruhovitá stavba z korálů, která vyčnívá celá nebo jen ostrůvkovitě nad mořskou hladinu a uzavírá uvnitř mělkou lagunu - (jezero, které od moře oddělují písečné nebo oblázkové valy, případně korálové útesy)

Austrálci – původní obyvatelé Austrálie

bezodtoká oblast – území, ze kterého řeky neodtékají do oceánu ani povrchovou ani podzemní vodou

domorodci – původní obyvatelé oblasti

creek (v Africe vádí) – říční koryto, které se naplňuje vodou pouze v období dešťů

časová pásma – čas na zeměkouli se liší podle zeměpisné délky místa, proto bylo zavedeno 24 časových pásem (zhruba po 15° zeměpisné délky)

endemit – rostlina nebo živočich vyskytující se jako původní pouze na omezené části zemského povrchu

eukalypt – stále zelený strom, z jehož listů se získává léčivý olej

federace, federativní republika – státní útvar, který je tvořen dvěma nebo více státy

fjordy – údolí vyhloubená ledovcem, po jeho ústupu zalitá mořem, dnes zálivy zasahující hluboko do pevniny

hustota zalidnění – základní ukazatel rozmístění obyvatelstva; jde o poměr počtu obyvatel k ploše jím obývané (obyv./km^2), vyjadřuje průměrnou hustotu zalidnění sledovaného území, v jehož rámci mohou existovat značné rozdíly

klimatické pásy (podnebné) – oblasti planety v rovnoběžkovém směru s podobnou intenzitou slunečního záření, teplotou a srážkami. Například subtropický, mírný pás apod.

kolonie – hospodářsky i politicky závislé území, které je ovládáno jiným státem

kopra – surovina ze sušených ořechů palmy kokosové, používaná pro výrobu rostlinného pokrmového tuku

korál – mořský živočich, který svými vápenitými schránkami vytváří souvislé útesy, které se mohou rozrůstat až nad mořskou hladinu a vytvořit tak ostrov. Daří se mu v teplých vodách.

korálové ostrovy – jsou vytvořeny korály, mořskými organismy žijícími ve velkých koloniích, ostrovy jsou malé, ploché a velmi nízké s mělkou kruhovou lagunou, často vytvářejí prstence okolo sopečných ostrovů, mají chudou vegetaci, kde převládá tráva a kokosové palmy

Maorové – původní obyvatelé Nového Zélandu

monzun – pravidelné vzdušné proudění, které vzniká rozdílným ohříváním souše a moře. Rozlišuje se letní monzun (teplý a vlhký) vanoucí z moře na pevninu a zimní monzun (chladný a suchý) vanoucí naopak.

mys – dlouhý, skalnatý výběžek pevniny do moře

opuncie – kaktusovitá rostlina, jejíž lodyha je tvořena plochými vejčitými články

pánev – výrazná sníženina zemského povrchu obklopená vyvýšeninami

plantáž – velká plocha pro pěstování tropických nebo subtropických plodin (např. kávovníku apod.)

ptakořitní - savci, kteří kladou vejce s měkkou skořápkou. Patří mezi ně ptakopysk a ježura. Vývoj uvnitř vajíčka je velmi krátký. Ve všech dalších znacích se ptakořitní již podobají savcům.

proláklina – část zemského povrchu, která leží pod úrovní hladiny oceánu

souostroví – skupina několika ostrovů

sopečné ostrovy – vznikají při silné sopečné činnosti v místech hlubokých poruch zemské kůry, nejčastěji na styku litosferických desek. Vytékající magma vytváří na dně oceánu vysoké sopky - některé končí pod hladinou, jiné hladinu přesahují a vytváří tak ostrovy. Tyto ostrovy mají úrodnou půdu a bohatou vegetaci.

tajfun – oblastní název pro tropickou cyklonu vznikající v oblasti jihovýchodní Asie. Je doprovázen silným větrem o rychlosti 160 km/hod i vyšší, přívalovými dešti a bouřkami

Tropická cyklona je tlaková níže spojená se vzdušným vírem o průměru stovek kilometrů, jehož střed tvoří tzv. oko tropické cyklony o průměru asi 5 – 50 km. V bezprostřední blízkosti oka se vyskytují maximální rychlosti větru. Spirálovitý tvar cyklony je způsoben otáčením země.

vačnatci – jednodušší savci, kteří svá mláďata po narození umisťují do koženého vaku na těle matky, kam ústí mléčné žlázy. Kromě klokanů k nim řadíme i vačice.

Doporučená literatura

Brinke, J. (1983): Austrálie a Oceánie. SPN, Praha

Hughes, J. (1999): Velká obrazová všeobecná encyklopedie. Václav Svojtka & Co., Praha

Kolektiv autorů (2000): Všechno o Zemi. Místopisný průvodce světem. Reader´s Digest Výběr, Praha

Zwettler, O. (1999): Lexikon zemí 2000. Fortuna Print, Praha

Moretti, M. (2005): Austrálie. Místa a historie. Nakladatelství Slovart, Praha

Skokan, L., Bursa, M., Peštová, J. (2000): Geografické tabulky. Scientia, Praha

Stingl, M. (1988): Smrt v ráji. Tichomoří mezi prvním kolonizátorem a první atomovou bombou. Naše vojsko, Praha

Časopisy se zeměpisnou tématikou: Koktejl, Lidé a Země, National Geographic,...

Internetové adresy

http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html (informace o zemích)

http://www.bedekr.cz/staty/ (informace o zemích)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana (internetová encyklopedie)

http://katalog.seznam.cz/Informacni-a-inzertni-servery/Cestovani-a-doprava/Cestopisy-a-informacni-servery/Australie-Novy-Zeland-Oceanie/index.html
(cestopisy z Austrálie, Nového Zélandu a Oceánie)

http://www.australis.cz (ukázky z CD-ROMu Austrális – soubor informací o Austrálii)

http://dalky.cz/cteni/cl_full.php?cl_id=197 (informace o Australanech)

http://www.aaia.com.au/ (stránky v angličtině o umění domorodých Austrálců)

http://www.aboriginalart.com.au/site_map.html (stránky v angličtině o kultuře, umění a historii Austrálců, hra na didgeridoo)

http://www.bom.gov.au/ (stránky v angličtině – informace o podnebí v Austrálii)

http://www.globalstudy.com/ (stránky v angličtině – studium v Austrálii a na Novém Zélandu)

http://www.studentagency.cz/ (studium v Austrálii a na Novém Zélandu, letenky a mnoho dalších informací)

5. ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo vytvoření vlastního učebního textu na téma Austrálie a Oceánie pro 2. stupeň ZŠ a nižších ročníků víceletých gymnázií na základě didaktické analýzy příslušných vybraných učebnic zeměpisu.

Rozborem současných učebnic jsem zjistila, že mezi hlavní nedostatky patří zejména grafické, ale i obsahové odlišení učiva základního a rozšiřujícího. Je to hlavně dáno tím, že obsah učiva je v platných pedagogických dokumentech vymezen velmi obecně a autoři učebnic mají tak zčásti svobodu ve výběru informací. Z analýzy také vyplývá, že učebnice, zejména pak ty starší, neposkytují dostatečný prostor pro motivaci a aktivizaci žáků v průběhu celé vyučovací hodiny. Žáci jsou během probírání nové látky spíše pasivními příjemci informací. Většina učebnic nenabízí příliš podnětů pro práci s mapou, což považuji za velmi důležité. Celkově také byla menší pozornost věnována kvantitě, ale zejména kvalitě zpracování upevňovacích částí.

Při tvorbě vlastního textu jsem se snažila, aby učebnice byla dětem především motivací a prostředníkem při jejich pozdějším objevování neznámých krajů, aby jim dodala chuť se dále vzdělávat a podporovala u nich radost z poznávání. Celý učební text jsem spojila s prací s konkrétním školním atlasem. Samostatnost a aktivitu dále podpořila tím, že jsem průběžně výklad doplňovala o různá cvičení a podněty bezprostředně navazující na text, aby žáci měli možnost o daném tématu více přemýšlet. Abych se vyhnula pouze klasicky zadaným úkolům, zpestřila jsem text o problémově koncipované otázky, náměty k diskusím či práci s doplňkovou literaturou. Snažila jsem se o celkovou provázanost učiva a částečně o propojení s jinými předměty. Odlišila jsem učivo základní od rozšiřujícího a zařadila zajímavosti. Obrazovou složku považuji za velmi důležitou součást výuky, jelikož napomáhá k názornému osvojení učiva a inspiruje žáky, ale i učitele k následným diskusím. Text jsem se tedy snažila co nejvíce zpestřit obrazovým materiálem, zejména pak fotografiemi, a podporovat práci s ním. Velký prostor jsem věnovala zpracování upevňovací části. Snažila jsem se o pestrost typů zadávaných otázek a úkolů a o to, aby řešení úkolů bylo pro děti zajímavé. Zařazeny jsou také například problémové otázky, které podporují tvořivost nebo úkoly zaměřené na dovednost týmové spolupráce.

6. LITERATURA

Brinke, J. (1983): Austrálie a Oceánie. SPN, Praha, 295 s.

Bujnová, H., Novotný, J., Skokan, L. (1998): Afrika, Amerika, Austrálie. Světový oceán a polární oblasti. Prospektrum, Praha, 77 s.

Bartoš, J. (1991): Metodika diplomové práce. UP, Olomouc, 77 s.

Červinka, P., Braun, R. (2001): Afrika, Austrálie a Antarktida. Scientia, Praha, 59 s.

Demek, J., Mališ, I. (2000): Zeměpis - Zeměpis světadílů. SPN, Praha, 79 s.

Dvořák, J., Kohoutová, A., Taibr, P. (2005): Zeměpis 7. Fraus, Plzeň, 128 s.

Eco, U. (1997): Jak napsat diplomovou práci. Olomouc, Votobia, 271 s.

Holeček, M., Jánský, B., Tlach, S. (1999): Zeměpis světa 1. Nakladatelství České geografické společnosti, Praha, 55 s.

Hughes, J. (1999): Velká obrazová všeobecná encyklopedie. Václav Svojtka & Co., Praha, 792 s.

Cheikh Mašková, T. (2005): Severní Afrika – učební text pro 2. stupeň ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. JCU, České Budějovice, 69 s.

Kalhous, Z., Obst, O. (2003): Didaktika sekundární školy. Olomouc, UP, 186 s.

Kolektiv autorů (1981): Wild New Zealand. Reader´s Digest, Sydney, 320 s.

Kolektiv autorů (2000): Všechno o Zemi. Místopisný průvodce světem. Reader´s Digest Výběr, Praha, 768 s.

Kolektiv autorů (2001): Školní atlas světa. Kartografie Praha, Praha, 148 s.

Kondratov, A. (1982): Tajemství Pacifiku. Lidové nakladatelství, Praha, 183 s.

Krausová, M., Kraus, P. a kolektiv (1999): Zeměpis – Světadíly. Alter, Všeň, 101 s.

Kühnlová, H. (1997): Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I.. UK, Praha, 55 s.

Kovařík, J., Veverka, B. (1980): Kartografická tvorba. ČVUT, Praha, 180 s.

Lorenc, P. (1998): Daleké světadíly a oceány. Moby Dick, Praha, 118 s.

Moretti, M. (2005): Austrálie – místa a historie. Nakladatelství Slovart, Praha, 135 s.

Morganová, M. (1995): Poselství od protinožců. Knižní klub, Praha, 157 s.

Němejc, J. (2000): Metodika zpracování a úprava diplomových prací. ZČU, Plzeň, 53 s.

Průcha, J. (1998): Učebnice. Teorie a analýzy edukačního média. Paido, Brno, 148 s.

Rychetský, J. (2003): Australský rok jako klokaní skok. reportér, jenž se stal na rok studentem, námezdním dělníkem a poutníkem. Akcent, Třebíč, 154 s.

Skokan, L., Bursa, M., Peštová, J. (2000). Geografické tabulky. Scientia, Praha, 160 s.

Smitz, P. (2004): Austrálie. Svojtka & Co., Praha, 1099 s.

Stingl, M. (1988): Smrt v ráji. Tichomoří mezi prvním kolonizátorem a první atomovou bombou. Naše vojsko, Praha, 247 s.

Špillarová, L., Špillar, V. (1998): Austrálie. Pouští a pralesem. SH-Progress, Jablonec nad Nisou, 141 s.

Šupka, J. (1986): Přehled didaktiky geografie ve cvičeních a úlohách. Díl I. Obecná didaktika geografie. UJEP, Brno, 136 s.

Šupka, J. (1988): Přehled didaktiky geografie ve cvičeních a úlohách. Díl II. Speciální didaktika geografie. UJEP, Brno, 135 s.

Šupka, J., Hofmann, E. (1990): Vybrané kapitoly z didaktiky regionální geografie. MU, Brno, 66 s.

Tichý, V. (2004): Austrálie – (do) duše kontinentu. V. Tichý, Říčany, 250 s.

Turner, P. (1996): New Zealand. Lonely Planet, Hawthorn, 714 s.

Ulč, O. (1998): Vandrování Pacifikem a okolím: Singapur, Malajsie, Thajsko, Indonésie, Oceánie, Samoa, Fidži, Tahiti. Olympia, Praha, 182 s.

Valenta, M. (1997): Koncepce a tvorba učebnic. UP, Olomouc, 64 s.

Vilímek, V. a kolektiv (1999): Zeměpisný slovníček. Nakladatelství České geografické společnosti, Praha, 55 s.

Voženílek, V., Demek, J. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1) s komentářem pro učitele. Prodos, Olomouc, 58 s.

Voženílek, V. (2001): Zeměpis 2 - Zeměpis oceánů a světadílů (1). Pracovní sešit. Prodos, Olomouc, 31 s.

Zwettler, O. (1999): Lexikon zemí 2000. Fortuna Print, Praha, 503 s.

Další použité prameny: Internet

http://www.aaia.com.au/

http://www.aboriginalart.com.au/site_map.html

http://www.angelfire.com/bc/eucalyptus/euclinks.html#links2

http://www.bedekr.cz/staty

http://www.bom.gov.au/

http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html

http://www.census.gov/cgi-bin/ipc/idbagg

http://ecesty.cz/cestopisy/1998cks/zpravy.htm

http://hlavoudolu.k-gallery.cz/obsah.php

http://www.ikoktejl.cz/

http://katalog.seznam.cz/Informacni-a-inzertni-servery/Cestovani-a-doprava/Cestopisy-a-informacni-servery/Australie-Novy-Zeland-Oceanie/index.html

http://www.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?CAI=2701

http://www.national-geographic.cz/detail.asp?id=829

http://thelivingmurray.mdbc.gov.au/home

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana

http://worldatlas.com/webimage/countrys/au.htm